

NR 26/2022

The Heritage

UNIVERSITETI NDËRKOMBËTAR NË STRUGË

**Institute for Economic Development and Environmental Management
"Prof. Dr. Bashkim Rama"**

THE HERITAGE

REVISTË PERIODIKE

Nr. 26/2022

Editor in Chief: PhD Cand. Lirinda Vako

l.vako@eust.edu.mk

Co- Editor in Chief: Msc. Abidin Trena

a.trena@eust.edu.mk

Editors: PhD. Biljana Ciglovska

b.ciglovska@eust.edu.mk,

PhD. Nazmie Merko – Zabzun

n.merko@eust.edu.mk,

PhD. Senada Lačka

s.lacka@eust.edu.mk,

Technical Secretary: Denisa Hani

d.hani@eust.edu.mk,

Editorial Bord:

1. **Daniela Pirvu** - University of Pitesti Romania
2. **Peter Mezei** - University of Szeged, Hungary
3. **Fabio Grassi** – Roma di Sapienca University, Italy
4. **Shemshedin Plojovic** – International University of Novi Pazar, Serbia
5. **Enver Duran** –Trakya University, R. Turkey
6. **Radoje Radic** – University of Banja Luka, Republic of Srpska
7. **Suzana Bubic** –University of Mostar, R. Sarajevo
8. **JelenaLekic** –University of Novi Pazar, R. Serbia
9. **Joseph Minsfud** –Emuni University- R. Slovenia
10. **Lorena Bort-Mir**- University Jaume I- Spain
11. **Sonja Keppler**, Allensbach University, Germany

12. **Anahit Formanyan** -Shirak State University Armenia
13. **DariuszWoźniak** - National Louis University, Poland
14. **Ninel Kioseva** - New Bulgarian University, Bulgaria
15. **Violeta Kassarova** - New Bulgarian University, Bulgaria
16. **Vasudeva Rao Aravind** - Clarion University, USA
17. **Mirza Kulenovic** - University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
18. **Selimić Mirzo** - MA in Criminalistics-University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
19. **Nermin Palić** -MA in Traffic Engineering- University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
20. **Džemal Cinac** -MA in Traffic Engineering-University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
21. **Anastas Angjeli, Akademik** - Mediterranean University of Tirana, Albania
22. **Armen Kadriu** -International University of Struga, Macedonia
23. **Gezim Selimi** -International University of Struga, Macedonia
24. **Dashmir Nasufi** -International University of Struga, Macedonia
25. **Guximtar Rushani** - International University of Struga, Macedonia
26. **Nurten Kala Dauti**- International University of Struga, Macedonia

ISSN 1857-7482

10.21520/R.26-2022

Botim shkencor i Universitetit Ndërkombëtar në Strugë

<https://iust.edu.mk/hulumtime-publikime/heritage/>

Nr.26, 2022

<https://iust.edu.mk/hulumtime-publikime/heritage/>

Përmbajtja

RREZIKU I KRIJIMIT TË NJË SHTETI HEGJEMON DHE PASOJAT PËR KOMUNITETIN NDËRKOMBËTAR	8
ПРОБЛЕМАТИЧНИ (НЕФУНКЦИОНАЛНИ) КРЕДИТИ И НИВНОТО ВЛИЈАНИЕ НА ЕКОНОМСКИОТ РАСТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	20
PROCEDIMI PENAL DHE GJYKIMI SIPAS LEGJISLACIONIT PENAL TE REPUBLIKËS SË SHQIPËRISË	52
NDËRKOMBËTARIZIMI I TERRORIZMIT	70
KONTIBUTI I ORGANIZATËS SË KOMBEVE TË BASHKUARA PËR RUAJTJEN DHE ZHVILLIMIN E PAQES DHE SIGURISË GLOBALE	86
GUERNICA, A DOCUMENTARY OF WAR	103
MARRËDHËNIET TURQI-BE, MBI 50 VJET NË DYERT E UNIONIT	112
COMMUNICATION TECHNIQUES IN THE RECOGNITION AND REASSESSMENT OF CULTURAL HERITAGE	123

SFIDAT E MAQEDONISË TË VERIUT NË POLITIKËN E JASHTME (A

është gati RMV për një “*Marrëveshje të dytë të Prespës*” me Bullgarinë?) 131

KONCEPTI JURIDIKO-PENAL I BASHKËPUNIMIT NË OPTIKËN

HISTORIKO-JURIDIKE SHQIPTARE 156

PARALLEL LEARNING OF TWO OR MORE LANGUAGES 169

VIKTIMOLOGJIA DHE RËNDËSIA E STUDIMIT TË SAJ - POZITA E

VIKTIMAVE NË SHQIPËRI 175

ANALYSIS, MEASUREMENT AND MANAGEMENT OF BANKING RISK

- CREDIT RISK MANAGEMENT PROCESS 199

RREZIKU I KRIJIMIT TË NJË SHTETI HEGJEMON DHE PASOJAT PËR KOMUNITETIN NDËRKOMBËTAR

PhD. Guximtar Rushani

International University of Struga (g.rushani@eust.edu.mk)

MSc. Armand Braho

International University of Struga (a_braho@yahoo.com)

ABSTRAKT

Historia e botës në arenën ndërkombëtare, njeh krijimin e disa shteteve të ndyrshme hegjemonë të cilët krijuan kampe të rrezikshme për sigurinë dhe stabilitetin. Gjithashtu e njëjta pasiguri pasqyrohet edhe sot. Pas përfundimit të luftës së dytë botërore, kampet fituese të saj, ku përfshihej dhe ish Bashkimi Sovjetik, të cilat rezultuan triumfatore nga përplasja ushtarake me miliona të vdekur, do të vendosnin fatet e shteteve humbëse dhe shteteve të tjera të përfshira direkt ose indirekt në luftë.

Fati i shkruar nga fuqite e medha për shtetet e tjera pas luftes së dytë botërore do të linte të pakënaqur vendet e vogla dhe ato humbëse të luftës. Në këtë moment u krijuan shtet hegjemone të cilat deri në këto momente shtrinë influencat e tyre edhe tek vendet e tjera. Njëkohësisht këto shtete janë aktorët kryes ndërkombëtar të cilat krijojnë fatet për shtetet si Shqipëria, etj.

Krijimi i shtetit hegjemon është një problem tepër i madh për stabilitetin, për shkak se fitimi i një lufte nga një superfuqi, tregon forcën ushtarake dhe potencialin agresive të tij. Ky mund të përdoret si një kërcënim i mëtejshëm në marrëdhëniet ndërmjet shteteve, pra dominancë ndaj më të dobtit. Në një perceptim të përgjithshëm, shtetet hegjemone me influencat e tyre ndikojnë direkt

edhe tek shtetet e tjera. Fuqitë fituese në emër të fitores mund të abuzojnë duke vazhduar të rrisin influencat e jashtme të tyre dhe kontrollet mbi shtetet e vogla.

Shembull tipik është Rusia, dikur Ish Bashkimi Sovjetik, që ka një shtrirje të influencës në të gjithë botën dhe është një prej faktorëve që mund të krijojë një destabilitet. Sidomos dhe perjudhën e fundit, ku ka rritur aspiratat për agresion dhe pushtim ndaj territoreve Ukrainase dhe po përgatit përplasje ushtarake. Pra thënë më thjeshtë Rusia konsiderohet plotësisht një shtet hegjemon dhe mbart një rrezikshmëri të madhe për shtetet e tjera.

Fjale Kyçe: Hegjemon, Fitues, Marrëdhënie, Shtet, Gjeopolitike, Influencë.

HYRJE

Lufta e Parë dhe e Dytë Botërore veç katastrofës që sollën pas, krijuan dhe rendin e ri botëror. Një rend ky i cili drejtohej kryesisht nga superfuqitë ekonomike, politike dhe ushtarake, që rezultuan fituese në këto luftra. Garantimi i kësaj force së demonstruar, tregoi dhe një hërë potencialin që shtete kanë në raste të përplasjeve.

Historia u përsërit me përplasjen ushtarake ndërmjet Ruisë dhe Ukrainës të vitit 2022, që tregoi destabilitetin e arenës ndërkombëtare dhe kërcënimet e ndryshme potenciale që shoqërojnë komunitetin ndërkombëtar. Edhe një hërë kërcënimi i aktivizimit të fuqive të mëdha në përplasje ushtarake u shtua. Kjo dhe për shkak të kronologjisë së ngjarjeve në mbyllje të luftës së dytë botërore. Fati i mbylljes së kësaj lufte dihet, miliona persona të vdekur, përfshirë dhe në sulmet bërthamore në Hiroshima dhe Nagasaki.

Hegjemonia është elementi i shtrirjes së influencave nga shtetet më të mëdha në një element, deri tek shtetet që kanë varësi tek një shtet më i madh. Influencë e kushtëzuar në mënyrë direkte. Thënë ndryshe një cilësi që gëzon një shtet më i madh, mund të përdoret si mjet për të kompromentuar ose për të krijuar një varësi tek një shtet më i vogël, ky element nuk është shtrire ideologjie, por kushtëzim sipasoj e cilësisë së përmendur.

Në llojet e ndryshme të hegjemonisë, mund të përmendim ato kontinentale, globale dhe rajonale. Ku shtetet e diverse kanë potenciale të ndryshme direkte mbi të tjerat. Kjo krijon dy gjendje, garancinë për stabilitet dhe kërcënimin për sulme. Hegjemonia është një element i cili mund të konsiderohet në raste specifike si pozitive, por në shumicën e rasteve kur ajo është e pakontrolluar mund të kthejë një ragim jo të pranueshëm.

Zakonisht historia ka treguar se shtetet superfuqi dhe hegjemone janë të vështira për t'u kontrolluar dhe potenciali i tyre mund të dëmtojë të gjithë komunitetin ndërkombëtar. Prandaj menaxhimi i tyre mbetet tepër delikat.

1. SHTETET HEGJEMONE DHE LLOJET E TYRE

Shtetet hegjemone janë shtete dominante dhe influente kundrejt shteteve të tjera, që për arsyet të forcës ose cilësive që mbartin, mund të kushtëzojnë veprimtarinë e një shteti tjetër, apo komunitetit ndërkombëtar. Zakonisht dominanca e këtyre shteteve është ngritur nëpërmjet forcës së ushtruar në periudha të ndryshme historike. Nëse ndajmë dhe kategorizojmë llojet e hegjemonisë, ato janë:

- Hegjemonia botërore, e cila ushtrohet nga superfuqitë botërore dhe ka një shtrirje të dominancës për të gjitha shtetet e tjera. Shembull tipik janë Shtetet e Bashkuara të Amerikës.
- Hegjemonia Kontinentale, e cila ushtrohet brenda një kontinenti që mund të ushtrohet vetëm për shtetet brenda atij kontinenti, por mund të marri dhe karakter global. Për kontinentin European do të përmendim Gjermaninë, që nëse e shohim para vitit 1945, dominancën e saj e ka shtrirë në mënyrë të përgjithshme, pra në ishte dhe botërore. Gjithsesi edhe sot ekonomia dhe armatimi, i japin tipare Gjermanisë edhe si hegjemon i cili ka karakter botëror.
- Hegjemonia Rajonale, që ushtrohet brenda një rajoni. Në shembull mund ta përmendim Serbinë në Ballkanin Perëndimor, e cila për shkak të pordhimit të brendshëm shtetëror, ka një dominancë në tregun e ballkanit.

Format e hegjemonisë janë më të larmishme. Çdo cilësi që mbart një shtet, e cila shërben për të dominuar një shtet tjetër, konsiderohet në parim një formë e hegjemonisë shtetërore, në arenën globale. Sipas Marsela Musabliut: Hegjemonët dashamirës u sigurojnë të mira publike vendeve brenda sferës së tyre të ndikimit. Hegjemonët forcues ushtrojnë fuqinë e tyre ekonomike ose ushtarake për të disiplinuar vendet e pabindura ose të absorbuara në fushën e tyre të ndikimit. Hegjemonitë shfrytëzuese nxjerrin burime nga vendet e tjera¹.

Pra cilësimi i hegjemonisë zhvillohet nëpërmjet qëllimit që ka në vetvete shteti, për cilësinë apo forcën që mbart në politikën e saj të jashtme. E nëse i referohemi kësaj, shkak që nisi konflikti i armatosur ndërmjet Rusisë dhe Ukrainës, është zgjerimi i territorit Rus, në territoret që këto shtete kanë pasur histori të përbashkët. Zgjerimi i territorit rrus nënkupton dhe vënjen në kontroll të territoreve gjeostrategjike dhe kontrollues së sipërfaqes së NATO-s.

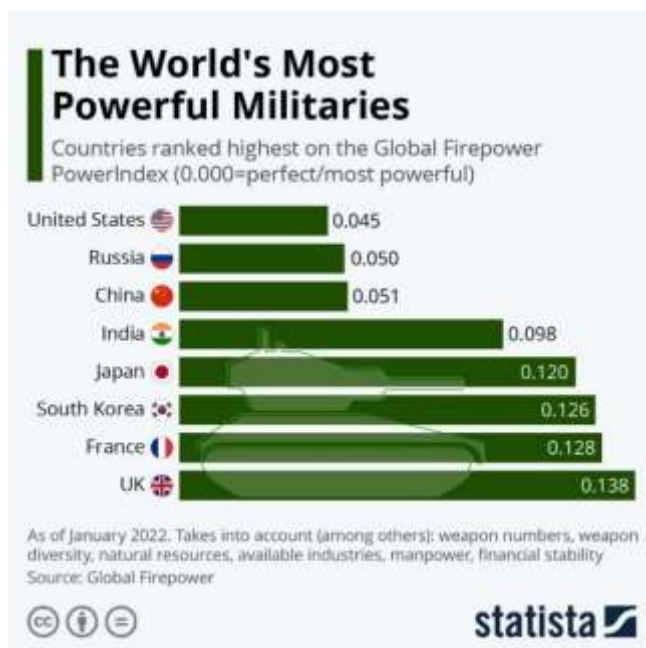
Por nëse kthehemi tek cilësitë që duhet të mbarti në shtet për të qënë hegjemon dhe format e hegjemonisë, atëherë do të përmendim:

2. HEGJEMONIA USHTARAKE

Hegjemonia ushtarake, që ndërlidhet me kapacitetet e luftimit. Zakonisht dominanca më e madhe vjen nëpërmjet diplomacisë së forcës, ose siç njihet ndryshe kapacitetet ushtarake që mbart një shtet dhe e bën atë më të rrezikshëm dhe më dominant në komunitetin dhe arenën ndërkombëtare. Për vitin 2020, SHBA është konsideruar një ndër superfuqitë dhe hegjemon ushtarak, që sipas të dhënave *Buxheti i dedikuar armatimit kalon 601 miliardë dollarë, ndërsa personel aktiv numëron 1.400.000 persona, ndërkohë armatim shtesë Tanke: 8848, Avion: 13.892 dhe Nëndetëse: 72 të tilla.*²

¹ <https://albanian.cri.cn/deep/pic/3096/20210525/670817.html> (Aksesuar së fundmi në 07.07.2022 ora 9:56)

² <https://ballkani.info/keto-jane-20-ushtrite-me-te-forta-ne-bote-foto/> (Aksesuar së fundmi në 07.07.2022 ora 11:03)

Superfuqitë Ushtarake Botërore 1

SHBA mbetet e ndjekur ushtarakisht nga rivalja historike Rusia, e cila është rankuar e dyta në në sasinë e potencialit ushtarak të disponuar në rang botëror. Por realisht dominanca e armatimit tregon dhe një hërë trysninë që këta gjigandë të armatosur, kanë në sytë e vendeve të tjera. Rreziku që kanoset për formimin e këtyre shteteve, pra hegjemonisë ushtarake është paqëndrueshmëria e cila mund të çojë në moskontroll të tyre dhe kanosje të reziqeve në komunitetin ndërkombëtar.

Zakonisht këto lloj shtetesh (hegjemonët ushtarak), janë shumë arrogantë në politikën e jashtëme dhe në raste të ndryshme mund të kthehen në faktorë destabiliteti. Por nga ana tjetër, nëse forca që disponojnë kthehet në faktor pozitiv, ata mund të kthehen në mbrojtës të rendit ose suportues të vendeve të tjera. Në rastin e luftës së dytë botërore, SHBA-ja nuk pati në territorin e saj përplasje të

armatosura, por nëse shohim rolin e saj, ajo do të përkrahte bllokun kundër nazifashizmit, nëpërmjet armatimeve dhe potencialit ushtarak.³

Nëse qëndrojmë në të njëjtën linjë edhe në luftën ndërmjet Ruisë dhe Ukrainës në vitin 2022, shihet që vendet e fuqishme ushtarakisht, nuk janë përfshirë duke u përplasur, pasi kjo do të çonte në aktivizimin e Aleancës së NATO-s, por kanë mbështetur ushtarakisht Ukrainën për t'u përballur me Rusinë. Sipas mediave ndërkombëtare bëhet e ditur që rreth 1 miliard dollar armatime⁴, i janë dhënë Ukrainës nga SHBA, vetëm në një periudhë, për t'u përballur me agresionin rus. Në këtë rast kemi të bëjmë me hegjemoni e cila është përdorur në mënyrë pozitive në komunitetin ndërkombëtar.

Nga ana tjetër është Rusia, e cila siç është përmendur dhe më sipër, që rankohet e dyta për potencial ushtarak. Ekzaktësisht është shembulli i rrezikshmërisë së krijimit të hegjemonisë. Për shkak se dominanca ushtarake, në rastin konkret përdoret për të interesat e një vendi tjetër dhe në çdo rast përballja për të ndaluar një shtet hegjemon që disponon këto kapacitete mbetet e rrezikshme për shkak se mund të përshkallëzojë pasojat.

Ndër kapacitetet që disponojnë hegjemonët ushtarak, janë forcat e këmborisë dhe ato të luftimit (tanke, mjete, autoblanda, armatime), kapacitetet ushtarake detare (anijet, nëndetëset, aeroplanmbajtëset), forcat ajërore (aeroplanët ushtarak të luftimit dhe ata të transportit).

3. HEGJEMONIA DIPLOMATIKE DHE POLITIKE

Hegjemonia diplomatike dhe politike janë një tjetër mënyrë që shtetet shtrinë dominancat e tyre në arenën ndërkombëtare. Pavarsisht madhësisë së shtetit, politika e jashtëme është një instrument që edhe shtetet me sipërfaqe dhe popullsi të vogël, të kenë rol të madh në situatë të ndryshme. Zvicra dhe statusi i

³ Fq.40 Henri Michel, Lufta e Dytë Botërore, Bota Shqiptare, 2006

⁴ <https://ëëë.evropaelire.org/a/ndihma-e-shba-per-ukrainen/31899908.html> (Aksesuar së fundmi në 07.07.2022 ora 22:03)

neutralitetit tregojnë dhe një hërë shembullin e një shteti të vogël që në parim, shihet ndryshe në komuniteti ndërkombëtar. Por jo domosdoshmërisht.

Historia njih shtete të cilat në parim dominancën e tyre e shprehin nëpërmjet diplomacisë dhe politikës. Britania e madhe, edhe pse me rol aktiv në luftën e dytë botërore, realisht forcën më të madhe të ushtruar e pati pas përfundimit të saj. Kjo duke shënjuar fatet e shteteve më të vogla, për pjesën territoriale të tyre.

Gjithsesi në teorinë moderne të politikës, tashmë hegjemonë politikë mbeten bashkimet ndërshtetërore të cilat, kanë për qëllim bashkimin e interesave dhe rritjen e kapaciteteve të tyre. Nëse shohim Organizata e Traktatit të Atlantikut të Veriut ose siç njihet NATO, sjell një lloj të bashkimit diplomatik dhe politik, që konsiston në një ushtri të përbashkët⁵. Ajo që e bën më të vështirë dhe komplekse Hegjemoninë Politike dhe Diplomatie, janë interesat e prishura në momentet kur këta shtete kanë të drejtën e VETO-s në vendimarrjen kolegjiale.

Rastet specifike mund të përmenden, kërkesa për anëtarim në NATO nga vendet Nordike, ndërkohë që Turqia shpall VETO-n politike për shkak të interesave të mëparshme të cënuara. Rasti i dytë ndërlidhet me VETO-n e Bullgarisë për Maqedoninë e Veriut, ku Bullgaria krijon status hegjemoni politik, kundrejt Maqedonisë së Veriut, për interesa të politikës së brendëshme. Siç e përmendim hegjemonia politike dhe diplomatike mund të mos jetë e përhershme, por ajo mund të përmendet në raste specifike nga shtet.

4. HEGJEMONIA KULTURORE

Ishperandoritë (Bizantine, Romake, Osmane, etj), në pikpamje analitike, një prej kushteve kryesore, kishin inponimin kulutor në vendet të cilat ato pushtonin. Zakonisht ka qënë në krenarinë e perandorive, që padekësia e tyre të impnohet nëpërmjet inponimit të kulturës. Dominanca kulturore është ajo çka e

⁵ <https://ëëë.britannica.com/topic/North-Atlantic-Treaty-Organization> (Aksesuar së fundmi në 07.07.2022 ora 22:03)

bën botën diverse, por shtetet me histori më të hershme janë më të prirura që t'i inponojnë vendeve të tjera kulturën e tyre.

Nëse referojmë një rast studimi mund të përmendim Turqinë, e cila e shtrin hegjemoninë e saj kulturore nëpërmjet investimeve, që mbartin dhe injektim të kulturës së saj dhe popullit Turk. Turqia renditet investitori i tretë më i madh në Shqipëri, e cila kalon një shumë investimesh prej 89 ml eurosh.⁶

Nëse shohim pas investimeve më të rëndësishme, ka investime në monumentet e kultit, në shërbime arsimore dhe shëndetësore. Për t'a saktësuar këtë element kemi të bëjmë rastet, kur ky shtet i cili është hegjemon rajonal, kundrejt Ballkanit Perëndimor, kryen investime infrastrukture rrugore për një zonë, menjëherë pranë saj ndërtohen monumente të kultit. Ose në rastet e tjera, mund të përmendim investimin për ndërtimin e Spitalit të Qytetit të Fierit, i cili në parim sjell dhe inponimin e dominancës kulturore, pa folur më pas për kolegjet dhe shkollat Turke në Shqipëri që gëzojnë një numër tepër të lartë.

5. HEGJEMONIA EKONOMIKE

Nëse flasim për shtetet të cilat përdorin dominancë ekonomike, për të ngritur pozitën e tyre në arenën ndërkombëtare, ndër to mund të përmendim anëtarët e G7-ës: Kanada, Francë, Gjermani, Itali, Japoni, Britani e Madhe, SHBA dhe BE⁷. Por në rast studimi do të marrim Kinën, e cila nuk është anëtare e G7-ës.

Momentalisht Kina, eksporton një sërë produktesh të ndryshme, përfshirë ato bujqësore dhe industriale. Përlllogaritet që Agrikultura të jetë 36.7%, Industria 28.7%, Shërbimet 34.6%. Ndërkohë me matjet e vitit 2010 kanë nxjerrë në pah se Kina ka 795.5 milion punëtorë. Kjo e bën që ky vend, edhe pse me një ekonomi

⁶ <https://ata.gov.al/2022/03/30/investimet-turke-ne-shqiperi-89-milione-euro/> (Aksesuar së fundmi në 07.07.2022 ora 22:03)

⁷ https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/international-cooperation/international-organisations/g7_en (Aksesuar së fundmi në 07.07.2022 ora 22:28)

kapitaliste dhe me një sistem qeverisës monist, të jetë konkurentja më e afërt e SHBA-së përsa i përket forcës ekonomike. Reziku i krijimit të një hegjemoni ekonomik, është kushtëzimi dhe vendosja e embargove të ndryshme kundrejt shteteve të tjera, ose në raste të tjera ndalimi i qarkullimit të produkteve dhe shërbimeve.

Një vend është hegjemon ekonomik, kur ka kapacitete të mëdha prodhimi dhe tregëtimi. Në raste të tjera dashakeqe, nëse ndërpriten marrëdhëniet tregëtare me një vend tjetër, që ka varësi mbi një produkt, do të kemi menjëherë dominancë direkte. Çështja më e diskutuar e vitit 2022 është varësia ndërmjet hidrokarbureve të inportuara nga Rusia. Kjo bëri që Europa të përballlet me një krizë çmimesh përshkak se kufizimet Ruse apo agresioni, të ulin sasinë e gasit të importuar. Kjo tregon dhe një herë vlerën e dominancës në arenën ndërkombëtare.

Gjithsesi shtetet e tjera vendosën sanksione ekonomike kundrejt kësaj të fundit, për të ndaluar veprimtarinë e armatosur në territorin Ukrainas, kjo tregon dhe një herë funksionimin e hegjemonisë ekonomike.

6. HEGJEMONIA TEKNOLOGJIKE

Në epokën e digjitalizimit dhe teknologjisë moderne, të shumta janë shtetet që investojnë në kapacitete të ndryshme. Të jesh dominant teknologjik, mund të jesh rrezik për komunitetin e shteteve, për shkak të mënyrës dhe qëllimit që do të shërbejë kjo e fundit.⁸

⁸ <https://ëëë.alltechbuzz.net/sq/japan-an-inspiring-nation/> (Aksesuar së fundmi në 07.07.2022 ora 23:28)

Japonia është vendi i cili ka prodhuar në 50 vitet e fundit, teknologjinë robotike e cila është shumë hapa para shteteve të tjera. Teknologjia dhe zhvillimi i saj nuk shihen të dëmshme deri në momentin kur ajo do të përdoret për keq. Një sërë kompanish të ndryshme teknologjike janë themeluar dhe punojnë në Japoni. Por çndodh në parim nëse teknologjia e Japonisë do të përdoret për keq, kjo është një dominancë e cila në dukje është e lehtë, por njëherazi është tepër e rrezikshme. Kjo vetëm duke ballafaquar faktin që shumica e të dhënave të paklasifikuara, mund të kanose nga përparimi i teknologjisë. Gjithashtu, siç autorë të ndryshëm thonë, luftrat e së ardhmes janë luftra teknologjike, pra kanosja e rrezikut është tek përparimi i një teknologjie, pa pasur një rival i cili mund t'i bëj ballë përdorimit të saj.

7. HEGJEMONIA TERRITORIALE

Të kesh një territor të madh, përkëthehet të kesh më shumë fushëveprim në rast lufte, të kesh një sipërfaqe më të madhe për të ngritur potencial prodhimi, por edhe të kesh kontroll më të lartë tek të tretët. Ky është rasti specifik i Rusisë, e cila disponon 17,075,225 km² ose 1/3 e sipërfaqes toksore botërore.⁹

Në rastet e tjera mbyllja e sipërfaqeve ajërore, apo bllokimi i territorit tek të tjerët mund të krijoj një kaos të madh, si në rastin aktual, kur kostot për distribuim për shkak të mbylljes së territorit janë shumë hërë më të larta.

⁹ <https://m-eng.ru/sq/vygrebnaya-yama/ploshchad-rossiiskoi-federacii-i-chislennost-naseleniya-obshchaya.html> (Aksesuar së fundmi në 07.07.2022 ora 23:57)

Harta e Federatës së Rusisë 2

Siç paraqitet dhe më sipër, harta e Rusisë tregon dhe një herë potencialin toksor që kjo e fundit mbart dhe që në çdo moment mund të trajtohet si dominancë në krahasim me shtetet e tjera.

REKOMANDIME DHE KONKLUZIONE

Konkluzione:

- Nga ky punim nxjerrim si konkluzion, se shtetet të cilat mbartin cilësi prej të cilave krijohet dominancë për to në faktorin ndërkombëtar, krijojnë një rrezik për stabilitetin e shteteve.
- Dominanca e shteteve të mëdha, mund të jetë varësi deri në fatalitet për shtetet më të vogla, të cilat e lidhin ekzistencën e tyre me elementet e dominancës tek shtetet më të mëdha.
- Hegjemonia mund të përdoret si element pozitiv, në momentin që krijon të mira për të gjithë ose një pjesë të komunitetit ndërkombëtar.

- Hegjemonia është një element i cili nuk duhet të lejohet të krijohet nga shtetet e tjera.

Rekomandime:

- Rekomandohet që për çdo cilësi të një shteti, të krijohet një rival i përafërt që nuk do të lejojë krijimin e një hegjemoni, nga i cili mund të kushtezohen shtetet e tjera.
- Gjithashtu bashkëpunimi dhe formimi i sa më shumë organizmave ndërkombëtar është një mënyrë e mirë, për t'u përballur me hegjemonët, apo për të krijuar hegjemoni pozitive.
- Krijimi dhe fuqizimi i shteteve më të vogla dhe ndërprerja e varësisë në shumicën e rasteve, forcon pozitat e tyre përpara një shteti hegjemon.
- Përballja e përbashkët midis shteteve me një hegjemon, kufizon inpaktin negativ të tij në raste të ndryshme në arenën ndërkombëtare.

Literatura e Përdorur:

1. Gjon Boriçi Politika, Marrëdhëniet Ndërkombëtare dhe Diplomacia në Fillimet e Shekullit të XX, U.F.O Press, Tiranë 2010
2. Lisen Bashkurti, Kombet e Bashkuara dhe Rendi i Ri Botëror, Geer, Tiranë 2010
3. Karen A, Mingst, Bazat e Marrëdhënieve Ndërkombëtare, AIIS, Tiranë 2008
4. Bashkim Rama, Ballkani pas Rënies së Murit të Berlinit, MB, Tiranë 2013
5. Henri Michel, Lufta e Dytë Botërore, Bota Shqiptare, Tiranë 2006
6. <https://ballkani.info/keto-jane-20-ushtrite-me-te-forta-ne-bote-foto/>
7. <https://m-eng.ru/sq/vygrebnaya-yama/ploshchad-rossiiskoi-federacii-i-chislennost-naseleniya-obshchaya.html>

ПРОБЛЕМАТИЧНИ (НЕФУНКЦИОНАЛНИ) КРЕДИТИ И НИВНОТО ВЛИЈАНИЕ НА ЕКОНОМСКИОТ РАСТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

PhD Candidate Elmedina Shuajibi

e.shuajibi@eust.edu.mk

Абстракт

Истражувачките трендови во делот на банкарскиот систем во земјите на транзиција како и влијанијата на банкарските политики и активности врз целовкупната економија на една земја е главната основа на оваа емпириско–теоретска истражување со кое на концизен начин се анализира поимот на проблематичните кредити и кредитниот ризик во Република Северна Македонија во периодот од 2006-2020 година потпирајќи се врз функционирањето на самиот банкарски систем, теоретска конфигурација на концептот на проблематичните кредити па до импактот на овие кредити врз целовкупната економија на Република Северна Македонија.

Врз основа на податоците од Народна Банка на РСМ и Заводот за Статистика на РСМ, со детални описни статистики прецизно се потенцираат статистичките трендови на стапките на проблематичните кредити во РСМ, потоа на Бруто домашниот производ, Активите на банките, Инфлацијата, Невработеноста и вработеноста како и Стапката на вкупна продуктивност на економијата на РСМ како показатели или

макроекономски показатели за целовкупната економија на Република Северна Македонија. Потоа, со конклузивни статистики е покажано и каузалноста и импактот на проблематичните кредити врз економијата на Република Северна Македонија.

По обработените податоци, во оваа студија е констатирано дека проблематичните кредити имаат позитивен импакт на Вкупната стапка на продуктивност на економијата на РСМ ($R=.858$ со $\text{sig.}=0.006$), но исто така е констатирано дека проблематичните кредити немаат поврзаност со стапката на Бруто Домашниот Производ на РСМ.

Клучни поими: *Проблематични кредити; Банкарски ризик; Макроекономски показатели; Бруто домашен Производ; Продуктивноста на економијата;*

1.МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1.1 Методи на истражувањето

Во истражувањето освен теоретскиот осврт на концептот на проблематичните кредити и макроекономските показатели на Република Северна Македонија, неминовно, особено во вториот апликативниот дел од трудот се користени методите на квантитативна и компаративна анализа. Во комбинација со историскиот метод, особено се применуваат за анализирање на различните модели на управување со проблематичните кредити во Република Македонија, каде што се опфаќа временски период од 2006-2020 година, како компарација на макроекономските стапки и нивно анализирање со конклузивни статистики почнувајќи од прикажување на статистичкиот тренд на стапките во текот на овој период и нивно меѓусебно компарирање, потоа потенцијалната корелација помеѓу нив, каузалноста и поврзаноста измеѓу нив (Линеарна регресија) предвидување на статистички тренд на овие стапки, фактички цела една факторијална анализа за влијанието на проблематичните кредити врз економијата на Република Северна Македонија во периодот од 2006-2020 година. Затоа, во рамките на овој труд, се имплементирани статистички постапки и методи како

релевантни за спроведување на емпириско истражување. Графичката презентација се примени при разработката на одредени содржини во интенцијата да се добие реалната димензија на проблемите и нивните решенија.

1.2 Предмет, цел, варијабли и хипотеза на истражувањето

Предмет на истражувањето на оваа истражување е целосно, сестрано проучување на проблематичните кредити (problem loan), како најчувствителен дел од кредитното портфолио. Во трудот се дава продлабочена анализа на причините за појава на проблематичните кредити, нивното откривање и ефикасните начини на нивно решавање но и нивното влијание врз целовкупната економија на РСМ, според кое влијание ние и дефинираме статусот и статистичкиот тренд на самите проблематични кредити.

Оттаму, произлегува и основната цел на истражувањето: презентирање и научна анализа на современите теоретски достигнувања и практични искуства во конципирањето и оперативното ефикасно управување со проблематичните кредити (effektive problem loan managment) и нивното влијание врз економијата на Република Северна Македонија.

Наведената цел е разграничена предметно, просторно и временски. Сето ова е анализирано во период од 2006-2020 година во овој труд со тоа што во емпирискиот дел со примена на статистички операции познати за економските истражувања е анализирана импактот на нефункционалните кредити врз економијата на Република Северна Македонија, тука да се напомене дека во оваа факторијална анализа се опфатени зависните варијабли како Бруто Домашниот Производ, Вкупните Активи на банките, Инфлацијата, Вработеноста и Невработеноста како и Вкупната продуктивност на економијата во Република Северна Македонија и пак од друга страна како независна варијабла се стапките на пробематичните кредити во РСМ во тој период.

Од сето тоа, заклучно од самиот тек на истражувањето произлегува и главната хипотеза кое може да се конципира на следен начин:

- Порастот на проблематичните кредитите има позитивен импакт на макроекономските параметри во Република Северна Македонија

2.ТЕОРЕТСКИПРИСТАП НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

2.1 Поим за Банкарски и кредитни ризици

Ризиците во банкарското работење се извесност. Тие не само што постојат, туку имаат и големовлијание врз работењето на банките. Колку и да има аверзија спрема ризиците, ниту една банка не е имуна на појавата на ризици во своето работење, ниту пак може нив целосно да ги избегне. Впрочем не е ниту задача на банките да ги избегнуваат ризиците туку професионално да управуваат со нив, односно да ги „дисциплинираат”. Тоа во основа значи остварување на доволна стапка на принос на акционерскиот капитал при одреден степен на ризик. Централен проблем на кој што банките треба да обрнат внимание при управувањето со ризиците е урамнотежувањето на ризикот и приносот.

2.2 Управување со Кредитен ризик

Банката за меѓународни порамнувања (БИС) кредитниот ризик го дефинира како веројатност заемопримачот да неможе да ги исполни своите обврски во согласност со договорените услови. Ефикасното управување со кредитниот ризик е клучна компонента на еден сеопфатен пристап на управување со ризиците и е од суштинско значење за долгорочен успех на банките (Basel Committee on banking Supervision, 2001).

Dedu и Nechif (2010) напоменуваат дека нема сеопшто прифатена дефиниција за управување со кредитниот ризик. Кредитниот ризик како економски феномен може да биде индивидуален или пак последица на определени системски економски околности.

2.3 Модалитети за управување со проблематичните кредити

Избор на метод и на начин за разрешување на вложувањата е

предмет на одлука која зависи од положбата на должникот, од подготвеноста на раководството и на сопствениците на должникот, од имотната состојба, од обезбедувањето итн. При оперативно спроведување се користат комбинирани решенија (Crotty, 2009):

- реструктурирање/репрограмирање на долгот;
- прибавување на соодветно дополнително обезбедување;
- продажба на имотот на должникот кој е заложен во полза на банката, договорно или по судски пат;
- покренување на постапка за принудно порамнување, стечај или ликвидација, согласно важечките законски прописи;
- продажба на побарувања на други.

2.4 Организациона поставеност за управување со проблематични кредити

На кој начин и со каква организациона поставеност банките во Република Северна Македонија управуваат со проблематичните пласмани?

Како што претходно напоменавме, управувањето со кредитниот ризик во Република Северна Македонија е строго регулирано со супервизорската регулатива на Народната банка на Република Северна Македонија.

2.5 Актуелната слика на Економијата на Република Северна Македонија – макроекономски показатели

Според проценетите податоци на ДЗС, во 2020 година е забележано намалување на реалниот БДП од 4,5%¹⁶ (раст од 3,2% во 2019 година). Ваквиот пад се должи на здравствената и економска криза предизвикана од пандемијата на ковид-19, којашто доведе до намалување на надворешната побарувачка, привремено нарушување на синцирите за производство, како и поголема воздржаност на економските субјекти, во услови на нагласена

неизвесност и преземени мерки за ограничување на ширењето на вирусот. Во вакви околности, во 2020 година намалување забележаа и домашната и извозната побарувачка.

Гледано од аспект на агрегатната побарувачка, во 2020 година домашната побарувачка има негативен придонес, при позитивен придонес на нето-извозот. Во рамките на домашната побарувачка, најголем негативен придонес има потрошувачката на домаќинствата, при пад на расположливиот доход и неповолни движења на пазарот на труд, но и при поголема воздржаност од потрошувачка поврзана со неизвесноста околу работните места и идните примања. Падот на инвестициите во 2020 година е во согласност со забележаниот пад на додадената вредност во градежништвото и со намалениот увоз на производи за инвестиции, а падот беше ублажен преку растот на јавните инвестиции во инфраструктурата (гледано преку растот на извршените градежни работи во доменот на нискоградбата).

Во 2020 година, просечната стапка на инфлација се задржа на ниско и стабилно ниво и изнесуваше 1,2%, главно предизвикана од растот на цените на прехранбената компонента, а во помал дел и од позитивниот придонес на базичната инфлација, додека цените на енергијата имаа мал негативен придонес.

3. ПРЕЗЕНТИРАЊЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

3.1 Статистички анализи на стапките на Нефункционалните Кредити и Макроеконските показатели во период 2006-2020 во Република Северна Македонија

Во колоните на табела 1 подолу се прикажани стапките на нефункционалните кредити по големина на банки, вкупните активи на банките во тој период, и другите макроекономски показатели кои според економската теорија за проблематичните кредити се во каузална врска или пак се во директно влијание помеѓу нив, вреди да се напомене импактот на стапката на вработеност со висината на проблематичните кредити во една

земја, потоа, стапката на хуманиот капитал со кредитната состојба во една земја, исто така со стапката на инфлација и невработеноста, притоа да се напомене и нивото на вкупната актива на банките со нивото на дадените проблематични кредити како дел од профитабилноста на банките. Во овој дел исто така ќе се анализираат со графичка компарација и движењата на вкупните нефункционални кредити со вкупната актива на банките во период 2006-2020, потоа, можната корелација помеѓу стапките на нефункционалните кредити и стапките на другите макроекономски показатели на економијата на Република Северна Македонија во период од 2006 до 2020, потоа, со коефициент на Пирсонова корелација ќе се анализира можната каузалност помеѓу нефункционалните кредити со другите макроекономски индикатори во економијата генерално, исто така ќе се анализира со линеарна регресија за статистичкиот влијание на една или група варијабли (стапките на нефункционалните кредити или макроекономски стапки) на Бруто домашниот производ или Продуктивноста на економијата на РСМ, потоа, анализа на тренд на овие стапки на нефункционалните кредити како и можното предвидување на самата динамика на овој тренд.

Табела 1. Макроекономските индикатори и Стапките на Нефункционалните Кредити во Република Северна Македонија од 2006-2020

Година	Бруто Домашен Производ (БДП)	Нефункционални Кредити/сомнителни и спорни побарувања (НФК)				Вкупна Актива на Банките (ВА)				Вработеноста	Невработеноста	Инфлација	Свободен капитал
		Големи Банки	Средни Банки	Мали Банки	ВКУПНО (НФК)	Големи Банки	Средни Банки	Мали Банки	ВКУПНО (ВА)				
2006	5.1	8,147	883	1,069	10,099	115,122	41,368	17,627	174,111	39.6	36.0	2.9	-
2007	6.5	7,517	1,121	760	9,398	150,122	61,571	11,966	223,659	40.7	34.9	6.1	-

2008	5.5	8,068	2,400	867	11,335	165,798	72,136	12,770	250,704	41.9	33.8	4.1	-
2009	-4	10,483	4,431	863	15,777	181,398	74,062	13,082	268,543	43.3	32.2	-1.6	-
2010	3.4	10,834	5,810	645	17,289	201,609	92,155	11,526	305,290	43.5	32.0	3.0	-
2011	2.3	13,157	4,949	1,983	20,089	212,034	98,804	20,338	331,176	43.9	31.4	2.8	-
2012	-5	16,396	4,499	1,792	22,688	244,772	94,235	13,879	352,886	44.0	31.0	4.7	-1.3
2013	2.9	18,520	5,888	2,073	26,481	225,662	121,094	22,749	369,505	46.0	28.6	1.4	0.1
2014	3.6	22,527	4,559	1,585	28,671	273,461	111,789	15,031	400,281	46.0	27.6	-5	3.2
2015	3.8	24,258	4,187	1,563	30,008	284,474	123,705	15,488	423,668	47.8	27.3	-4	2.7
2016	2.9	15,684	1,932	885	18,501	330,460	97,914	16,306	444,680	56.8	24.5	1.6	-0.3
2017	2.5	16,622	1,299	957	18,878	344,700	100,692	16,600	461,992	44.1	22	0.6	-1
2018	2.7	13,639	2,315	655	16,609	375,061	111,465	16,943	503,469	44.8	20.2	1.4	-0.9
2019	2.9	11,108	4,582	455	16,145	410,972	120,614	18,383	549,696	43.1	19.4	1.8	-1.8

2020	-4.5	10,421	1,234	220	11,874	447,890	119,069	18,541	585,501	-	16.4	2.3	-
------	------	--------	-------	-----	--------	---------	---------	--------	---------	---	------	-----	---

Извор: Народна Банка на Република Северна Македонија, мај 2021
<https://www.nbrm.mk>

За да се добије една јасна слика на статистичкиот тренд на нефункционалните кредити (НФК) и Вкупните Активи на банките (ВА) во Република Северна Македонија во период од 2006 до 2020, се анализира со дескриптивна статистика оваа варијабла, како во табела 2 подолу:

Табела 2. Дескриптивните статистики на вариаблите на истражувањето

	НФК Големи	НФК Средни	НФК Мали	НФК Вкупно	ВА Големи	ВА Средни	ВА Мали	ВА Вкупно
Средна Гол.	13825.40	3339.27	1091.47	18256.13	264235.67	96044.87	16081.9	376362.27
Медиана	13157.00	4187.00	885.00	17289.00	244772.00	98804.00	16306.0	369505.00
Мода	7517 ^a	883 ^a	220 ^a	9398 ^a	115122 ^a	41368 ^a	11526 ^a	174111 ^a
Станд. Дев.	5135.612	1791.647	569.646	6467.293	99721.158	24342.717	3177.25	120763.70
Minimum	7517	883	220	9398	115122	41368	11526	174111
Maximum	24258	5888	2073	30008	447890	123705	22749	585501

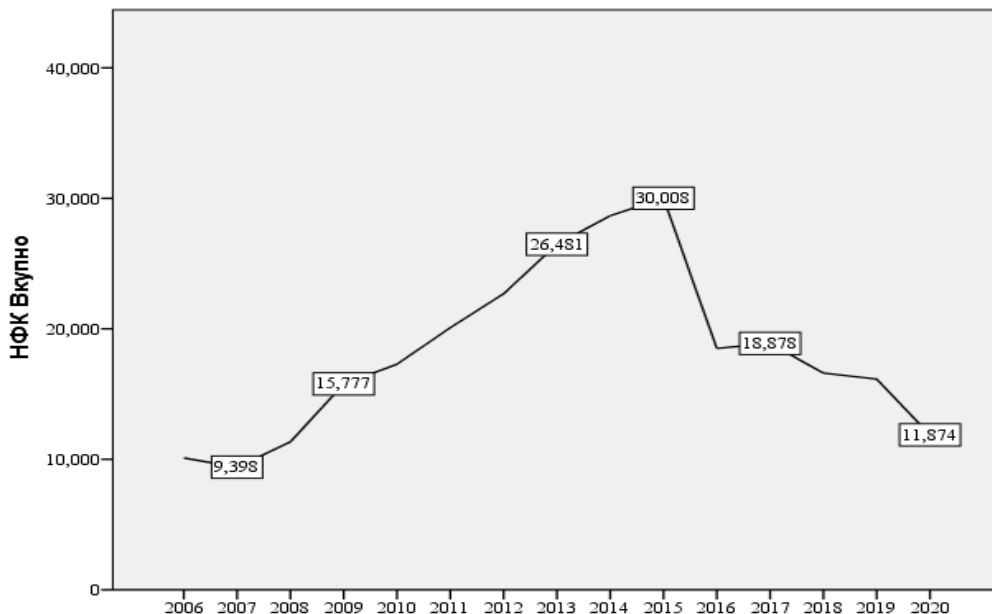
Интересно е дека од табела 2 може да заклучиме дека стапките на нефункционални кредити на големите банки има ист статистички тренд како на малите банки за разлика од средните банки кои според распоредот на модата, медијаната и средната вредност, за средните банки може да

заклучиме дека има асиметрична негативна распределба на стапките во периодот 2006-2020, за разлика од големите и малите банки кои имаат исто така асиметрична распределба на стапките во овој период но позитивна асиметрија. На четвртата колона од табела два според распоредот на средната вредност, медијана и мода може да се заклучи дека вкупните стапки за нефункционалните кредити во Република Северна Македонија има асиметрична позитивна распределба на стапките во период 2006-2020 што значи дека се во постојан пораст. Се поставува реално прашање дали овој раст на проблематичните кредити е во реален склад со генералните стапки на економскиот раст на Република Северна Македонија!?

Графикон 1. Висината на нефункционалните кредити според големината на банките во Република Северна Македонија

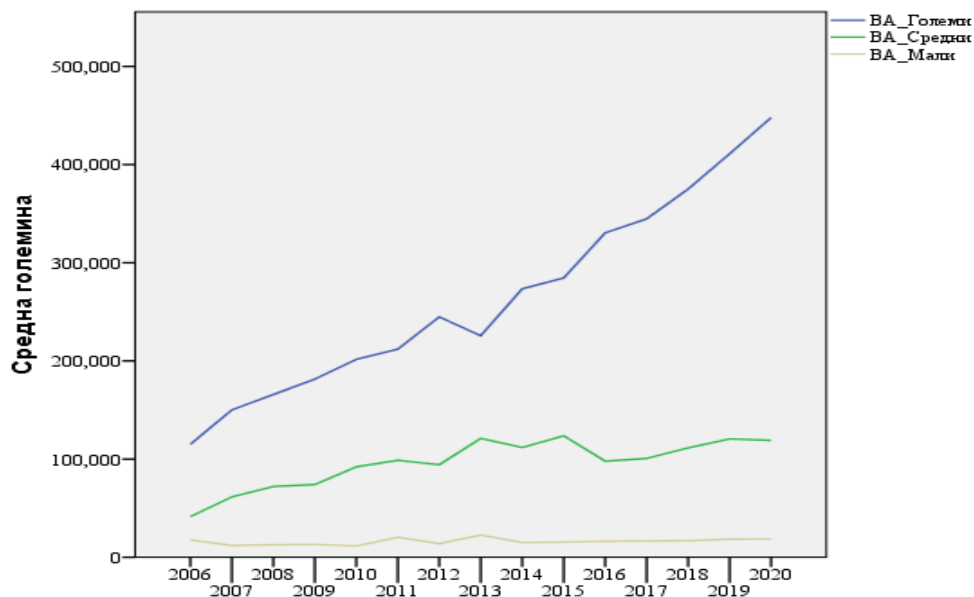
Исто така во графикон 1 погоре може да се следи трендот на овие стапки одделно според големината на банките и интересно е дека од 2017 и трите видови на банки покажуваат намалено издавање на нефункционални кредити.

Графикон 2. Висината на Вкупните Нефункционални Кредите во Република Северна Македонија од 2006-2020

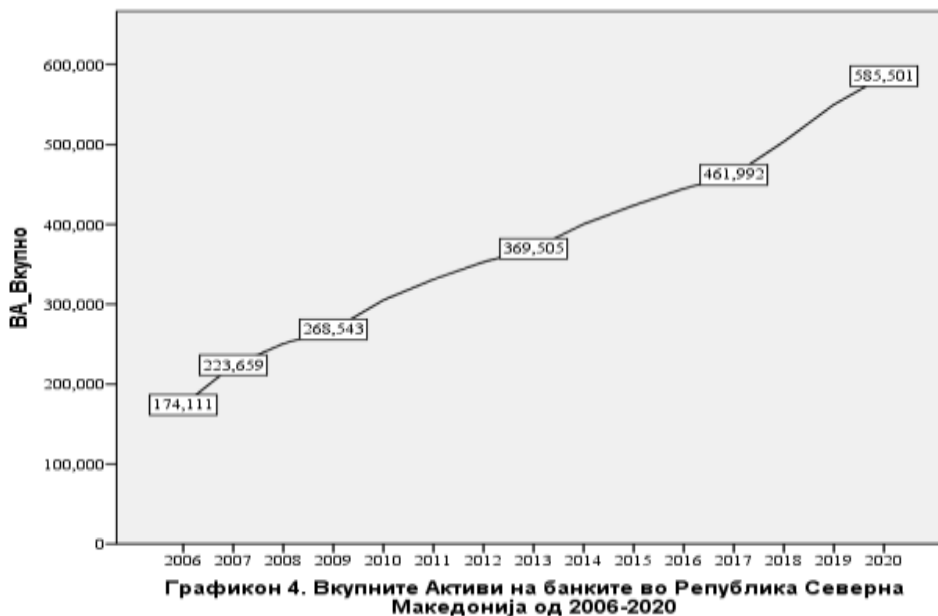
Во графикон 2 погоре е прикажана е трендот на нефункционалните кредити во Република Северна Македонија од период 2006-2020, и очигледно се прикажува горенаведената констатација со напомена дека од 2015-2017 стапките на нефункционалните кредити се намалуваат во споредба со претходната година, најверојатно заради влијанието на политичката криза во економијата на државата!

Се поставува прашањето дали и колку издавањето на овие нефункционални кредити од страна на банките влијае врз нивната профитабилност, продуктивност и развојност генерално!? Ова може да се анализира со прикажаните вкупни активи во табела 1 и 2 како индикатори на профитабилноста на самите банки во овој период од 2006 до 2020 година во Република Северна Македонија. Сликата се појаснува во графикон 3 подолу каде што се прикажува вкупните активи според големината на банките и јасно се гледа дека во 2016 има пад на стапките на вкупната актива самоо во банките од средна големина, дали со оваа значи дека комунитивно гледано средните банки повеќе издаваат нефункционални кредити или нивната профитабилност е тесно поврзано со висината на издадените нефункционални кредити!?

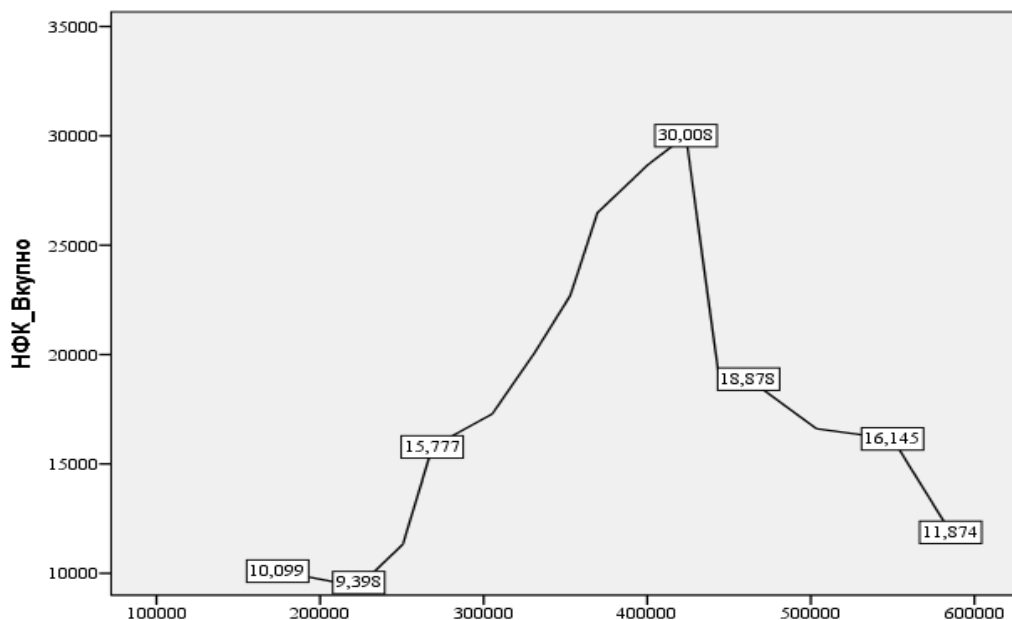

Графикон 3. Висина на Вкупните Активи на банки според големина во Република Северна Македонија за 2006-2020

Во графикон 4 подоле ова може јасно да се визуелизира како позитивен статистички тренд, нагорен во раст на вкупните активи на банките што со проста компарација со стапките на нефункционалните кредити во земјата кои со прикажаната раст во графиокон 1 кореспондира со растот на вкупните активи во графикон 2, но вреди да се напомене дека вкупните активи се во позитивен раст во споредба со стапките на нефункционалните кредити, се поставува логично прашање дали е ова показател дека профитабилноста на банките не се заснова во висината на нефункционалните кредити!!

Во графикон 5 подоле се прикажани стапките кои покажуваат поврзаност помеѓу нефункционалните кредити и вкупните активи на банките генерално во Република Северна Македонија во период од 2006 до 2020, јасно се гледа дека во овој период кулминацијата се достигнува во 2015-16 година со највисока стапка на нефункционални кредити и највисока вкупна актива на банките генерално.

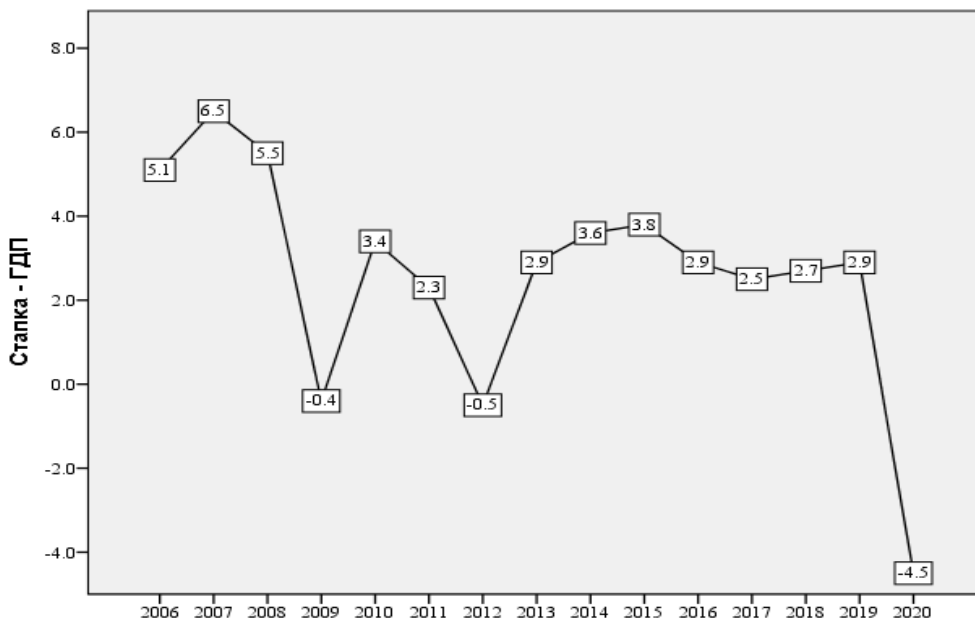
Графикон 5. Вкупните Активи и Нефункционалните Кредите од 2006-2020 во Република Северна Македонија

Следува анализа на макроекономските показатели на економијата на Република Северна Македонија за период од 2006-2020.

Табела 3. Дескриптивните статистики на вариаблите на истражувањето

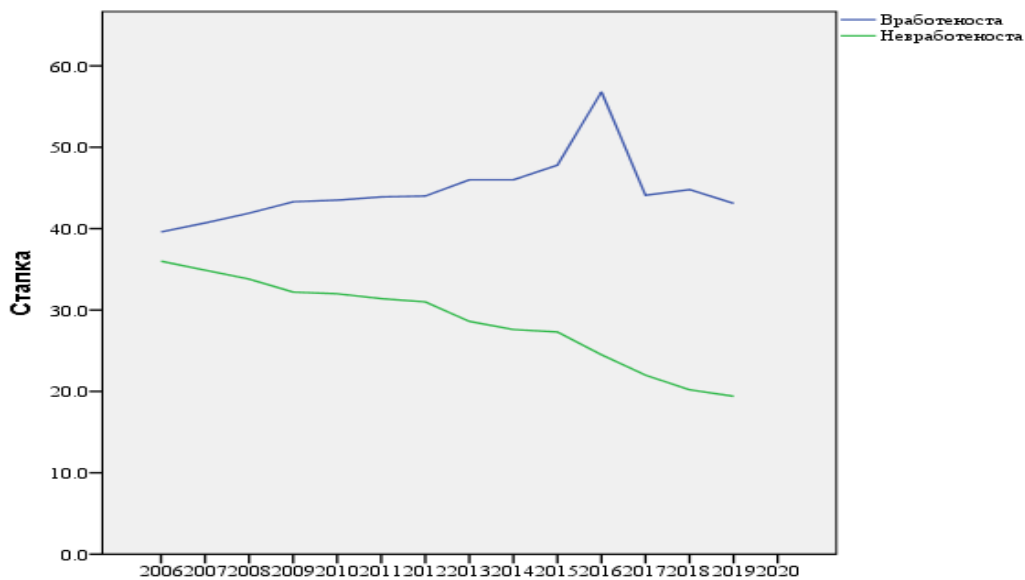
	ГДП	Вработеноста	Невработеност а	Инфлација	Вкупна Продуктивност Економијата
Средна Голе.	2.580	44.679	27.820	2.013	.088
Медиана	2.900	43.950	28.600	1.800	-.600
Мода	2.9	46.0	16.4 ^a	1.4	-1.8 ^a
Станд. Дев.	2.7038	4.0828	6.0803	2.0511	1.8635
Minimum	-4.5	39.6	16.4	-1.6	-1.8
Maximum	6.5	56.8	36.0	6.1	3.2

Според Табела 3 и Графикон 6 подоле стапката на БДП на РСМ за периодот од 2006-2020 варира од -4.5 за последната пандемска 2020 година па до позитива 6.5 за 2007 година кога според статистика се и најголемите стапки на Директните Странски Инвестиции во земјата.

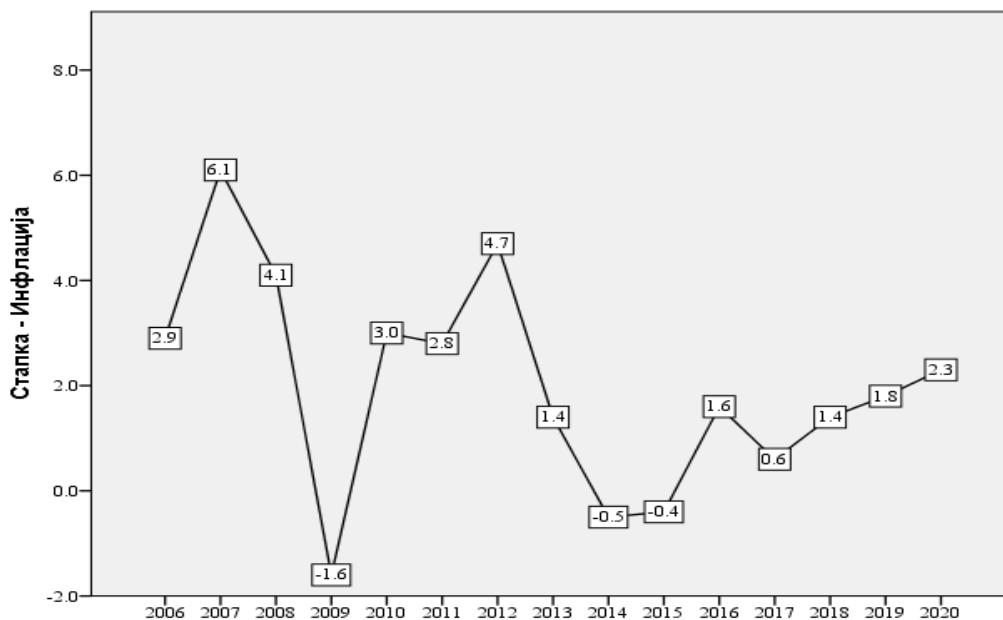
Графикон 6. Стапката на Бруто Домашен Производ во Република Северна Македонија од 2006-2020

Во Графикон 7 иако од 2017 година се гледа пад на стапката на невработеност исто така неочекувано како појава следи и пад на стапката на вработеност во РСМ, се поставува дилемата дали ова е резултат на сивата економија или напуштањето на земјата од страна на младите!!

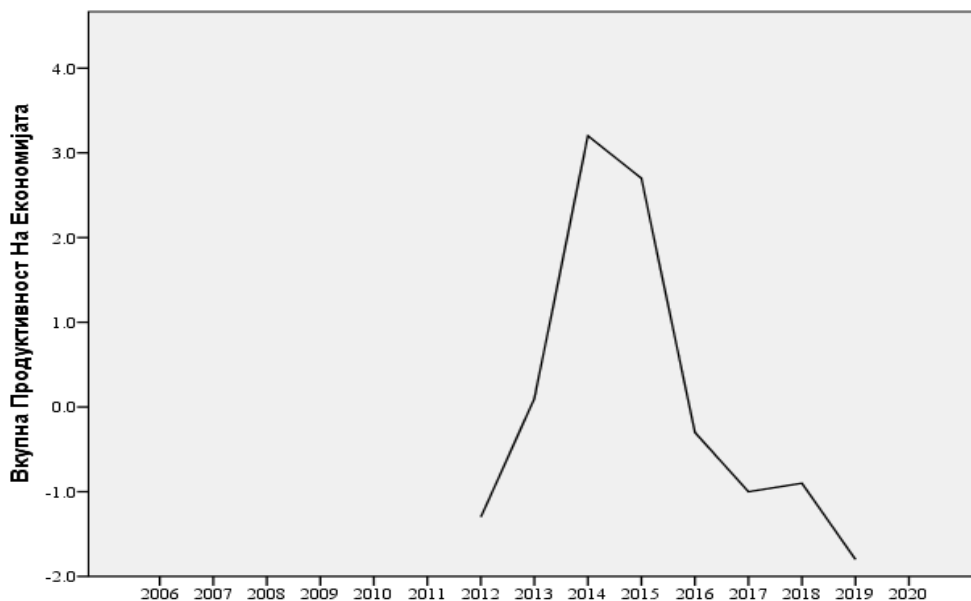
Графикон 7. Стапката на Вработеноста и Невработеноста во РСМ од 2006-2020

Исто така, во Графикон 8 за стапката на инфлација вреди да се напомене дека последните 3 години 2018-2020 е во пораст како лош индикатор на развојниот тренд на економијата на Република Северна Македонија!

Графикон 8. Стапката на инфлација во РСМ од 2006-2020

Поради недостиг на целосни податоци од страна на Народната Банка на РСМ за вкупната продуктивност на економијата на земјата за овој период во Графикон 9 е прикажана трендот на оваа стапка од 2012-2019 година, кое од 2016 е во постоен пад.

Графикон 9. Стапката на Вкупната Продуктивност на Економијата на РСМ од 2012-2019

3.2 Интерпретирање на главната хипотеза на истражувањето

Според семантичката содржина на самата поставена хипотеза на истражувањето кое тврди дека проблематичните кредити имаат позитивен импакт на економијата на земјата (БДП и Вкупната економска продуктивност), со коефициентот на корелација помеѓу вариаблите и со линеарна регресија за влијанието и нивото на влијание може да се интерпретира ова хипотеза:

- Порастот на проблематичните кредитите има позитивен импакт на макроекономските параметри во Република Северна Македонија

Табела 4. Корелација помеѓу макроекономските индикатори и стапките на нефункционалните кредити во РСМ од 2006-2020

		ГДП	НФК_Вк упно	ВА_Вку пно	Вработен оста	Невработ еноста	Инфлац ија	Вкупна Продуктивн ост На Економијат а
ГДП	Pearson Corr.	1	-.045	-.534*	-.215	.528*	.252	.570
	Sig. (2-tailed)		.872	.040	.461	.043	.366	.140
	N	15	15	15	14	15	15	8
НФК_Вкупно	Pearson Corre.	-.045	1	.268	.476	-.124	-.525*	.858**
	Sig. (2-tailed)	.872		.334	.085	.660	.045	.006
	N	15	15	15	14	15	15	8
ВА_Вкупно	Pearson Corre.	-.534*	.268	1	.507	-.980**	-.352	-.394
	Sig. (2-tailed)	.040	.334		.065	.000	.199	.334
	N	15	15	15	14	15	15	8
Вработеноста	Pearson Corr.	-.215	.476	.507	1	-.446	-.361	.210
	Sig. (2-tailed)	.461	.085	.065		.110	.205	.618
	N	14	14	14	14	14	14	8
Невработеноста	Pearson Corr.	.528*	-.124	-.980**	-.446	1	.358	.447
	Sig. (2-tailed)	.043	.660	.000	.110		.191	.267

	N	15	15	15	14	15	15	8
Инфлација	Pearson Corr.	.252	-.525*	-.352	-.361	.358	1	-.714*
	Sig. (2-tailed)	.366	.045	.199	.205	.191		.047
	N	15	15	15	14	15	15	8
Вкупна Продуктивност На Економијата	Pearson Corr.	.570	.858**	-.394	.210	.447	-.714*	1
	Sig. (2-tailed)	.140	.006	.334	.618	.267	.047	
	N	8	8	8	8	8	8	8

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Како две главни макроекономски показатели за развојот на економијата на земјата се стапката на БДП и Вкупната економска продуктивност на земјата, според тоа, во Табела 4 се прикажани коефициенти на Пирсонова корелација, каде според нив, постои негативна значајна корелација $R = -.534$ со $\text{sig} = .040$ ($p < 0.05$) помеѓу БДП и Вкупната Актива на банките (ВА), со други зборови со порастот на стапката на БДП се намалува Вкупната Актива на банките во земјата за овој период.

Од друга страна пак, постои негативна значајна корелација $R = -.525$ со $\text{sig} = .045$ ($p < 0.05$) помеѓу НФК и стапката на инфлација, со други зборови со порастот на НФК се намалува инфлацијата во земјата за овој период. Исто така, постои висока позитивна значајна корелација $R = .858$ со $\text{sig} = .006$ ($p < 0.01$) помеѓу НФК и Вкупната продуктивност на економијата, со други зборови со порастот на НФК расте и вкупната продуктивност на економијата на Република Северна Македонија за овој период.

Вреди да се напомене и постоењето на негативна значајна корелација $R = -.714$ со $\text{sig} = .047$ ($p < 0.05$) помеѓу Вкупната продуктивност на економијата и стапката на инфлација, со други зборови со порастот на

Вкупната продуктивност на економијата се намалува инфлацијата во земјата за овој период.

Според овие резултати може да заклучиме дека Нефункционалните – Проблематичните кредити се поврзуваат само со Вкупната Продуктивност на Економијата на Република Северна Македонија за периодот од 2006-2020.

За да се добие една појасна слика за поврзаноста и влијанието на НФК и другите вариабли во развојот на економијата на РСМ, со детална анализа на линеарна регресија подоле се утврдува влијанието на варијаблите кон БДП и Вкупната продуктивност на економијата на Република Северна Македонија.

Табела 5. Линеарна регресија за БДП според другите вариабли (**Stepwise**)

Model	R	R Square	Adjusted Square	R Std. Error of the Estimate
1	.928^a	.861	.837	.5354

a. Predictors: (Constant), Инфлација

b. Dependent Variable: ГДП

По обработката на податоците со Линеарна регресија за БДП според другите вариабли (**Stepwise**) во Табела 5 според $R=.928$ и според $\text{sig}=.001$ во Табела 6 утврдуваме дека постои значаен импакт врз БДП од страна само од варијаблата на Инфлација, но не и од стапката на НФК кое и анализираме со овој труд.

Табела 6. Значајност за горенаведените коефициенти - ANOVA^a

Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	10.620	1	10.620	37.045	.001^b
	Residual	1.720	6	.287		
	Total	12.340	7			

a. Dependent Variable: ГДП

b. Predictors: (Constant), Инфлација

Во Табела 7 се прикажани нестандардните коефициенти за ова влијание на Инфлацијата на БДП и тоа, за една константа од 3.603 на БДП влијание има -.757 стапка на инфлација во земјата за овој период.

Табела 7. Стандардни и Нестандардни коефициенти

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error			
1	(Constant)	3.603	.251		14.356	.000
	Инфлација	-.757	.124	-.928	-6.086	.001

a. Dependent Variable: ГДП

Анализите со линеарна регресија продолжуваме за втората значајна компонента на економскиот развој, значи, влијанието и нивото на влијание на

вариаблите кон Вкупната продуктивност на економијата на Република Северна Македонија во период од 2006-2020.

Табела 8. Линеарна регресија за Продуктивноста на Економијата според другите вариабли (**Stepwise**)

Model	R	R Square	Adjusted Square	R Std. Error of the Estimate
1	.858^a	.737	.693	1.0327
2	.949^b	.900	.860	.6966

a. Predictors: (Constant), НФК_Вкупно

b. Predictors: (Constant), НФК_Вкупно, Инфлација

c. Dependent Variable: Вкупна Продуктивност На Економијата

По обработката на податоците со Линеарна регресија за Вкупната продуктивност на економијата според другите вариабли (**Stepwise**) во Табела 8 според $R=.858$ за НФК и $R=.949$ за НФК и Инфлација заедно, и според $sig=.006$ и $sig=.003$ во Табела 9 утврдуваме дека постои значаен импакт врз Вкупната продуктивност на економијата од страна на вариаблата на НФК и Инфлација.

Табела 9. Значајност за горенаведените коефициенти - ANOVA^a

Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	17.909	1	17.909	16.792	.006^b
	Residual	6.399	6	1.067		

	Total	24.309	7			
	Regression	21.882	2	10.941	22.545	.003 ^c
2	Residual	2.426	5	.485		
	Total	24.309	7			

a. Dependent Variable: Вкупна Продуктивност На Економијата

b. Predictors: (Constant), НФК_Вкупно

c. Predictors: (Constant), НФК_Вкупно, Инфлација

Во Табела 10 според нестандардните коефициенти утврдуваме дека влијанието на НФК е незначајно или многу мала (сама) врз Вкупната продуктивност на економијата каде за една константа на Вкупната продуктивност на економијата резултира .000 стапка на НФК, но НФК заедно во група со стапката на инфлација имаат значајно влијание на Вкупната продуктивност на економијата каде што за една константа на Вкупната продуктивност на економијата резултира -.505 (негативна) стапка на НФК и Инфлација.

Табела 10. Стандардни и Нестандардни коефициенти

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error			
1	(Constant)	-6.348	1.612		-3.937	.008
	НФК_Вкупно	.000	.000	.858	4.098	.006
2	(Constant)	-4.354	1.292		-3.371	.020

НФК_Вкупно	.000	.000	.682	4.421	.007
Инфлација	-.505	.177	-.441	-2.861	.035

a. Dependent Variable: Вкупна Продуктивност На Економијата

3.3 Резиме на заклучоци

- заклучиме дека стапките на нефункционални кредити на големите банки има ист статистички тренд како на малите банки за разлика од средните банки кои според распоредот на модата, медијаната и средната вредност, за средните банки може да заклучиме дека има асиметрична негативна распределба на стапките во периодот 2006-2020, за разлика од големите и малите банки кои имаат исто така асиметрична распределба на стапките во овој период но позитивна асиметрија.
- заклучивме дека има нагорен во раст на вкупните активи на банките што со проста компарација со стапките на нефункционалните кредити во земјата кореспондира со растот на вкупните активи
- во 2015-16 година со највисока стапка на нефункционални кредити и највисока вкупна актива на банките генерално.
- стапката на БДП на РСМ за периодот од 2006-2020 варира од -4.5 за последната пандемска 2020 година па до позитива 6.5 за 2007 година кога според статистика се и најголемите стапки на Директните Странски Инвестиции во земјата.
- стапката на инфлација последните 3 години 2018-2020 е во пораст како лош индикатор на развојниот тренд на економијата на Република Северна Македонија!

- вкупната продуктивност на економијата на земјата за овој период од 2012-2019 година, кое од 2016 е во постоен пад.
- постои негативна значајна корелација $R = -.534$ со $\text{sig} = .040$ ($p < 0.05$) помеѓу БДП и Вкупната Актива на банките (ВА), со други зборови со порастот на стапката на БДП се намалува Вкупната Актива на банките во земјата за овој период.
- постои негативна значајна корелација $R = -.525$ со $\text{sig} = .045$ ($p < 0.05$) помеѓу НФК и стапката на инфлација, со други зборови со порастот на НФК се намалува инфлацијата во земјата за овој период.
- постои висока позитивна значајна корелација $R = .858$ со $\text{sig} = .006$ ($p < 0.01$) помеѓу НФК и Вкупната продуктивност на економијата, со други зборови со порастот на НФК расте и вкупната продуктивност на економијата на Република Северна Македонија за овој период.
- постоење на негативна значајна корелација $R = -.714$ со $\text{sig} = .047$ ($p < 0.05$) помеѓу Вкупната продуктивност на економијата и стапката на инфлација, со други зборови со порастот на Вкупната продуктивност на економијата се намалува инфлацијата во земјата за овој период.
- постои значаен импакт врз БДП од страна само од вариаблата на Инфлација, но не и од стапката на НФК кое и анализираме со овој труд.
- По обработката на податоците со Линеарна регресија за Вкупната продуктивност на економијата според другите вариабли (Stepwise) според $R = .858$ за НФК и $R = .949$ за НФК и Инфлација заедно, и според $\text{sig} = .006$ и $\text{sig} = .003$ утврдуваме дека постои значаен импакт врз Вкупната продуктивност на економијата од страна на вариаблата на НФК и Инфлација.
- влијанието на НФК е незначајно или многу мала (сама) врз Вкупната продуктивност на економијата, но НФК заедно во група со стапката

на Инфлација имаат значајно влијание на Вкупната Продуктивност на Економијата на Република Северна Македонија.

- Генерална констатација дека Нефункционалните – Проблематичните кредити се поврзуваат само со Вкупната Продуктивност на Економијата на Република Северна Македонија за периодот од 2006-2020, значи, повисоката стапка на НФК во Република Северна Македонија се подразбира повисока стапка на Вкупната Продуктивност на Економијата, но да се напомене дека ова поврзаност на НФК е заедно во група со стапката на Инфлација.

4. ЗАКЛУЧОК

Основната цел на оваа истражување беше да се анализира концептот и природата на проблематичните кредити со ризикот кој го носат како за банкарскиот систем така и севкупно за економијата на Република Северна Македонија во глобала. Исто така, во теоретската анализата на проблематичните кредити и кредитниот ризик може а заклучиме дека проблематичните кредити и кредитниот ризик се еден од основните ризици со кои се соочуваат банките и неговото навремено идентификување, мерење, контролирање и пратење претставува темел за успешно работење во банките. Со цел ова да се постигне банката е должна да формира посебна организациона единица чија работна активност ќе биде во опсегот на управување со ризикот. Исто така, банката е должна во своите акти да пропише процедури за идентификување, мерење и оценување и управување со ризикот.

Банкарскиот менаџмент постојано прави компромиси помеѓу големината на ризикот и големината на стапката на приходи.

Банките со пласманот на кредити генерираат приходи, но од друга страна тие се соочуваат и со кредитниот ризик кој не може целосно да биде елиминиран. Кредитниот ризик е најважниот во банкарската индустрија, адекватното управување со овој ризик е основна цел на банките. Кредитниот ризик се дефинира како можност од загуба поврзана со намалување на кредитниот квалитет на должникот или договорните страни.

Во портфолиото на банката, загубите произлегуваат од неисплаќање на обврските поради неспособност или неподготвеност на клиентот или другата договорена страна да ги исполни обврските во врска со заеми, тргување и други финансиски трансакции. Кредитниот ризик главно произлегува од дадените кредити и аванси на клиенти и други банки, издадени гаранции и акредитиви и вложувања во хартии од вредност.

Исто така, може да се наведе и заклучокот дека најчестите проблеми во процесот на управување со кредитниот ризик со кои се соочуваат банките се:

- Недоволно следење на економските, правните, политичките и останатите околности може да доведе до намалување на кредитниот рејтинг на банките;

- Несоодветно одредување на цената на ризик;

- Прекумерен раст на кредитната активност;

- Прекумерена концентracија;

- Недоволна контрола на должниците и на колатералот;

- Неквалитетен пристап на управување со портфолиото на кредитната изложеност

Но сепак треба да се напомене дека и покрај стабилниот кредитен рејтинг кој го има Република Северна Македонија, кредитниот ризик е најзастапениот ризик во банкарскиот сектор, кој се должи пред сè на учеството на бројот на нефункционалните кредити во вкупните кредити. Со ова констатација се надоврзуваме и на заклучоците од емприскиот дел на истражувањето каде што заклучивме дека бројот на проблематичните кредити во последните десет години во Македонија е во пораст, како и дека овој раст е во корелација со растот на вкупните активи на банките, при што заклучуваме дека проблематичните кредити директно влијаат врз профитабилноста на банките.

Генерална констатација дека Нефункционалните – Проблематичните кредити се поврзуваат само со Вкупната Продуктивност на Економијата на Република Северна Македонија за периодот од 2006-2020, значи, повисоката стапка на НФК во Република Северна Македонија се подразбира повисока стапка на Вкупната Продуктивност на Економијата, но да се напомене дека ова поврзаност на НФК е заедно во група со стапката на Инфлација..

5. Користена литература

1. Bank for International Settlements, *Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk*, Basel, 22 July 2003.
2. Basel Committee on Banking Supervision (1999) *Principles for the Management of Credit Risk*, *Konsultative paper issued by the Basel Committee on Banking Supervision*, <http://www.bis.org/publ/bcbs54.htm>
3. Basel Committee on banking Supervision, (2000), “*Principles for the Management of Credit Risk*“, Basle, September
4. Basel Committee on Banking Supervision, (2003), *Principales for the Management and Supervisin of Interest Rate Risk*, Basel;
5. Bessis J. (1999) „*Risk Management in Banking*“, John Wiley&Sons, Chichester ,England;
6. Bessis, J., (2001), *Risk Management in Banking*, 2nd ed., Willy & Sons Ltd., Chichester,England;
7. BIS, (2003) *Credit risk transfer*. Basel: Committee on the Global Financial System;
8. Brigham E.F., Grapenski L. C.,(1994) ”*Fundamentals of Financial Management - Theory and Practice*“, The Dryden Press, New York
9. Van Horne J.C.,(1993) ”*Financijsko upravljanje i politika*“, (Financijski menadzment), Deveto izdanje, Zagreb
10. Виолета, М., (2010),„*Управување со кредитниот ризик во комерцијалното банкарство*“ Центар за банкарство и финансии, Скопје;
11. Виолета, М., (2011) „*Кредитна политика*“, Универзитет „Гоце Делчев” - Штип

12. Greuning, H., Brajoviæ Bratunoviæ, S., (2003), *Analyzing and Managing Banking Risk*, The World Bank, Washington, USA;
13. Давитковски, О. (2011), *"Перформансите на кредитните портфолија на комерцијалните банки во Југоисточна Европа, компаративна анализа со Р.Македонија"*, Докторска дисертација, Економски факултет, Скопје
14. Dedu, V. and Nexhif, R. (2010) *Banking Risk Management in the Light of Basel II*, Teoretical end Aplplied Economics Volume XVII, <http://www.ectap.ro/articole/445.pdf>
15. Jorion P., (2003), *Financial risk manager handbook*, John Wiley & Sons, New Jersey
16. Joetta C.,(2007), „*Credit Risk Management*“, Mercy College,USA;
17. Jakovljevic, D. (2000),„*Upravljanje kreditnim rizikom u suvremenom bankarstvu*” TEB Zagreb
18. Jana S. (2003)*Uloga kreditnih derivata u tekućoj finansijskoj krizi*“ Udruženje banaka Srbije; 9
19. Cade, E. (1999) *Managing banking risks reducing uncertainties to improve bank performance*, GPCo, Chicago, Illinois
20. Crouhy M.,Galai D.,Mark R.,(2006),*The essentials of risk management*,McGraw-Hill,New Yor
21. Comptroller of the Currency, (2008) „*Country Risk Management*“,Comptroller’s Handbook
22. Cirovic, D., (1995), *Bankarski menadzment*, Ekonomski Institut Beograd, Beograd;
23. Christian B., Ludger O., Christoph W., (2002) „*An Introduction to Credit Risk Modeling*“,Chapman and Hall/CRC; 1 edition, United States of America
24. Crotty, J. (2009) *Structural causes of the global financial crisis: A critical assessment of the 'new financial architecture'*. Cambridge Journal of Economics;
25. Ciby J.,(2013) „*Advanced Credit Risk Analysis and Management*“ UK;
26. Kpmg International, (2009) „*Risk management in banking beyond the credit crisis*“, 2009, KPMG Internationa, UK;
27. Ken B. , Peter M. (2012) „*Credit Risk Management*“, Edinburgh Business School Heriot-Watt University, United Kingdom;
28. Kurtzman, J.(1993), *The Death of Money*, New York: Simon and Schuster

29. Koch, W. Timothy/Macdonald, (2000) “*Bank Management*” 4th edition, The Drydent Press;
30. Kozarević E., (2009), *Analiza i upravljanje finansijskim rizicima*, CPA, Tuzla
31. Lakić, S. (1996), *Svet finansija*. Novi Sad: Vojvocanska banka.
32. Luhmann, N., (1991), *Sociologie des Risikos*, Berlin, New York
33. Matic, V., (2002), *Upravljanje kreditnom rizikom u svetlu odredbi bazelskog sporazuma*, casopis Jugoslovensko bankarstvo, br.7-8, Beograd;
34. Михаил, П., (2009) „*Финансиски пазари и институции*“ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Економски Факултет- Скопје;
35. Moody’s Investor Service, (1996), *Corporate Bond Defaults and Default Rates 1970-1995*, Moody’s Special Report;
36. Народна банка на Република Северна Македонија. Одлуката за управување со кредитниот ризик, („*Службен весник на РСМ*” бр. 17/2008) Достапнона : <http://www.nbrm.gov.mk>
37. Народна банка на Република Северна Македонија. Одлука за супервизорски стандарди за регулирање на достасаните, а ненаплатени побарувања, („*Службен весник на РСМ*” бр. 134/2007) Достапнона : <http://www.nbrm.gov.mk>
38. Народна банка на Република Северна Македонија. Одлука за сметководствени регулаторен третман на преземените средства врз основа на ненаплатени побарувања, („*Службен весник на РСМ*” бр. 79/2007) Достапнона : <http://www.nbrm.gov.mk>
39. Народна Банка На Република Северна Македонија, Годишен извештај за 2020 година, Скопје, април 2021 година
40. Неновски, Т. (2005), *Формирање цени на производите и услугите на корпоративните банки*, Скопје : Нампрес.
41. Oldfield, G.S. and Santomero, A. M. (1997) *The place of Risk Management in Financial Institutions*, Newharmon Financial Institutions Center, : <http://ideas.repec.org/p/wep/pennin/95-11.html>
42. Одлука за супервизорски стандарди за регулирање на достасаните, а ненаплатени побарувања на банките, Службен Весник на РМ, бр.134 /2007.
43. Pyle, D. H. (1999) *Bank Risk Management: Theors*, Universits of California, Berkeles Research Program in Finance Working Paper RPF-271
44. Piergiorgio, A. , Mathias D.,(2009) „*An economic capital model integrating credit and interest rate risk in the Banking book* “,European Central Bank;

45. Prudential Financial Policy Department, "*Guideline on Classification of Non-Performing Loans and Provision for Substandard, Bad and Doubtful Debts*" (BNM/GP3)
46. Петревски, Г. (2011) *Управување со банките* (второ издание), Скопје: Економски факултет, , стр. 91.
47. Rose, P.S.,(2002) *Commercial bank management*, IRWIN, Homewood IL, 60430,Boston, US;
48. Santomero, A.M. (1997) *Commercial Bank Risk Management: an Analisis of the Process*, Newharmon Financial Institutions Center, <http://ideas.repec.org/p/wep/pennin/95-11.html>
49. Saunders A., Cornett M. M., (2006), *Financial institutions management – a risk management approach*, McGraw-Hill/Irwin, New York
50. Sylvain B., Diane Coogan-Pushne (2012) „*The Handbook of Credit Risk Management*“, published simultancouslyin Canada;
51. Standard & Poors. *Credit model*. New York: Standard & Poors.
52. Standard & Poors. February (2000.) *Rating Performans 1999: Stability & transition*. New York: Standard & Poors.
53. Uroš N. Ćurčić, Miljana B.,(2012),„ *Upravljanje bankom, korporativnim i portfoliorizicima banke*“,Ĉetvrto izmenjeno i preraceno zdanje, Beograd;
54. Fazlović S., (2006), *Statistika – deskriptivna i inferencijalna analiza*, Denfas, Tuzla
55. Heffernan, S. (1996) „*Modern Banking in theory and practice*“, John Wiley & Sons LTD.
56. Hull J. C., (2007), *Risk management and financial institutions*, Pearson Prentice Hall, New Jersey 96
57. Đukić Đ., (2007), *Upravljanje rizicima i kapitalom u bankama*, Beogradska berza, Beograd
58. Закон за извршување, Службен Весник на РМ , 35/2005, 50/2006, 129/06 и 8/2008
59. Wreston F. J., Besley S., Brigham E. F.,(1996) "*Essentials of managerial finance*", The Dryden Press

PROCEDIMI PENAL DHE GJYKIMI SIPAS LEGJISLACIONIT PENAL TE REPUBLIKËS SË SHQIPËRISË

PhD. Firdusi AJAZI

Msc. Elton Kanapari

Abstrakt

Në këtë temë do të mundohemi që të trajtojmë të gjitha fazat në të cilat kalon një çështje penale sipas parashikimeve të legjislacionit penal në Republikën e Shqipërisë.

Fillimi i procedimit penal është një veprim procedural gjatë së cilës bëhet regjistrimi i njoftimit të veprës penale dhe i autorit të dyshuar të saj. Gjatë kësaj periudhe duhet që të bëhen vlerësime të shpejta për të bërë të mundur veprime të tjera hetimore, kufizimin e lirisë, dërgimin e personit në gjykatë për të caktuar masën e sigurisë dhe kur vlerësohet se nuk kemi të bëjmë me një veprë penale, mosfillimin e procedimit penal.

Në fazën e fillimit të procedimit penal duhet që nga ana e autoriteteve proceduese të respektohen të gjitha të drejtat e autorit të dyshuar të veprës penale por edhe të viktimës ose viktimave të veprave penale duke i dhënë letrën e të drejtave të tyre. Në këtë fazë është e rëndësishme që personat e arrestuar ose të shoqëruar t'i mundësohet mbrojtje efektive duke i dhënë mundësinë që të sigurojë

një avokat ose në rast të pamundësisë së personave të arrestuar ose të shoqëruar, t'i mundësohet nga ana e autoriteteve një avokat kryesisht i cili do të mund ta mbrojë atë.

Me ndryshimet që janë bërë në vitin 2017 përsa i përket legjislacionit penal në Republikën e Shqipërisë, një trajtim të veçantë marrin edhe rastet kur kemi të bëjmë me autorë të veprave penale persona të mitur ose kur viktimat të veprave penale janë të miturit. Në këtë rast legjislatori ka parashikuar specifikisht sesi duhet që të veprohet dhe masat e dënimit janë gjithmonë më të ulëta se në rastet kur autorë të veprave penale janë persona madhorë.

Megjithëse kemi të bëjmë me ndryshime ligjore të cilat favorizojnë në mbrojtje viktimat e veprave penale ose autorët e veprave penale të cilët janë të mitur sërish këto të drejta në shumë raste nuk respektohen pasi neglizhohen si nga autoritetet ligjzbatuese po ashtu edhe nga vetë viktimat e veprës penale ose mbrojtësit e tyre, duke mos kryer një mbrojtje efektive dhe të jenë pjesëmarrës aktiv në gjykim. Pavarësisht se këtë të drejtë ja ka njohur ligji sërish kemi mangësi në këtë pjesë pasi në të shumtën e rasteve viktimat është thjeshtë pjesëmarrëse në gjykim dhe nuk merr pjesë aktivisht në gjykim duke ja lënë këtë të drejtë përfaqësuesve të organit të akuzës.

DENONCIMI I VEPRËS PENALE.

Të drejtën e procedimit penal e kanë prokurori dhe policia gjyqësore. Që organi i prokurorisë dhe policisë gjyqësore të veprojnë duhet që të marrë indicie me anë të njoftimeve nga ana e viktimave, personave të interesuar, për raste kriminale, kallzime të veprave penale nga ana e nëpunësve shtetërorë, shtetasit, si dhe kryesisht në rastet e parashikuara nga K.Pr. Penale.

Kur kemi të bëjmë me kallzim të veprës penale dhe denoncuesi i veprës penale është një nëpunës i shtetit, kallzimi duhet të përmbajë, përshkrimin e faktit, burimin e provës, dhe kur ka dijeni për autorin e veprës penale, atëherë, duhet që të japë të dhëna të rëndësishme për identitetin, banimin dhe cdo e dhënë tjetër që mund të jetë e rëndësishme për gjetjen e autorit të dyshuar. Kur nëpunësi di edhe personin i cili është dëmtuar nga kjo vepër, atëherë, ai jep edhe të dhënat e të dëmtuarit me qëllim që të kemi një sqarim sa më të plotë të rrethanave të

faktit.¹⁰ Në rastet më të shumta denoncuesi i personit të dyshuar për një veprë penale është viktimë e saj. Në emër të viktimës mund të denoncojë edhe një përfaqësues i tij i pajisur me prokurë, ose në rastet kur ka vdekur, të drejtën për të bërë kallzimin e kanë edhe trashëgimtarët e tij. Ankimi mund të bëhet me gojë ose me shkrim. Kur ankimi bëhet me gojë, prokurori ose oficeri i policisë gjyqësore duhet që të mbajë një procesverbal, i cili në brendësi të tij duhet që të përmbajë: vendin dhe kohën kur bëhet ankimi, identiteti i personit që bën ankimin, bëhet një përshkrim i rrethanave të faktit dhe shfaqet vullneti i personit që bën ankimin që të procedohet penalisht.

K.Pr.P në nenin 58 të saj parashikon të drejtat e viktimës së veprës penale. Sipas përcaktimeve të K.Pr.P viktimë ka të drejtë që :

1. *Të kërkojë ndjekjen penale të autorit të veprës penale.*
2. *Në rastet kur ndaj viktimës ka dhunë fizike apo psikologjike, ti ofrohet ndihmë mjekësore ose këshillim me një psikolog.*
3. *Kur viktimë është shtetase e huaj dhe nuk kupton në gjuhën shqipe, atëherë, duhet që t'i sigurohet një përkthyes.*
4. *Të zgjedhë mbrojtës vetë dhe nëse nuk e ka të mundur nga ana financiare t'i mundësohet një mbrojtës nga ana e institucioneve shtetërore një mbrojtës kryesisht.*

Me anë të mbrojtësit të saj viktimë ka të drejtë që të ndjekë hetimet e organit procedues, në përjashtim të rasteve kur mund të paraqesë rrezik për mbarëvajtjen e hetimeve. Viktimë ka të drejtë që të kërkojë edhe marrjen e provave të tjera që ajo i konsideron të rëndësishme në dhënien e vendimit përfundimtar të gjykatës. Gjithashtu viktimë e veprës penale, ka të drejtë që të marrë pjesë në të gjitha seancat gjyqësore që mund të zhvillohen dhe të paraqesë të gjitha pretendimet e saj në lidhje me çështjen, vetë ose me anë të mbrojtësit të saj.

Në rastet kur kemi të bëjmë me persona të cilët nuk kanë zotësi për të vepruar, të drejtat viktimës garantoohen nga përfaqësuesi i saj ligjor. Kur viktimë përfaqësohet nga një kujdestar ose një përfaqësues ligjor, rrishtu që përfaqësuesi

¹⁰ Islami Halim, Hoxha Artan, Panda Ilir, Procedura Penale, fq.449-450.Tiranë 2015.

ose kujdestari i viktimës të veprojnë në kundërshtim me interesat e ligjshëm të të përfaqësuarit mund të jetë i lartë. Në momentin që gjykata vëren mospërputhje të interesave të viktimës me veprimet e kujdestarit ose përfaqësuesit, ajo duhet që të veprojnë menjëherë dhe të caktojë një përfaqësues të posacëm.

Në rastet e parashikuara nga neni 59/1 i K.Pr.P, viktima akuzuese duhet që të paraqesë kërkesë në gjykatë me të dhënat e tij personale dhe të marrë pjesë në gjykim si palë për të vërtetuar akuzën, dhe në rast se e kërkon, të drejtën e shpërblimit të dëmit nga ana e personit të dyshuar.¹¹

MBROJTJA E AVOKATIT PËR TË DYSHUARIN E NDALUAR OSE ARRESTUAR

Fillimi i procedimit penal është një veprim procedural gjatë së cilës bëhet regjistrimi i njoftimit të veprës penale dhe i autorit të dyshuar të saj. Gjatë kësaj periudhe duhet që të bëhen vlerësime të shpejta për të bërë të mundur veprime të tjera hetimore, kufizimin e lirisë, dërgimin e personit në gjykatë për të caktuar masën e sigurisë dhe kur vlerësohet se nuk kemi të bëjmë me një vepër penale, mosfillimin e procedimit penal.¹²

Në rastet kur ndaj personit ka filluar procedimi penal, neni 31 i Kushtetutës së Shqipërisë parashikon të gjitha të drejtat që ka personi i akuzuar. Në bazë të nenit 31 të Kushtetutës personi i dyshuar ka të drejtë:

- a. *Të vihet në dijeni menjëherë dhe hollësisht për akuzën që i bëhet, për të drejtat e tij, si dhe ti krijohet mundësia për të njoftuar familjen ose të afërmit e tij*
- b. *Të ketë kohën dhe lehtësitë e mjaftueshme për të përgatitur mbrojtjen e vet.*
- c. *Të ketë ndihmën pa pagesë të një përkthyesi, kur nuk flet ose nuk kupton gjuhën shqipe*

¹¹ Kodi I Procedurës Penale, Neni 59/1

¹² Gjoleka Agim, Gjoleka Esmeralda, Avokati në procesin penal, Pjesa e Pare Hetimet Praprake, fq 17,18. Botime “Maluka, Tiranë 2006.

- d. *Të mbrohet vetë ose me ndihmën e një mbrojtësi ligjor të zgjedhur prej tij; të komunikojë lirisht dhe privatisht me të, si dhe ti sigurohet mbrojtja falas, kur nuk ka mjete të mjaftueshme,*
- e. *T'u bëjë pyetje dëshmitarëve të pranishëm dhe të kërkojë paraqitjen e dëshmitarëve, të ekspertëve dhe të personave të tjerë, të cilët mund të sqarojnë faktet.¹³*

Menjëherë pas arrestimit ose ndalimit të personit të dyshuar, njoftohet prokuroria përkatëse dhe i arrestuari ose i ndaluar nuk mund të detyrohet që të deklarohet në lidhje me akuzën që i bëhet dhe në qoftë se do të flasë, cfarëdo që ai thotë mund të përdoret ndaj tij në gjykim. Pas arrestimit ose ndalimit të dyshuarit i lind e drejta që të zgjedhë një mbrojtës, ose në rast të pamundësisë financiare, mbrojtësi i caktohet kryesisht nga shteti pa asnjë detyrim financiarë. Në rastet kur mbrojtësi është caktuar nga shteti, duhet që të merret dhe miratimi i personit të arrestuar ose të ndaluar. Pas caktimit të mbrojtësit, personi i ndaluar ose i arrestuar ka të drejtë që ta takojë avokatin e tij pa praninë e Policisë Gjyqësore ose të Prokurorit. Gjatë kësaj periudhe mbrojtësi e njeh të akuzuarin me gjendjen ligjore në të cilën ai ndodhet dhe e siguron atë se do ta mbrojë atë pa kushte. Gjatë kësaj kohe personi i akuzuar e njeh avokatin me rrethanat e çështjes në rast se ai e ka pranuar akuzën që i bëhet nga prokuroria, ose në rast se nuk e ka pranuar veprën për të cilën akuzohet i tregon mbrojtësit të tij alibitë në mënyrë që, mbrojtësi të ketë mundësi t'ia parashtrijë këto prokurorit, në mënyrë që të ketë mundësi të kërkojë pushimin e çështjes.

Pasi personit të ndaluar ose të arrestuar i është siguruar mbrojtja, prokurori ose oficeri i policisë gjyqësore fillon marrjen në pyetje në prani të avokatit mbrojtës të zgjedhur nga personi vetë ose të caktuar kryesisht. Gjatë marrjes në pyetje të personit të ndaluar ose të arrestuar prokurori duhet që ti bëjë dhe njëherë me dije akuzat që rëndojnë mbi të, duke i treguar në rast se nuk ndikojnë tek mbarëvajtja e hetimeve edhe të dhënat që kanë dërguar në arrestimin ose ndalimin e tij.¹⁴ Gjatë kohës së marrjes në pyetje të ndaluarit ose të arresuarit, avokati mbrojtës i tij duhet që të jetë i pranishëm pasi me anë të përgatitjes së tij ai nuk lejon që prokurori të shfrytëzojë me pozitën superiore të

¹³ Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë Neni 31.

¹⁴ Kodi I Procedurës Penale, Neni 256

tij. Gjatë marrjes në pyetje të personit të arrestuar ose të ndaluar nuk lejohen pyetje sugjestionuese të cilat mund të ndikojnë në dhënien e përgjigjes. Në këto raste duhet që të ndërhyjë mbrojtësi dhe të këshillojë të mbrojturin që të mos përgjigjet, dhe t'i kërkojë prokurorit që ti shmanget pyetjeve të tilla.

Kur prokurori nuk urdhëron lirimimin e menjëhershëm, brenda 48 orëve i arrestuari ose i ndaluari duhet që të dërgohet për caktimin e masës së sigurimit dhe të pranishëm duhet që të jenë si prokurori edhe mbrojtësi i të arrestuarit.

Raste më të komplikuar janë rastet kur të dyshuar janë persona të mitur. Mosha e tij bën që të tregohet shumë kujdes me veprimet procedurale ndaj tij. Mbrojtësi duhet që të jetë i kujdesshëm që organi procedues të rrespektojë të gjitha të drejtat që parashikohen nga legjislacioni shqiptar.

VLERËSIMI I MASËS SË SIGURISË DHE ROLI I MBROJTËSIT

Neni 258 i K.Pr.P parashikon se, në rastet kur prokurori nuk urdhëron lirimimin e menjëhershëm duhet që brenda 48 orëve, të kërkojë mbajtjen e një seance për vlerësimin e masës së arrestit. Pas kërkesës së prokurorit gjykata cakton një orar sa më të shpejtë brenda këtyre 48 orëve duke lajmëruar prokurorin dhe mbrojtësin. Gjatë seancës prokurori paraqet shkaqet e arrestimit ose të ndalimit. Për caktimin e masave të sigurisë duhet që të përmbushen disa kushte dhe kriteret. Këto kushte dhe kriteret përfshijnë:

Së pari, të ekzistojë vepra penale dhe mbi personin të ketë dyshime të arsyeshme se ai mund të jetë autori i veprës penale. Ky dyshim i arsyeshëm vjen si pasojë e mbledhjes së provave, që kanë lidhje me veprën penale në hetim. Këto prova duhet që të kenë lidhje të drejtëpërdrejtë me veprën penale, dhe duhet që provat të jenë marrë në përputhje me dispozitat e K.Pr.P. Në rast se marrja e provave nuk është në përputhje me dispozitat e K.Pr. Penale atëherë ato nuk mund të cmohen nga gjykata dhe si të tilla nuk kanë vlera provuese.

Se dyti, duhet që vepra penale të jetë e dënueshme dhe të mos ekzistojnë shkaqe të padënueshmërisë. Shkaqet e padënueshmërisë janë të parashikuara në nenin 290 të K.Pr.P.

Disa nga këto shkaqe janë: personi i dyshuar ka vdekur, personi nuk ka mbushur moshën për përgjegjësi penale, është i papërgjegjshëm, vepra penale është shuar, është dhënë amnisti etj...

Për të dhënë masë sigurie me burg duhet që të ekzistojnë disa shkaqe të rëndësishme që mund të vënë në rrezik marrjen e provës, personi i dyshuar mund të largohet nga vendi, ose i dyshuari mund që të kryejë krime të tjera të cilat mund ose jo të kenë lidhje me çështjen në hetim.¹⁵

Pas arsyetimit të prokurorit, i jepet e drejta mbrojtësit dhe të arrestuarit ose ndaluarit që të japin arsyetimin e tyre në lidhje me shkaqet të cilat e kanë detyruar të kryejë veprime të caktuara me karakter penal, ose të kundërshtojë prokurorin në lidhje me deklaratimet e bëra në seancën e vlerësimit të masës së sigurisë. Gjatë kësaj faze mbrojtësi duhet që t'i kushtojë rëndësi zbatimit të kërkesave procedurale apo respektimit të të drejtave të njeriut në rastet e ndalimit apo të arrestimit të personit të dyshuar. Në rastet kur avokati konstaton shkelje të kësaj natyre duhet që t'i parashtojë këto në seancën e dhënies së masës së sigurimit. Roli i mbrojtësit gjatë marrjes në pyetje të personit të arrestuar është i rëndësishëm pasi e ndihmon atë që të evidentojë para gjykatës rrethana që mund ta revokojnë ose zëvendësojnë masën e sigurimit. Personi ndaj të cilit zhvillohet masa e sigurimit mund të mos përgjigjet kur e shikon të arsyeshme se deklarata që ai do të japë mund t'ia rëndojë situatën në të cilën ndodhet. Kur arrestimi është bërë në mënyrë të ligjshme atëherë gjykata, bazuar në kërkesën e prokurorit mund të caktojë masë sigurimi, kur gjykimi i personit në liri ka rrezikshmëri shoqërore ose mund që të ndikojë në prishjen e provave. Gjykata mund të vendosë një muaj paraburgim, dhe gjatë kësaj periudhe prokurori i çështjes duhet që të mbledhë të gjitha provat që i cmon të vlefshme për për gjykimin e drejtë të çështjes në hetim.

Gjykata mund që të urdhërojë dhe lirimin e menjëhershëm të personit në rast se, ajo vlerëson që personi i arrestuar ose ndaluar është ngatërruar me një tjetër person, kur ndalimim ose arrestimi është bërë në kundërshtim me kërkesat

¹⁵ Gjoleka Agim, Gjoleka Esmeralda, Avokati në Procesin Penal, Pjesa e Parë, Hetimet Paraprake, fq 46,47,48, Botime "Maluka", Tiranë 2006.

e ligjit, ose kur masa e arrestit ose e ndalimit e ka humbur fuqinë e saj pas shkeljes së afateve të përcaktuara me ligj.

Gjykata gjatë seancës për caktimin e masës së sigurisë, kur kemi të bëjmë me subjekte të mitur, duhet që të marrë në konsideratë dhe gjendjen në të cilën ato ndodhen. Për vepra penale të cilat nuk konsiderohen si të rrezikshme gjykata duhet që të marrë parasysh interesin më të lartë të të miturit. Kur është e mundur gjykata, nuk duhet që të japë masë sigurie, arrest me burg, apo arrest shtëpie, kur i mituri vazhdon procesin edukativ sic mund të jetë shkolla apo kurse të tjera profesionale ose jo.¹⁶ Për vepra penale të cilat nuk kanë rrezikshmëri të lartë shoqërore dhe konsiderohen si kundravajtje penaledhe Kodi Penal per te Miturit ne nenin 230/4 parashikon se I mituri nuk mund që të arrestohet, edhe kur është arrestuar duhet që të bëhet lirimi i menjëhershëm i tij.¹⁷

Kur të miturit i caktohet masa arrest me burg, duke patur parasysh dhe gjendjen e paraburgimeve tona, mbrojtësi duhet që të sigurohet se të miturit po i plotësohet gjithë të drejtat e tij. Në rastet kur të miturit mund të mos i bëhet një trajtim i specializuar dhe në përputhje me moshën e tij, kjo gjë mund të lërë pasoja në zhvillimin e mëvonshëm të tij fizik ose mendor.

Vendimin e gjykatës mund që ta kundërshtojë mbrojtja, ose prokurori brenda një periudhe kohore prej 5 ditësh nga dhënia e masës së sigurisë. Ankimi i bërë nga palët duhet që të shqyrtohet brenda 10 ditëve. Gjithashtu edhe kundër vendimit të gjykatës së apelit mund që të ushtrohet rekurs në Gjykatën e Lartë.

Viktima gjatë fazës së vlerësimit të masës së sigurisë nuk ka një rol aktiv. Gjatë kësaj faze viktima mund vetëm që të marrë pjesë si palë e interesuar në zgjidhjen e çështjes. Ajo nuk mund që të kundërshtojë vendimin e dhënë nga gjykata tek një gjykatë e një shkalle më të lartë.

¹⁶ Kodi I Procedurës Penale, Neni 229/3

¹⁷ Kodi I Procedurës Penale, Neni 230/4

PËRFUNDIMI I HETIMEVE DHE DËRGIMI I ÇËSHTJES PËR GJYKIM.

Pas përfundimit të hetimeve dhe në bazë të provave të mbledhura, në mbështetje të nenit 327 pika 6, prokurori mund që të procedojë si më poshtë:

- a. *Vendos pushimin e akuzës apo çështjes, në rastet e parashikuara nga paragrafi 1, i nenit 328, ose i kërkon gjykatës pushimin e akuzës, apo çështjes, në rastet e parashikuara nga neni 329/a i K.Pr. Penale*
- b. *I kërkon gjykatës dërgimin e çështjes në gjyq, kur nuk procedon sipas neneve 400,406/a dhe 406/dh të K.Pr. Penale*

Në rastet kur prokurori vendos që ta dërgojë çështjen për gjykim në bazë të nenit 331, prokurori së bashku me kërkesën i bashkangjit edhe gjeneralitetet e të pandehurit dhe të viktimës, parashtrimin e faktit penal dhe cilësimin juridik të veprës penale, burimet e provës dhe faktet që ato u referohen, kërkimin që gjyqtari i seancës paraprake të vendosë dërgimin e çështjes në gjyq, datën dhe nënshkrimin e prokurorit.

Kërkesës i bashkangjitet gjithashtu edhe aktet dhe provat që përmban fashikulli i hetimeve, duke përfshirë edhe aktet e kryera përpara gjykatësit të hetimeve paraprake, si dhe provat materiale, përveç rasteve kur ato ruhen në vend tjetër. Mbrojtësi ka të drejtë që të njihet me të gjitha aktet dhe të shprehet për to, duke parashtruar kundërshtimet që ai ka, apo edhe kërkesën e mundshme për shpalljen të pavlefshme të provave. Gjatë kësaj kohe mbrojtësi ka të drejtë që të paraqesi kërkesë edhe për marrjen e disa provave të reja që ai mendon se mund të ndikojnë në vendimin përfundimtar të gjykatës. Kur mbrojtësi mendon se ndodhet përpara kushteve të parashikuara nga neni 328 i K. Pr. Penale ka të drejtë që të kërkojë pushimin e çështjes. Këto qëndrime të mbrojtësit duhet që të shprehen me shkrim dhe duhet që të jenë pjesë e procesverbalit për njohjen e akteve. Të drejtën për të kërkuar marrjen e provave të reja e ka edhe mbrojtësi i viktimës, kur ai cmon se me marrjen e këtyre provave, viktimës i garantohen më mirë të drejtat dhe çështja në përfundim do të ketë një vendim të drejtë. Kur çështja është në kompetencë të Gjykatës kundër Korrupsionit dhe Krimit të

Organizuar ,të pandehurit dhe mbrojtësit të tij i njoftohen dhe i vihen në dispozicion vetëm aktet procedurale që kane lidhje me akuzën, të vecuara nga aktet e tjera. Njoftimi dhe vënia në dispozicion vetëm e akteve procedurale dhe jo e provave bëhet për shkak se, veprat të cilat gjykohen nga kjo gjykatë janë të një rrezikshmërie të lartë shoqërore dhe autorët e saj paraqesin rrezik në prishjen e këtyre provave.

Veprimet hetimore gjatë periudhës që kanë mbaruar afatet hetimore konsiderohen të paligjshme dhe nuk mund të përdoren në gjykatë. Pas përfundimit të hetimeve prokurori me ndryshimet e K. Pr. Penale nuk e ka më ekskluzivitetin e marrjes së vendimit në lidhje me kalimin e çështjes për gjykim ose pushimin e saj. Prokurori i drejtohet me kërkesë gjykatës me objekt kalimin e çështjes për shqyrtim gjyqësor. Heqja e ekskluzivitetit të prokurorit për marrjen e vendimit të kalimit të çështjes në seancë gjyqësore ose jo, është bërë me qëllim uljen e ndërhyrjeve nga faktorë të jashtëm në marrjen e vendimit.

GJYQTARI I SEANCËS PARAPRAKE

Me ndryshimet që u bënë në sistemin e drejtësisë dhe që kanë hyrë në fuqi në shtator të 2017, një nga risitë që sollën këto ndryshime është edhe gjyqtari i hetimeve paraprake. Para ndryshimeve të ndodhura në K. Pr. Penale për faktin nëse çështja duhej të dërgohej në gjykatë ose jo vendoste vetë prokurori i çështjes. Me ndryshimet e ndodhura të hyra në fuqi në shtator të 2017, tani më kjo e drejtë i është hequr prokurorit dhe është caktuar një “shkallë e re gjyqësore”, gjyqtari i seancës paraprake. Kompetencat e gjyqtarit të seancës paraprake janë të përcaktuara në nenin 278 të K. Pr. Penale.

Në zbatim të këtij neni të gjitha dosjet hetimore të prokurorëve do të kalojnë për shqyrtim tek gjyqtari i seancës paraprake, që kanë autoritet të plotë të vlerësojnë nëse një dosje hetimore duhet apo dërguar apo jo në gjykatë dhe personi i pandehur duhet apo jo të merret si i tillë Kompetencat e gjyqtarëve të seancës paraprake mundësojnë edhe një ulje të shkallës së korrupsionit në fushën e drejtësisë, pasi tani nuk vendos më vetëm një person por kemi të bëjmë me një gjyq të mirëfilltë të çështjes në lidhje me provat apo me cdo lloj kërkesë tjetër të prokurorit apo palëve të tjera në çështje. Hetimet paraprake vlerësohen vetëm nga një gjyqtar i cili më pas nuk ka të drejtë që të marrë pjesë në trupën gjyqësore e

cila do të gjykojë çështjen. Të drejtën për të marrë pjesë në seancën e hetimeve paraprake e kanë prokurori, personi i dyshuar si dhe viktimia.

Viktima e veprës penale ka të drejtë që të kundërshtojë kërkesën e prokurorit për pushimin e procedimit penal. Kundërshtimet e saj viktimia i parashtron gjatë seancës se caktuar për kalimin ose jo të çështjes për shqyrtim gjyqësor. Mbrojtësi i viktimës parashtron të gjitha provat të cilat faktojnë ngjarjen dhe kërkon kalimin e çështjes për shqyrtim gjyqësor. Gjyqtari pas vlerësimit që i bën kërkesës së prokurorit dhe provave të paraqitura nga ai mund të vendosë;

Kalimin e çështjes për shqyrtim gjyqësor, ose Pushimin e çështjes. Në rast se gjyqtari vendos për pushimin e çështjes, atëherë palët kanë të drejtë që ta ankimojnë atë në Gjykatën e Apelit. Ankimi kundër vendimit të gjyqtarit të seancës paraprake bëhet brenda dhjetë ditëve nga marrja dijeni për vendimin e gjykatës. Gjykata e Apelit pas marrjes në dorëzim të provave duhet që të vendosë brenda 30 ditëve nga regjistrimi i çështjes.¹⁸ Pas shqyrtimit të çështjes nga ana e Gjykatës së Apelit dhe në rast se ajo ka vendosur që çështja të kalohet për shqyrtim gjyqësor, atëherë, provat dhe të gjitha aktet e administruara në seancë kalohen tek gjykata kompetente.¹⁹

GJYKIMI I ÇËSHTJES PENALE NË THEMEL.

Faza më e rëndësishme e një procesi penal është gjykimi i çështjes dhe dhënia e një vendimi përfundimtar. Për të patur një gjykim sa më të drejtë dhe real, gjykata duhet që të jetë e paanshme, a pavarur, mbi palët dhe duhet që vendimin përfundimtar në lidhje me çështjen objekt gjykimi ta bazojë në prova dhe fakte duke cmuar vërtetësinë dhe fuqinë provuese të tyre në procesin gjyqësor, duke argumentuar në këtë mënyrë dhe arsyet ku është mbështetur për të krijuar bindjen e saj.²⁰

Në këto kushte për t'i vendosur palët në pozita të barabarta, gjatë shqyrtimit gjyqësor i ka njohur të drejtën që të përfaqësohen në gjyq me avokatë

¹⁸ Kodi I Procedurës Penale, Neni 291.

¹⁹ Kodi I Procedurës Penale, neni 332/gj pika 1.

²⁰ Kodi Pr. Penale, Neni 152, Cmuarja e provave

të zgjedhur prej tyre ose në rastet e pamundësisë financiare të caktuar kryesisht nga shteti me pëlqimin e të pandehurit ose të viktimës së veprës penale. Gjatë shqyrtimit gjyqësor, mbrojtësi ka të drejtë që të ndërhyjë kur gjykon se çështja është duke u trajtuar subjektivisht dhe të drejtat e palës që ai mbron nuk po respektohen. Rëndësinë më të madhe në gjykim mbrojtësi e merr në gjykim kur personi që ai mbron nuk paraqitet në seancën gjyqësore. Mbrojtësi ka të drejtë që të njihet me cdo dokument ose provë që dërgon në zgjidhjen e çështjes. Ai ka të drejtë jo vetëm që të njihet me dokumenta apo prova që dërgojnë në zgjidhjen e çështjes, por t'i vendosen në dispozicion edhe kopje të dokumentave apo provave për aq sa është e mundur që të realizohet. Përpara fillimit të seancës gjyqësore, relatori i çështjes duhet që të kontrollojë prezencën e palëve. Kur mbrojtësi është i caktuar kryesisht dhe nuk paraqitet, gjyqtari i seances cakton si zëvendësues një mbrojtës tjetër. Në rastet kur kemi njoftime të parregullta nga ana e gjykatës dhe që këto njoftime të parregullta nuk kanë ardhur si shkak i dhënies së gabuar të adresave nga ana e mbrojtësit apo palëve në gjykim atëherë gjykata është e detyruar që të vendosë shtyrjen e seancës gjyqësore dhe rinjoftimin edhe njëherë të palës që nuk është njoftuar. Një rast tjetër i shtyerjes së seancës gjyqësore, është edhe kur njëra nga palët mungon edhe nëse është njoftuar në mënyrë të rregullt për datën e seancës, por nuk ka mundur që të paraqitet për shkak të forcave madhore ose një pengese tjetër që e përjashton nga përgjegjësia. Në rastet e mungesës së mbrojtësit të të dëmtuarit të veprës penale, gjykimi mund që të vazhdojë edhe pa praninë e tij, pasi është ai personi i cili duhet që të ishte i interesuar për mbarëvajtjen e seancave gjyqësore.

Aftësia e mbrojtësit të dëmtuari të veprës penale vërehet edhe gjatë marrjes në pyetje të dëshmitarëve të ngjarjes. Dëshmitarët fillimisht pyeten nga prokurori, më pas nga mbrojtësi i të pandehurit dhe më pas nga mbrojtësi ose përfaqësuesi i të dëmtuarit. Mbrojtësi në këtë fazë të shqyrtimit gjyqësor duhet që të jetë i kujdeshëm dhe t'i jepet e drejta të shprehet në rast se gjykon që, pyetjet e drejtuara nga palët e tjera në procesin gjyqësor janë sugjestionuese dhe e drejtojnë dëshmitarin në një përgjigje të caktuar. Kur mbrojtësit të dëmtuarit i jepet e drejta për pyetje, duhet të drejtojë pyetje që janë në favor të palës së dëmtuar dhe që ndikojnë në mënyrën e trajtimit të çështjes në vijim. Pas dhënies së dëshmisë nga dëshmitari, mbrojtësi mund që të paraqesë kundërshtimin e

dëshmisë, duke u bazuar në përcaktimet e nenit 362 të K.Pr .Penale.²¹ Kur kemi të bëjmë me dëshmitar të mitur atëherë është relatori i cështjes ai që pyet të miturin dëshmitar. Relatori gjatë marrjes në pyetje të dëshmitarit të mitur asistohet nga një familjar dhe nga psikologu. Pyetjet e relatorit, drejtuar të miturit janë të hartuara në përputhje me kërkesat dhe kundërshtimet e palëve në proces.

Për cështje të cilat kanë nevojë për ekspertim, caktohet eksperti nga ana e gjykatës me marrëveshje midis palëve ose me pëlqimin e palëve në proces. Gjykata vendos një datë për dorëzimin e ekspertimit dhe për pyetjen e ekspertit në një seancë gjyqësore. Pyetja e ekspertit ose e ekspertëve bëhet duke u bazuar në përcaktimet e parashikuara nga K.Pr.Penale për marrjen në pyetje të dëshmitarëve. Mbrojtësi pasi merr të drejtën për të drejtuar pyetje, mundohet që t'i drejtojë ato në mënyrë të atillë që mendimi i ekspertit të jetë në favor të të dëmtuarit. Nëse gjatë përgjigjeve të ekspertit lindin dyshime të arsyeshme se eksperti ka dhënë mendim subjektiv, mbrojtësit i lind e drejta që të kërkojë zëvendësimin e ekspertit dhe riekspertim të provave.²²

Pasi janë verifikuar të gjitha provat për ligjshmërinë e tyre dhe janë marrë deklaratimet e të pandehurit, të dëmtuarit të veprës penale si dhe deklaratimet e dëshmitarëve, ekspertëve, kryetari i seancës gjyqësore i jep fund shqyrtimit gjyqësor dhe cakton një seancë për diskutimet përfundimtare. Parashtrimi i konkluzioneve nga ana e palëve në gjyq bëhet sipas përcaktimeve të nenit 378 të K. Pr.P.²³

Në këtë fazë të gjykimit, mbrojtësi duhet të evidentojë para gjykatës provat në favor të të dëmtuarit, dhe të argumentojë zhvleftësimin e provave të paraqitura nga pala e akuzuar. Konkluzionet e mbrojtësit në diskutimin përfundimtar duhet që të jenë të shkruara në mënyrë që t'i bashkangjiten dosjes gjyqësore. Në të duhet që të jenë parashtruar të gjitha konkluzionet e tij në lidhje me rrethanat e ngjarjes, provat si edhe të gjitha kundërshtimet që mund të ketë në lidhje me kërkesat e palëve të tjera në procesin gjyqësor. Pas përfundimit të

²¹ Kodi I Procedurës Penale, Neni 362- Kundërshtimi I Padsisë.

²²Gjoleka Agim, Gjoleka Esmeralda, Avokati në Procesin Penal, Pjesa e Dytë, Gjykimi dhe mendimet e gjykatës, fq 61-63,Botimet “Maluka”, Tiranë 2007.

²³ Kodi I Procedurës Penale, Neni 378, Zhvillimi I diskutimit.

diskutimeve përfundimtare trupa gjyqësore mbyll shqyrtimin gjyqësor dhe tërhiqet për marrjen e vendimit.

Pas tërheqjes së trupës gjyqësore në dhomën e këshillimit merret një vendim unanim ose me shumicë nga ana e trupës dhe më pas rikthehen sërish në sallë për të komunikuar vendimin e marrë. Menjëherë pas marrjes së vendimit palëve në proces i lind e drejta që të apelojnë çështjen në gjykatën përkatëse të apelit.

Pala e cila bën kundërshtimin e vendimit të gjykatës së shkallës së parë, duhet që të plotësojë disa kushte sipas përcaktimeve të K.Pr.Penale. Duke u mbështetur në nenin 409 të Kodit të Procedurës Penale, të dëmtuarit të veprës penale i lind e drejta që të bëjë ankim si për efektet penale të vendimit ashtu edhe për ato civile. Të drejtën e tij i dëmtuari mund që ta ushtrojë personalisht ose nga mbrojtësi i tij ligjor.²⁴ Ankimim mund që të bëhet për të gjithë vendimin ose vetëm për një pjesë të tij. Fillimisht bëhet një pasqyrim i përmbledhur i fakteve dhe rrethanave që janë paraqitur dhe marrë në shqyrtim nga gjykata e rrethit gjyqësor. Pasi i kemi bërë një përshkrim të përmbledhur fakteve dhe rrethanave të marra në shqyrtim nga gjykata e rrethit gjyqësor, citohen arsyet e apelit të çështjes duke e arsyetuar se ku mund të ketë gabuar gjykata në dhënien e vendimit përfundimtar. Avokati i të dëmtuarit ka të drejtë gjithashtu që të paraqesë apel kundërshtues në rast se ajo nuk ka bërë ankim por kjo e drejtë është shfrytëzuar nga palët e tjera në gjykim. Apeli kundërshtues duhet që të përmbajë vetëm kundërshtime në lidhje me pretendimet palëve të tjera. Pas paraqitjes së ankimit kalohet në seancë gjyqësore. Duhet të kemi parasysh se gjykata e apelit e shqyrton çështjen për pjesën për të cilën është bërë kundërshtim por mund edhe që ta shqyrtojë çështjen në tërësi dhe nuk kufizohet vetëm me shkaqet e paraqitura në ankim. Shqyrtimi gjyqësor fillon me parashtrimet e çështjes nga relatori. Pas parashtrimeve të çështjes nga ana e relatorit i jepet e drejta palës që ka bërë ankim, e cila bën arsyetimin e saj në lidhje me shkaqet e ankimit apo me pretendimet që ka në lidhje me marrjen ose jo të provave nga gjykata e shkallës së parë. Në rast se edhe palët e tjera kanë bërë apelim i jepet e drejta e fjalës për të arsyetuar edhe

²⁴ . Gjoleka Agim, Gjoleka Esmeralda Avokati në Procesin Penal, Pjesa e Dytë, Gjykimi dhe vendimet e gjykatës, fq.97. Botimet “Maluka” Tiranë 2007.

ajo shkaqet e apelimit të cështjes. Në përfundim të gjykimit trupa gjyqësore e cështjes tërhiqet për marrjen e një vendimi.²⁵ Në vendimin e saj Gjykata e Apelit mund që të vendosë: *lënien në fuqi të vendimit të gjykatës së rrethit gjyqësor, ndryshimin e pjesshëm të vendimit të gjykatës, ose ndryshimin e vendimit të gjykatës së rrethit gjyqësor, ose prishjen e vendimit dhe kthimin e akteve gjykatës së shkallës së parë*. Me dhënien e vendimit nga ana e Gjykatës së Apelit, palët në proces njoftohen se kanë të drejtë që të bëjnë rekurs në Gjykatën e Lartë. Për palën e cila mendon se vendimi i apelit ishte i padrejtë dhe si i tillë kishte shkaqe të arsyeshme për të bërë rekurs, i lind e drejta që brenda afateve kohore të bëjë rekurs në gjykatën e lartë. Rekursi nga palët të cilat do të ushtrojnë këtë të drejtë duhet që të paraqitet brenda dyzet e pesë ditëve ditëve nga e nesërmja e shpalljes së vendimit nga ana gjykatës së apelit. Paraqitja e kërkesës për rekurs paraqitet te gjykata e cila ka fashikullin e e cështjes për ta bërë sa më të lehtë ushtrimin e të drejtës së rekursit.

Rekursi në brendësi të tij duhet që të përmbajë shkaqet e argumentuara nga ana e mbrojtësit të palës se përse vendimi i marrë nga gjykata e apelit është në mospërputhje me dispozitat procedurale. Palët të cilat ushtrojnë të drejtën e rekursit duhet që të jenë të përfaqësuar nga një mbrojtës i licensuar, në të kundërt rekursi është i pavlefshëm. Detyrimi që rekursi të pregatitet nga një mbrojtës ligjor, lind për arsye që e drejta e rekursit të mos humbasë për shkak të kërkesave procedurale penale,garanci kjo e cila mund të sigurohet me anë të një përfaqësuesi apo mbrojtësi ligjor.²⁶

Rekursi mund që të ushtrohet vetëm për shkaqet e parashikuara nga neni 432 i K.Pr Penale. Neni 432 i Kodit parshikon se: Rekursi në Gjykatën e Lartë kundër vendimeve të gjykatës së apelit mund të bëhet për këto shkaqe:

²⁵ Islami Halim, Hoxha Artan, Panda Ilir, Procedura Penale, fq 577-578, Botimet “Morava”, Tiranë 2012.

Gjoleka Agim, Gjoleka Esmeralda, Avokati në Procesin Penal, Pjesa e Dytë, Gjykimi dhe vendimet e gjykatës.

²⁶ Islami Halim, Hoxha Artan, Panda Ilir, Procedura Penale, fq 598, 599, 600, 601, Botimet “Morava”, Tiranë 2012.

- a. Për mosrespektimin ose zbatimin e gabuar të ligjit material ose procedural, me rëndësi për njësimin ose zhvillimin e praktikës gjyqësore;
- b. Për mosrespektimin ose zbatimin e gabuar të ligjit procedural me pasojë pavlefshmërinë e vendimit, pavlefshmërinë absolute të akteve ose papërdorshmërinë e provave;
- c. Kur vendimi i ankimuar vjen në kundërshtim me praktikën e e Kolegjit Penal ose të Kolegjeve të Bashkuara të Gjykatës së Lartë.

Pasi rekursi është dërguar në sekretarinë e Gjykatës së Lartë, është Dhoma e Këshillimit ajo e cila merr vendimin nëse rekursi i paraqitur do të kalohet për shqyrtim gjyqësor. Dhoma e Këshillimit e merr vendimin e saj duke u bazuar në nenin 432 të K. Pr. Penale. Nëse rekursi nuk është mbështetur në këto përcaktime atëherë, vendoset mospranimi i tij për shqyrtim. Në rast se Dhoma e Këshillimit merr vendim për pranimin e rekursit, caktohet kolegji penal i cili përbëhet nga pesë gjyqtarë ku kryetari i kolegjit cakton datën për shqyrtimin e rekursit, dhe sekretaria bën njoftimin për palët në proces.²⁷ Gjatë shqyrtimit gjyqësor, kolegji penal nuk ndalon në shqyrtimin e çështjes nga pikëpamja e faktit por vetëm në vlerësimin për mënyrën sesi është arritur zbatimi i ligjit material dhe procedural nga gjykatat më të ulëta.²⁸ Fillimisht të drejtën për të diskutuar e ka pala e cila ka paraqitur kërkesën për rekurs, më pas kalohet tek palët e tjera në proces. Nëse rekursin e ka bërë i pandehuri, ose i dëmtuari i veprës penale të drejtën për të folur e kanë mbrojtësit e tyre për të bërë parashtimet në emër të tyre. Mbrojtësi i palës së dëmtuar duhet që të shprehet në lidhje me mangësitë e vërejtura në gjykimet e shkallëve më të ulëta në mënyrë që ketë sa më shumë mundësi për të rikthyer çështjen për gjykim. Pasi shfrytëzojnë të drejtën e tyre për tu shprehur, palët në proces nuk kanë të drejtë replike.²⁹

²⁷ Islami Halim, Hoxha Artan, Panda Ilir, Procedura Penale, fq 601, Botimet “Morava”, Tiranë 2012.

Gjoleka Agim, Gjoleka Esmeralda, Avokati në Procesin Penal, Pjesa e dytë, Gjykimi dhe vendimet e gjykatës.

²⁸ Islami Halim, Hoxha Artan, Panda Ilir, Procedura Penale, fq 603, Botimet “Morava”, Tiranë 2012.

²⁹ Islami Halim, Hoxha Artan, Panda Ilir, Procedura Penale, fq 609, Botimet “Morava”, Tiranë 2012

Pasi mbarojnë diskutimet përfundimtare, kolegji penal mund të marrë vendim brenda seancës së fundit por nëse çështja është e komplikuar, atëherë, kryetari i kolegjit mund të shtyjë marrjen e vendimit për aq kohë sa është e nevojshme por jo më gjatë sesa përcaktimet kohore të ligjit.

Në vendimin e saj Kolegji Penal mbështetet në nenin 441 të K.Pr.Penale, ku përcaktohet se Kolegji Penal ose Kolegjet e Bashkuara të Gjykatës së Lartë mund të vendosë: *lënien në fuqi të vendimit, prishjen e vendimit të gjykatës së apelit dhe lënien në fuqi të vendimit të gjykatës së shkallës së parë, prishjen e vendimit dhe kthimin e akteve për rishqyrtim, prishjen e vendimit dhe pushimin e çështjes pa e kthyer për shqyrtim.*³⁰

Me marrjen e vendimit nga kolegji penal i gjykatës së lartë, çështja konsiderohet e zgjidhur përfundimisht.

Një mjet i jashtëzakonshëm i goditjes së vendimeve penale të formës së prerrë është dhe kërkesa për rishikimin e vendimeve. Rishikimi i vendimeve parashikohen në nenin 449 të K.Pr.P. Rishikimi mund të bëhet në cdo kohë dhe duhet që të përmbushë kushtet e parashikuara nga neni 450 i K.Pr. P. Të drejtën për të bërë kërkesë për rishikimin e vendimeve e kanë i dënuari, përfaqësuesi i tij ose trashëgimtari dhe një i afërm i tij në rastet kur personi ka vdekur ose prokurori i çështjes kur ka zbuluar fakte të reja që mund të ndryshojnë pozitën e personit të denuar³¹. Bashkëngjitur kërkeses për rishikimin e vendimit të gjykatës vendosen edhe provat të cilat mund të ndikojnë në ndryshimin e vendimit të gjykatës. Nëse kërkesa bëhet me qëllim rëndimin e pozitës së dënuarit, nuk lejohet që të rishikohet vendimi.³²

Bibliografia

- Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë
- Kodi I Procedurës Penale, i Republikës së Shqipërisë

³⁰ Kodi I Procedurës Penale, Neni 441, Vendimet e Gjykatës së Lartë.

³¹ Kodi I Procedurës Penale, Neni 451, Kërkesa e rishikimit.

³² Kodi I Procedurës Penale, Neni 449, vendimet që rishikohen.

- Procedura Penale Islami Halim, Hoxha Artan, Panda Ilir
- Avokati në procesin penal, Gjoleka Agim, Gjoleka Esmeralda

NDËRKOMBËTARIZIMI I TERRORIZMIT

Phd. EDLIR AJAZI

Msc. Av. ELTON KANAPARI

Abstrakt

Mund të themi se terrorizmi modern ka filluar më 1968, kur Fronti Popullor për Çlirim të Palestinës, rrëmbeu një avion dhe i ndryshoi drejtimin për në Romë. Megjithëse avionë ishin rrëmbyer edhe më parë, ishte hera e parë që nacionaliteti i të rrëmbyerve (Izraelit), dhe vlera simbolike që ata përfaqsonin ishte qëllimi i objektivit. Gjithashtu ishte hera e parë që përdorimi i pasagjerëve si pengje bëhej për të fituar publicitet dhe njekohësisht përdorej si një armë kundër Qeverisë Izraelite. Kombinimi i të gjithë këtyre faktorëve çoi në ndërkombëtarizimin e kësaj çështje e cila fitoi një vëmendje të madhe në media. Themeluesi i FPCP, Dr. George Habash tha se niveli i mbulimit nga mediat i kësaj ngjarje ishte shumë herë më i madh se të gjitha betejat e bëra deri më sot me ushtarët Izraelit.

“Të paktën bota është duke folur për ne tani”³³

Është e ditur se strategjia e përbashkët e të gjithë terroristëve është të kryejnë akte dhune të cilat do të tërheqin vëmendjen e publikut, qeverive dhe botës ndaj aspiratave të tyre.

Publiciteti për hir të kauzës është ndoshta çështja kyçe dhe natyrisht media luan një rol të rëndësishëm në strategjinë e tyre. Shumica e njerëzve e shohin aktin e

³³ Gjate nje koference per shtyp te Dr. George Habash

dhunshëm të terroristit si iracional dhe të paarsyeshëm. Nëse shqyrtohet nga afër cilido akt terrorist, do të shikoni se kjo nuk është zakonisht e vërtetë. Vetë akti nuk është i rëndësishëm, por rezultati dhe reagimi ndaj dhunës, terroristit pothuajse i garantohet publiciteti për kauzen e tij. Kjo është gati absolute në një demokraci dhe ndoshta më pak e vërtetë në një formë totalitare të qeverisjes. Në shumë vende të botës, terroristi duhet të bëhet me i dhunshëm dhe më spektakolar që të fitojë hapësirë në lajmet kryesore, gjë që fitohet me lehtësi në të kaluarën, por edhe në ditët tona. Megjithatë, duhet thënë se tani shtypi ndërkombëtar nuk raporton për shumë akte që ndodhin në çdo shtet të botës. Terroristi e kupton plotësisht situatën dhe mënyrën për të zënë hapësirën e dëshiruar. Një shembull i ekstremimit të dhunës për të fituar lajmin kryesor demonstron më së miri duke kryer akte. Duhet të kuptohet qartë se viktimat e një sulmi terrorist shpesh nuk është shënjestra e vërtetë. Shënjestra janë zakonisht spektatorët, shteti, bota. Sulmi mund t'i drejtohet një sektori të veçantë të shoqërisë. Duke kërcënuar dhe duke zbatuar akte të dhunës ekstreme kundër një viktime, terroristi përpiket të krijojë frikë te viktimat, por çështje më e rëndësishme tek ata që shikojnë. Të dy varen nga qeveria për mbrojtje, nga ajo që duket e pakuptimtë dhe nga aktet terroriste, të cilat duken të rastësishme. Kur qeveria nuk ofron këtë siguri, ajo mund të duket e paaftë. Terroristi do ta përdorë propagandën e organizatës së vet dhe do të përpiket të shfrytëzojë këtë dobësi deri në fund. Terroristi mund t'ua tërheqë vërejtjen autoriteteve para një shpërthimi ose një krimi tjetër, nëse autoritetet dështojnë të veprojnë dhe të parandalojnë terrorin, atëherë propaganda e terroristëve për paaftësinë e qeverisë fiton terren. Nëse sulmet terroriste ndodhin për një periudhë të gjatë kohore, gjithnjë ekziston rreziku që qeveria ose publiku të lodhen. Pavarësisht nga nevojat strategjike ose humane për intervenim, sulmi mund të ndikojë në ndryshimin e axhendës botërore ndërsa në kursin e marrëdhënieve ndërkombëtare një individ mund të luajë rol qënësor.

SHTETET PËRBALLË TERRORIZMIT NDËRKOMBËTAR

Historikisht, terrorizmi është parë si një fenomen taktik, i cili luhet sipas gjeografisë dhe kulturës, si formë e luftës asimetrike bashkëkohore, por edhe si strategji.

Megjithëse ai sot paraqet një nga sfidat më të vështira për paqen dhe sigurinë globale, perceptimet rreth këtij fenomeni variojnë në varësi të rajoneve apo vendeve të ndryshme, duke bërë që akoma të mos kemi një përkufizim të unifikuar

ndërkombëtarisht e të pranuar nga të gjithë, se “*çfarë kuptojmë me terrorizëm*”. Kjo veprimtari e dhunshme ndonjëherë është perceptuar si vegël, ose mjet për revolucionarët dhe nacionalistët për të arritur objektiva të caktuara, por jo rallë kanë qenë të sponsorizuar apo edhe të ushtruar nga qeveri të ndryshme për ruajtjen e autoritetit të tyre shtetëror.

Nga ana tjetër, disa prej tyre që kanë aplikuar pjesëmarrjen në veprimtari terroriste, pretendojnë se janë duke luftuar në emër të lirisë, kur nga ana tjetër, duket qartë një motivacion kuptimplotë krejt i ndryshëm, i bazuar në motive politiko - ideologjike, nacional-etnike dhe fetare.

- Kështu, duke kërkuar origjinën e formave të shfaqjes së terrorizmit gjatë viteve të historisë moderne, mund të bëjmë një klasifikim teorik të ndarë në tre grupe:

1. Terrorizmi me origjinë konfliktin nacional-etnik.

Kjo formë është evidentuar më dukshëm në Irlandën e Veriut dhe Spanjë, nëpërmjet formacioneve të IRA-s dhe ETA-s.

2. Terrorizmi me origjinë konfliktin politiko-ideologjik.

Kjo formë është identifikuar kryesisht me lëvizjet anarkisto-komuniste të viteve 60-80 e më vonë. Subjekte të kësaj forme të terrorizmit kanë qenë organizata të tilla si "RAF" në ish-RFGJ, "Brigada Rossa" në Itali, "17 Nëntori" në Greqi, etj.

3. Terrorizmi me origjinë konfliktin fetar.

Eshtë i identifikuar kryesisht në mesin e viteve 70 me lëvizjet integraliste në Lindjen e Mesme veçanërisht pas ardhjes në fuqi të disa qeverive sponsorizuese të këtij lloj terrorizmi.

- ✓ *Kemi edhe një klasifikim tjetër të terrorizmit:*

1. Terrorizëm me bazë të brendshme.

Ai mund të jetë i origjinave të ndryshme, por është i nxitur, i mbështetur dhe i organizuar nga elementë të brëndshëm.

2. *Terrorizëm me bazë nga jashtë.*

Ai mund të jetë i origjinave të ndryshme, mund të kryhet nga elementë të brëndshëm, por me mbështetje e drejtim nga jashtë vendit. Në mars të vitit 1995, gjashtë vjet përpara ngjarjeve tronditëse të 11 shtatorit 2001, ndodhi sulmi terrorist mbi metronë e Tokios. Kulti fetar japonez i Aum Shiirikyo vrau 12 njerëz dhe helmoi mbi 5000 të tjerë. Shtetet tani kishin përballë një epokë të re, të një terrorizmi të ri, quajtur ndryshe **“Superterrorizëm”**.

Ndonëse i ashtuquajtur “terrorizëm i vjetër” shfaqej në dukje “i dobësuar”, një numër domethënës i karakteristikave të tij dukeshin se po e mernin veten shpejt, duke gjetur shprehje në terrorizmin e ri dhe në vetë aktorët e këtyre ngjarjeve, terroristët. Kjo u qartësua më 11 shtator 2001, kur shteti më i fuqishëm dhe i sigurtë i botës, SHBA-ja u përball me “superterrorizmin”, shenjat e të cilit ishin dukur që gjatë vitit 1990.

“INFRASTRUKTURA” e terrorizmit ndërkombëtar.

Përballë shteteve dhe organizatave ndërkombëtare, sot në botë mendohet se ekzistojnë rreth 360 organizata terroriste, ose afërsisht sa dyfishi i shteteve anëtare të Kombeve të Bashkuara.

Shumica e këtyre organizatave ekzistojnë dhe veprojnë në Lindjen e Mesme, ose kanë qendrat e drejtimit e të financimit prej atje.

Në këtë mënyrë, mund të thuhet se Lindja e Mesme prodhoi terrorizmin ndërkombëtar si një prej sfidave më të mëdha të sigurisë globale për shekullin tonë.

Por, nisur nga shtrirja dhe veprimtaria e tyre, organizatat terroriste mund t'i klasifikojmë me shtrirje dhe gjeografi:

a: globale ndërkombëtare (AI Kaeda)

b: rajonale (Xhiahadi Islamik)

c: lokale (Hamasi)

Jo vetëm kaq, por këto organizata, (Al Kaeda, Hezbollahu, Hamasi, Xhahadi ik, Talibanët etj.), janë mpleksje politiko-mafioze me shumë probleme dhe me veprimtari të pista, si ato të trafikimit të armëve, pastrimit të parave, trafikut ndërkombëtar të drogës etj.

Al Kaeda" përbën një rrjet me të cilin lidhen më tepër se 40 organizata dhe lëvizje terroriste ndërkombëtare. Ajo ka pranuar realizimin e goditjeve të konsiderueshme në vende të ndryshme të botës dhe vazhdon të mbetet e rrezikshme. Al Kaeda dhe lidhjet e saj mbeten një rrezik i madh jo vetëm për Perëndimin, por edhe për vetë vëndet arabe, edhe pse kundërveprimi ka qenë dërmues dhe se mbështetjet financiare po u ndërpritën çdo ditë, falë një bashkëpunimi të gjerë ndërkombëtar. Fshehtësia e organizimit dhe e funksionimit të një organizate terroriste është elementi më i rëndësishëm

Sipas disa studiuesve, grupet dhe organizatat terroriste përbehen nga këto kategori individësh:

- Udhehëqës të mirëfilltë që vendosin procedura, përpunojnë plane dhe drejtojnë aktivitetin.
- Individe aktivë-ekzekutorë që zbatojne urdhërat e udhëheqësve dhe planet e tyre.
- Përkrahës aktive. Këta japin mbështetjen e duhur logjistike për të kryer veprimet.
- Përkrahës pasivë. Këta e simpatizojnë kauzën, por i tremben ndëshkimit për shkak të pjesëmarrjes aktive në veprimtarinë e grupit.. Ata mund të japin ndihma spontane.

GRUPET TERRORISTE, ELEMENTET, NDARJA E TYRE DHE MOTIVACIONI.

Ç'ka e nxit një qenie njerëzore me mendim racional të terrorizojë shoqërinë? Ndoshta është e vështirë të kuptohet arsyeja prapa asaj që duket si një shpërthim ose atentat iracional. Një ekzaminim më i afërt do të tregojë se veprimi është kryer për arsye shumë racionale.

Tani për tani, pranojmë premisën që terroristët janë qenie përgjithësisht racionale. Faktor i rëndësishëm mund të jetë motivacioni i tyre individual. Motivacioni, megjithatë, nuk është një faktor që mund të prezantohet me lehtësi. Në të vërtetë, prezantimi i tij mund të jete gati i pamundshëm. Elementi i përbashkët i terroristëve të sotëm është urrejtja e tyre e përgjithshme ndaj demokracisë perëndimore, veçanërisht ndaj amerikaneve. Amerikani përfaqëson shumicën e gjërave, të cilat terroristet i kritikojnë haptazi, siç janë liria, kapitalizmi dhe demokracia. Ky raport antagonist është shumë i rëndësishëm. Nëse nxitet shkalla e duhur e urrejtjes, mund të dehumanizohet kundërshtari dhe të justifikohet pothuajse çdo vepër e dhunës që është kryer kundër tij. Ndërsa disa parapëlqejnë ta vënë terroristin në kategoritë e caktuara në bazë të ideologjive, bindjeve fetare ose gabimeve të ngjashme, Dr. Frederik Haeker, në librin e tij "Ithtarët, kriminelët dhe budallenjtë" i kategorizon terroristët. Ithtarë janë përgjithësisht ata që kanë një kauzë të vërtetë ose të paramenduar, për të cilën duhet luftuar. Ata përgjithësisht kanë një bindje të fortë në atë kauzë dhe zakonisht bazohen në ndonjë ideologji për të justifikuar veprimet e tyre. Të luftuarit për një çështje është njëra nga liritë e demokracisë, deri sa bëhet në mënyrë paqësore. Kur ithtari u kthehet veprimeve të dhunshme për të shprehur një qëndrim ose për të arritur një qëllim politik, atëherë është kryer akti i terrorizmit³⁴.

Ndërsa është e vërtetë që të gjithë terroristët mund të klasifikohen si kriminelë të shoqërisë sonë, terroristët që kanë motive vertetë kriminale janë të pakët.

Fatmirësisht, organet profesionale dhe të përkushtuara të zbatimit të ligjit e kanë trajtuar këtë grup në mënyrë të ashpër dhe kanë penguar seriozisht veprimet e tyre. Dikush mund të thotë se edhe mafia përdor taktika të llojit terrorist dhe këtë e bën me efikasitet. Elementi kryesor që mungon në aktivitetet e tyre është përdorimi i frikës për një qëllim politik; dhuna e mafias është e bazuar në përfitime personale.

Por për veprimet e tyre duket se ka edhe arsye të tjera, sidoqoftë, asnjë nga këto kategori nuk mund të përjashtohet., Ithtari i vërtetë i levizjës i kthehet shpesh veprës penale për të financuar ithtarët. Ndërsa një vjedhje mund të mos ishte e pranueshme, përjashtimi është se terroristi zhvillon gjuhën e vet me qëllim që veprimet e tij të

³⁴ Dr. Frederik Haeker - Ithtarët, kriminelet dhe budallenjtë

duken të fuqishme dhe të justifikueshme. Dallimi mes ithtarëve të lëvizjes dhe kriminelëve është në të vërtetë akademik. Në kushtet aktuale që jemi, është e dobishme të klasifikohen terroristët sipas vendit ku kryhet terrori. Në këtë kategori hyjnë terroristët që nuk kanë lidhje me shtetin, terroristët që mbështeten nga shteti ose ata që dirigjohen nga shteti. Shpesh mendoj se përgjithësisht një shtet sovran nuk do t'i kthehej terrorizmit në mënyrë të konsiderueshme.

Megjithatë shumë vënde kanë adhur në përfundimin se terrorizmi është element i rëndësishëm në arenën ndërkombëtare. Tani që vendet kanë treguar vullnet për të përdorur taktikën e terrorizmit, është me rëndësi që të shqyrtojmë implikacionet strategjike të kësaj taktike dhe si mund të shfrytëzohet ajo për të arritur rezultate "të lira". Vlen që terrorizmi të shqyrtohet për nga aspekti taktik, operacional dhe strategjik. Përdorimi i terrorizmit si anë taktike për të sulmuar shënjestrat e zgjedhura mund të jetë një anë e dobishme dhe efektive, nëse zbatohet si duhet. Zgjedhja e shënjestrës, metodologjia e sulmit dhe rreziku duhet të vlerësohen gjithmonë me kujdes.

Kërcënimi nga dhuna dhe mundësia për të shkaktuar dhunë është e zakonshme për terroristët , ku sulmi ndaj të pambrojturve nuk janë pasoja të padëshiruara por strategji e paramenduar mirë. Organizimi strukturor i grupit tregon dhe forcën apo dobësinë e tij. Një njohje e përgjithshme e modeleve të organizimit na çon në një njohje më të mirë të aftësive të tyre. Njohja e emërimit dhe sistemeve të klasifikimit që kanë grupet apo individët na ndihmon në eliminimin e termave të panjohur.

Kohët e fundit imazhi popullor për një grup terrorist është se ata veprojnë në bazë të një politike dhe motivimi ideologjik, nga dëshira për liri etnike ose kombëtare. Megjithatë është e vërtetë, për disa grupe ky imazh nuk është i plotë. Gjithashtu ndryshimi i Lidershipit në një organizatë sjell dhe ndryshime të mëdha brënda vetë grupit.

- Në përgjithësi ka dy lloj kategorish organizatash.

1. Organizata Hierarkike

2. Oraganizata në formë Rrjeti.

Mosha, koha e organizatës është një nga faktorët që përcakton nëse organizata do të adaptojë një strukturë Rrjeti apo Hierarkike. Në përgjithësi grupet e reja tentojnë drejt një strukture Rrjeti. Gjithashtu ideologjia ndikon shumë në strukturën e grupit, p.sh grupet komuniste, kanë tendencë drejt kontrollit të centralizuar dhe një strukturë hierarkike. Në pjesën më të madhe të grupeve përdorin organizimin në formë celulash, pasi paraqitet një formë më e sigurtë organizimi.

Grupet terroriste të cilat janë të lidhura ose kanë një krah politik në përgjithësi kërkojnë një strukturë hierarkike në mënyrë që të kordinojnë sa më mirë një akt terrorist me një qëndrim politik të caktuar. Gjithashtu mund të jetë e nevojshme politikisht për të bërë një armëpushim ose evitimin e objektivave të caktuara për përfitime politike. Kjo gjë është shumë e vështirë në një strukturë Rrjeti. (Netëork).

Grupet Terroriste mund të jenë në faza të ndryshme të zhvillimit në terma të kapaciteteve dhe sofistikimit. Grupet e reja me pak mbështetje janë më pak të afta dhe operojnë në zona të vogla ose nën tutelën e një grupi më të madh e të fuqishëm.

Grupet me motivim etnik ose nacionalist i kufizojnë operacionet e tyre në vende të caktuara ose në një rajon dhe përgjithsisht janë më pak të afta. Grupet mund të bashkohen në organizata ose të ndahen nga një organizatë më e madhe.

Terroristët i organizojnë celulat mbi baza familjare, shoqërie, gjeografike ose të funksionit.

Elementi më i vogël në një organizatë është celula. Një nga arsyt kryesore të organizimit në celula është siguria. Kompromentimi apo humbja e një celule nuk mund të kompromentoj identitetin, vendodhjen apo aksionet e celulave të tjera.

Një strukturë e përbërë nga celula e bën më të vështirë depertimin në tërë organizatën. Personat përbërës të një celule shpesh janë të pa informuar për egzistencën e celulave të tjera kështu që nuk mund të japin informacion. Anëtarët

e një celule qëndrojnë shumë afër duke mbështetur njeri tjetrin moralisht, në këtë mënyrë parandalojnë dezertimin dhe thyerjen e procedurave të sigurisë. Kryetari i celulës është normalisht i vetmi person që ka lidhje me persona të tjerë më të lartë se ai në pozicion, dhe me celulat e tjera.

Një grup terrorist mund të formojë një ose shumë celula të cilat veprojnë në nivel lokal ose ndërkombëtar. Numri i celulave dhe përbërja e tyre varet nga madhësia e grupit terrorist.

Një grup terrorist i cili operon në një vend të vetëm ka më pak celula dhe skuadra speciale sesa një grup terrorist ndërkombëtar i cili mund të veprojë në shumë shtete.

Terroristi nuk ka kontroll mbi implikacionet strategjike të terrorizmit. Rezultati përcaktohet nga faktorë të jashtëm, në të cilët terroristi nuk ka fare ose ka pak ndikim dhe nuk ka kontroll përveç atij sipërfaqësor. Faktorët e jashtëm përfshijnë median, shënjestrën e zgjedhur metodën e sulmit, aspektet ligjore, opinionin e përgjithshëm publik dhe çështje ndoshta më e rëndësishme nga të gjitha, reagimi i qeverisë ndaj një incidenti ose një vargu incidentesh.

Është me rëndësi të ndërtojmë një mentalitet të duhur të sigurisë. Duhet të përgatitemi për mbrojtje kundër taktikës (armatimet, municionet që përdor) dhe jo personit që përdor taktikën.

KATEGORITE E GRUPEVE TERRORISTE.

Ka shumë kategori të terrorizmit dhe grupeve terroriste. Këto kategori shërbejnë për të diferencuar organizatat terroriste mbi bazën e disa kriterëve të caktuara. Gjithashtu shpeshherë bëhen kategorizime arbitrare nga ana e medias, p.sh çdo grup terrorist duhet të jetë patjetër radikal.

Separatistët: Grupet separatiste janë ato të cilat kanë për qëllim të tyre, ndarjen nga “Shtete Ekzistuese” ndërmjet pavarësisë, autonomisë politike ose të lirive fetare. Ideologjia separatiste përfshin edhe nocione të tilla si drejtësi sociale, barazi, anti-imperializem etj.

Etnocentrik: Grupe të tilla e shohin Racën si karakteristikën dalluese në shoqëri dhe se një grup i caktuar është superior ndaj të tjerëve vetëm për shkak të prejardhjes së tyre Racore.

Nacionalistët: Grupe të tilla besojnë në besnikërinë dhe devotshmerinë, si dhe vendosjen e kulturës dhe interesave të një kombi mbi kulturën dhe interesat e kombeve të tjera. Kjo karakteristikë mund të gjej formë në momentin e krijimit të shteteve të reja apo gjatë shpërthimeve të pjesës së një shteti për t'u bashkuar me një shtet tjetër me të cilin ka të njëjtin identitet kombëtar.

Revolucionarët: Gjithë dedikimi i tyre është në rrëzimin e një pushteti egzistues dhe zëvendësimin e tij me një strukturë të re politike dhe sociale. Në përgjithësi kjo ka lidhje me politikën ideologjike komuniste. Gjithsesi kjo nuk do të thotë se grupe të tjera nuk do të përdorin revolucionin për arritjen e qëllimeve politike.

Fetare: Terrorizmi me baza fetare është në rritje, ndërkohë që terroristët Islamik kanë qënë dhe janë më aktivët duke qënë dhe kërcënimi më i madh për momentin. Të gjitha fetë e botës kanë ekstremistët e tyre të cilët përdorin dhunën për arritjen e objektivave të tyre fetare. Terroristët me motivim fetar i shohin objektivat e tyre si të shenjta dhe detyruesisht të panegociueshme.

Sociale: Shpesh disa politika sociale mund të jenë kaq të kontestuara sa ato mund të çojnë në sjellje ekstremiste dhe terroriste. Zakonisht këto etiketohen si terrorizëm me "interes special". Disa nga shkaqet të cilat kanë prodhuar aktivitet terrorist në SHBA dhe vende të tjera përfshijnë, të drejtat e njeriut, minoritetet, aborti, ekologjia etj.

Lokal: Këta terroristë janë "të rritur në shtëpi" dhe operojnë brenda dhe kundër vendit të tyre. Ata janë pjesa ekstreme sociale politike brenda një shoqërie të caktuar, dhe e fokusojnë aktivitetin e tyre vetëm në arenën social-politike të vendit të tyre.

Ndërkombëtar: Grupet ndërkombëtare mund të klasifikohen në dy grupe:

A. Në grupin e parë hyjnë ato grupe ndërkombëtare të cilat veprojnë në shumë vende por mbajnë një fokus gjeografik të aktivitetit të tyre. Psh, grupi Hezbollah ka celula në të gjithë botën por është i fokusuar parësisht në ngjarjet Izrael-Liban.

B. Në grupin e dytë futen grupet të cilat janë të angazhuar në të gjithë botën dhe nuk janë të fokusuar në një vend të caktuar apo rajon. Psh, Al Qaeda është një grup i tillë, ka përbërje me kombësi të ndryshme, ka baza në të gjithë botën. Objektivi i tyre kanë qenë shumë shtete me sisteme të ndryshme politike, fetare, etnike dhe interesa. Gjithsesi me gjithë ndarjen e mësipërme nuk mund të themi se s'ka grupe që të mos përfshijnë karakteristika të 2 apo më shumë ndarjeve të mësipërme.

DEFINICIONE

Në vitet e fundit është shkruar shumë për terrorizmin: individë nga komuniteti, akademike si dhe të tjerë me përvojë praktike kanë dhënë definicionet e tyre për terrorizmin. Padyshim, në bazë të shumëllojshmërisë së këtyre definicioneve, terrorizmi ka domethënie të ndryshme për njerëz të ndryshëm. Këtu kemi parashtruar disa definicione të zgjedhura, të cilat përfshijnë këto pikëpamje të ndryshme. Duket se ato kanë ngjashmëri dhe ndonjëherë vërehet ndonjë element i përbashkët. Amerikanet Brian Jenkins, Rand Corp³⁵: "Terrorizmi është dhunë që ka për qëllim të arrijë një qëllim, jo në radhë të parë dhe ndonjëherë aspak një efekt fizik në një shënjestër të caktuar, por më shumë një ndikim dramatik dhe publik."

"Terrorizmi është përdorim i kalkuluar i dhunës ose kërcënimit me dhunë për të arritur qëllime shpesh të natyrës politike, fetare ose ideologjike përmes frikës, frikësimit ose detyrimit. Ka të bëjë me një vepër penale - shpesh simbolike për nga natyra dhe ka për qëllim të ndikojë në një publik që tejkalon suazat e viktimes së rastit."

- Terrorizmi politik: (L. A. Sobel etj., Nju Jork; Fakte në dosje, inc. 1975): "Në përgjithësi, fjala terrorizem përdoret sot për të dëftuar të

³⁵ Definicione mbi terrorizmin nderkombetar

gjitha veprimet e paligjshme të dhunës, të kryera nga grupe klandestine për qëllime politike."

- Terrorizmi nacional: Një terrorist që vepron ose aspiron fuqi politike kryesisht brenda një vendi.
- Terrorizem ndërnacional: Një terrorist i cili vepron përtej kufijve kombëtare, veprimet dhe aspiratat politike të të cilit mund të atakojnë individët e më shumë nacionaliteteve.
- Terroristi ndërkombëtar: Një terrorist i cili është i kontrolluar dhe veprimet e të cilit përfaqësojnë interesat kombëtare të një shteti sovran.
- Terrorizmi i sponsorizuar nga shteti: Terrorizmi i cili ka mbështetje aktive ose pasive nga një shtet sovran.
- Terrorizmi i drejtuar nga shteti: Terrorizmi i drejtuar nga një shtet sovran, ku shteti është drejtperdrejt i përfshirë në zgjidhjen e shenjstres dhe kryerjen e misionit.
- Terrorizmi që nuk ka të bëjë me shtetin: Grupi nuk ka mbështetje të identifikueshme të një shteti sovran.

Përgjithësisht, terrorizmi është një vepër e paligjshme dhe e dhunshme ose kërcënim për përdorimin e dhunës. Vepra kryhet duke pasur parasysh qëllimin politik dhe ka për qëllim të ndikojë në sjelljen e të tjerëve. Thënë thjeshtë, terrorizmi është përdorimi sistematik i frikës për të ndryshuar sjelljen e të tjerëve për qëllime politike. Të gjitha llojet e terrorizmit kanë vepra penale. Por të gjitha veprat penale nuk janë terrorizem; në fakt një pjesë e madhe e veprave penale nuk janë terroriste për nga natyra. Konkludimi është mjaft i qartë: që një veper penale të vlerësohet si terroriste, duhet të jete kryer nga një terrorist.

MËNYRA E VEPRIMIT TË TERRORISTËVE

Grupet terroriste bashkohore kanë përdorur një shumëllojshmëri taktikash për të arritur qëllimet e tyre politike, shoqërore ose ekonomike. Metodrat më të përdorura kanë qenë vënia e zjarrit ndërtesave, vënia e bombave, rrëmbimet e njerezve dhe e mjeteve levizëse, sulmet kundër mjediseve në përdorim publik, shkatërrimi i pronave, vrasjet e njerezve të zakonshëm dhe vrasjet e figurave politike.

Arsenali i terroristeve përfshin jo vetëm lëndët plasëse dhe armët e zjarrit, por edhe mjete më të sofistikuara, si raketat antitank dhe raketat tokë-ajër.

Megjithëse të gjithë terroristët karakterizohen nga e njëjta skemë e përgjithshme e veprimtarisë kriminale, mënyrat e veprimit të grupeve terroriste të veçanta ndryshojnë dukshëm në varesi të motivit dhe të aftësive të çdo grupi. Grupet e vogla dhe jo të sofistikuara priren kryesisht për vënie bombash. Ato që gëzojnë mbështetjen e një shteti dhe pjesetarët e të cilave zotërojnë aftësi me të mëdha përgjithësisht orvaten të kryejnë operacione më të nderlikuara, si rrëmbime personash, vrasje figurash politike, sulme kundër mjediseve publike dhe rrëmbime mjetesh të lëvizshme.

Ajo çka është veçanërisht shqetësuese, ka të bëjë me faktin se në arenën e veprimeve terroriste po fillojnë të shfaqen "super armët". Me një fjalë, ndërkohë që zhvillimet teknologjike u ofrojnë grupeve terroriste aftësi të reja, edhe menyrat e tyre të veprimit mund të ndryshojnë. Sipas raporteve të ndryshme të zbulimit, të paktën mbi dhjetë grupe terroriste kanë treguar interes për të shtënë në dorë armët biologjike, kimike ose bërthamore. Në vitin 1995, kur kulti japonez i "Ditës së Gjyqit të Madh" Aum Shinrikio sulmoi me gaz sarin një zonë të metrose së Tokios, nga i cili vdiqën dymbëdhjete vetë dhe u lënduan mbi pesë mijë të tjerë, udhëheqësit e tij të arrestuar thanë se po kërkonin armë më vdekjeprurëse se gazi sarin.

Megjithatë, edhe pse gjatë katër dhjetëvjeçarëve të kaluar terroristët kanë arritur suksese taktike të ndjeshme, nganjëherë ata e shikojnë si politikisht më të leverdisshme që ta ulin nivelin e dhunës politike. Por është e rëndësishme të kuptohet se këto kufizime të vullnetshme nuk do të vazhdojnë përgjithmonë dhe në të ardhmen incidentet do të vazhdojnë të shkaktojnë qoftë viktima në njerëz qoftë shkatërrime të pasurisë materiale.

Disa kushte të caktuara, si ekstremizmi fetar ose pikepamjet se "kauza" e tyre ka pësuar humbje mund t'i nxitin terroristet t'i përshkallezojnë në mënyrë dramatike sulmet e tyre.

Madje, incidentet terroriste në të ardhmen mund të jenë më shkatërrimtare në viktima njerëzore dhe në shkatërrime të pasurisë se në të kaluarën. Përdorimi i armëve

të shkatërrimit në masë (biologjike, kimike ose bërthamore) si instrumente të terrorizmit mund të shkaktojë dëme të përmasave jashtëzakonisht të mëdha në njerez e pasuri. Përshembull, megjithese mundësia e terrorizmit bërthamor mbetet ende e vogël në krahasim me terrorizmin biologjik e kimik, pasojat e shkatërrimit në masë mund të jenë të pallogaritshme. Kështu, nëse një bombë me fuqi një kiloton (një e njëzeta e fuqisë së bombës që u hodh mbi Hiroshimë) vidhet (ose ndërtohet nga një grup me burime e aftësi të mjaftueshme) dhe shpërthen mbi një qytet të madh, ajo do të shkaktonte më shumë se njëqind mijë viktima si dhe dëmtime materiale që do të shkonin në miliarda dollarë. Pasojat njerëzore, fizike e psikologjike të një incidenti të tillë do të ishin shumë më katastrofike se ato të aksidenteve që ndodhën në Cernobil dhe që u shkakjuan nga operatorët që, pa dashje, nuk zbatuan kërkesat e sigurimit teknik në sistemet e reaktorëve bërthamorë

Terroristët dhe rendi botëror

Qëllimi i terrorizmit është që të ndikojë në një pjesë të shoqërisë, përmes përdorimit sistematik të frikës. Siç u diskutua më heret, lojtari kryesor mund të jete aktualisht shtypi. Përmes shtypit filtrohen ngjarjet e ditës. Në të shumtën e rasteve ne kemi këndvështrimin e medias për ngjarjet. Shume grupe terroriste janë bërë mjeshtrë të manipulimit të shtypit. Ata e dinë se shtypi do të sillet në një mënyrë pothuajse të parashikueshme ndaj një ngjarjeje që ka potencial të bëhet lajmi kryesor. Për shumë arsye qeveria është relativisht e paefektshme në përdorimin e shtypit.

Shpesh shtypi shërben që grupi terrorist të duket edhe më i madh dhe tejet efektiv, ndërsa qeverinë e bën të duket e paarsyeshme dhe e paaftë për t'u ballafaquar me terrorizmin.

Fazat e sulmit terrorist

Diagrami që vijon tregon fazat e dallueshme të një sulmi tipik terrorist. Është me rëndësi të kuptohen metodat e punës të armiqve tanë. Kjo me shpresë do të na ndihmojë të zhvillojmë procedura për të penguar informacionet, të cilat terroristët mund ti përdorin kundër nesh.

Gjatë fazës së parë ose fazës para incidentit, terroristi planifikon sulmin. Zgjedhja e shënjestrës bëhet zakonisht në bazë të objektivave afatshkurtëra dhe afatgjata, dobësive të njohura informacioneve dhe përvojës së fituar nga operacionet e kaluara. Faza e planifikimit është pa dyshim më e rëndësishmja dhe terroristi do të angazhohet në grumbullimin e të dhënave të ndryshme. Kjo mund të përfshijë survejimin, hyrjen në objektin - shënjestër, përdorimin e informatorëve dhe çdo të dhënë tjetër që do të sigurojë një sulm të suksesshem. Përgatitja logjistike është zakonisht e gjerë dhe përfshin gjetjen e transportit, radios, dokumentave, maskave, mbulesave armëve, municionit dhe eksplozivëve. Ndoshta pjesa më e rëndësishme e kësaj faze është përsëritja në hollësi për të siguruar që çdo aktor e kupton plotësisht rolin e tij dhe rolin e të tjerëve. Gjatë kësaj faze për një sulm të suksesshem janë tejet të rëndësishme fshehtësia absolute dhe e ashtuquajtura siguria e operacionit (OPSEC).

Rrjeti ndërkombëtar

Grupet terroriste nuk operojnë të izoluar dhe pa njohur njëri-tjetrin. Mbështetja reciproke është shumë e dobishme. Ndërsa mund të jetë e vështirë të kuptojmë nëse ka ndonjë seli ndërkombëtare, e cila dirigjon kur është fjala për shënjestrat operative, është dëshmuar disa herë se ekziston një koalicion i lirë. Nuk është e vështirë të kuptohet që terroristët e botes t'i referohen njëri-tjetrit nga shok i përbashkët - individ që ata kanë njohur gjatë stërvitjes ose në ndonjë shtëpi të sigurtë. Lista e gjërave, të cilat janë në dispozicion për anëtarët e këtij rrjeti joformal përfshin armët, municionin, përvojën, stërvitjen dhe doktrinën, zbulimin, eksplozivët, shtëpi të sigurt, dokumentet dhe shumë të tjera, meqë lista është e pafund. Të fitosh përkrahje nga një vend, është ndoshta përkrahja më e vlefshme që mund të arrihet. Kjo i jep terroristit një mundësi që të kthehet në një vend relativisht të sigurtë, për të rimbushur bateritë, si të thuash. Shumë vende janë akuzuar për lloje të ndryshme të mbështetjes që u kanë dhënë terroristeve të botës. Këtu përfshihen jo vetëm Libia, Koreja e Veriut, Vietnami, Siria dhe Kuba, por edhe vende të tjera. Ka raporte që këto vende kanë objekte të gjera stërvitore dhe një kuadër profesional, që ofron stërvitje të hollësishme.

Një shembull i përdorimit të këtij rrjeti ishte masakra në aeroportin e Lodit. Anëtarë të Armatës së Kuqe Japoneze (JRA) i kryen një shërbim Frontit Popullor për Çlirimin e Palestinës në 30 Maj të vitit 1972. Përgatitjet dhe planet e tyre pëfshinë udhëtimin në

Shtetet e Bashkuara, Kanada, Francë dhe pastaj në Liban, ku u stërvitën me taktika guerile në një kamp stërvitor në Fedayeen³⁶. Prej aty ata udhëtuan në Romë, ku u fumizuan me armë çeke dhe municion dhe u strehuan në një shtëpi të sigurve, ku priten kohën e përshtatshme për të udhëtuar në Tel Aviv për të kryer veprat finale.

Bibliografia

- Dr. Frederik Haeker - Ithtarët, kriminelët dhe budallenjtë
- Definicione mbi terrorizmin ndërkombëtar
- Claire Sterling – Rrjeti i Tmerit
- George Kassimeris, Terrorism and Political Violence

³⁶ Claire Sterling – Rrjeti i Tmerit

KONTIBUTI I ORGANIZATËS SË KOMBEVE TË BASHKUARA PËR RUAJTJEN DHE ZHVILLIMIN E PAQES DHE SIGURISË GLOBALE

PhD. Gezim Rushiti

(ge-zim1990@hotmail.com)

ABSTRAKT

Problemi i paqes dhe i luftës është një nga problemet më thelbësore që i shtrohen njerëzimit. Trajtimi shkencor i luftës dhe paqes është po aq i vjetër sa edhe vetë shkenca. Paqeja paraqet marrëdhënie të mira ndërmjet njerëzve, pa grindje e pa armiqësi. Gjendje pa shqetësime e një njeriu a e një mjedisi, qetësi, gjendje e qetë në një vend a ndërmjet dy a më shumë shteteve, pa luftëra e pa ndeshje. Marrëveshje ndërmjet dy a më shumë shteteve për të pushuar luftën. Siguria është nevojë dhe gjendje të cilën në mënyrë të drejtpërdrejtë e kanë ndier shumë popuj dhe kombe të botës. Fuqia dhe rëndësia e saj për qytetarin e zakonshëm dhe për shtetin i motivon njerëzit për gjetjen e korrelacionit të sigurisë me ekzistencën e njeriut dhe me mbijetesën e shtetit.

Çdoherë kur gjendja e sigurisë ka të bëjë me bashkësinë globale ndërkombëtare, ne këtë e emërtojmë si siguri ndërkombëtare, globale ose universale. Siguria ndërkombëtare, jo vetëm që e përcakton sigurinë kombëtare individuale të përgjithshme por, gjithashtu, është edhe opsion i vlerave të marrëdhënieve ndërkombëtare në kornizat e kombeve-shtete. Organizata e Kombeve të Bashkuara mbijetoi në kohërat e vështira dhe u afirmua si qendër e politikës botërore, institucion i cili ka dhënë kontribut për paqen dhe sigurinë si

dhe për zgjidhjen e çështjeve globale të planetit tonë. Qëllimi kryesorë i OKB – së dhe institucioneve të saj është që të ruaj dhe zhvillojë paqen dhe sigurinë globale.

Fjalët kyçe : *Paqja dhe siguria globale, Organizata e Kombeve të Bashkuara, Kontributi i OKB –së për ruajtjen dhe zhvillimin e paqes dhe sigurisë globale, Paqeruajtja, Misionet paqësore të OKB –së.*

HYRJE

Problemi i paqes dhe i luftës është një nga problemet më thelbësore që i shtrohen njerëzimit³⁷. Trajtimi shkencor i luftës dhe paqes është po aq i vjetër sa edhe vetë shkenca. Tronditja e re politike dhe morale e sistemit të shteteve përmes Luftës së dytë Botërore si dhe përmes asgjësimit masiv të organizuar politikisht në stalinizëm dhe fashizëm, por, para së gjithash, gjasat e kërcënimit të një lufte bërthamore bënë që në fund të viteve 50, si reagim ndaj ideologjisë dominuese të Luftës së Ftohtë, të lindnin kërkimet shkencore mbi paqen. Kështu, u krijuan institute që merren me studimin e tyre, me marrëdhëniet ndërkombëtare, si në Britaninë e Madhe, SHBA Kanada, etj. Këto institute kishin si detyrë realizimin e kërkimeve shkencore rreth luftërave dhe konflikteve ndërkombëtare, por edhe rreth revolucioneve dhe luftërave civile si dhe kushteve për një paqe të qëndrueshme botërore. Nga pikëpamja e kërkimeve shkencore të sjelljes, lufta dhe paqja janë koncepte metaforike për dy gjendje të ndara jo krejtësisht qartë nga njëra-tjetra në një vazhdim agresioni, që kërkon të sigurojë mbijetesën dhe ecjen përpara të llojit, ku zhvillimi i teknikës së armëve bëri që, skrupujt instiktivë të pakësoheshin dhe që lufta të shndërrohej në një formë jo-instiktive të zhvillimit të një konflikti brenda llojit³⁸. Shteti dhe aktorët e ndryshëm politikë përplasen përherë mes tyre për çështje interesash që mund të jenë të fshehura ose jo nën petkun e grindjeve ideologjike apo të debatit rreth vlerave. Armën e konflikteve të sotme e të ardhme e mbajnë gjallë synimet territoriale, perceptimet

³⁷ Pascal Boniface, Si ta kuptojmë botën, Tiranë, 2012, f, 251

³⁸ Pajtim Ribaj, Shpëtim Cami, Lufta, Paqja, Siguria – Realitete Ballkanike, Tiranë, 2015, f, 49

e frikës, siguria e furnizimeve, kontrolli i rrugëve strategjike, trashëgimitë e helmatisura të kolonizimit e të shkolonizimit, shembja e perandorive.³⁹ Paqëja paraqet marrëdhënie të mira ndërmjet njerëzve, pa grindje e pa armiqësi. Gjendje pa shqetësime e një njeriu a e një mjedisi, qetësi, gjendje e qetë në një vend a ndërmjet dy a më shumë shteteve, pa luftëra e pa ndeshje. Marrëveshje ndërmjet dy a më shumë shteteve për të pushuar luftën.⁴⁰ Pacifizmi paraqet mospranimin e luftës si mjet për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve.⁴¹ Ndërtimi i paqes përfshin të gjithë hapat dhe veprimet individuale që kontribuojnë në ndërtimin e urave të komunikimit, bashkëpunimit, mirëkuptimit dhe besimit, përtej kufirit të armiqësisë, dhe kështu kontribuon për një sens të përgjithshëm dhe të ndërsjellë të sigurisë dhe vetëdijes për lidhshmërinë e ndërsjellë. Ekzistenca e qëllimit nuk mund të jetë kriteri i vetëm për të vlerësuar nëse një veprim kontribuon për ndërtimin e paqes, nuk kontribuon për të, ose ndoshta përmban aspekte të veprimit të vet të cilat e shkatërrojnë paqen dhe nuk e ndërtojnë. Siç procesi shoqëror i ndërtimit të paqes nuk është proces linear i përparimit të përhershëm, por proces me ngritje dhe rënie, ashtu edhe aksionet të cilat e kanë për qëllim ndërtimin e paqes mund të kenë ndikim afatshkurtër të cilin mund ta përshkruajmë si shkatërrim të paqes, ndërsa në afat të gjatë si ndërtim të paqes.⁴²

Siguria është nevojë dhe gjendje të cilën në mënyrë të drejtpërdrejtë e kanë ndier shumë popuj dhe kombe të botës. Fuqia dhe rëndësia e saj për qytetarin e zakonshëm dhe për shtetin I motivon njerëzit për gjetjen e korrelacionit të sigurisë me ekzistencën e njeriut dhe me mbijetesën e shtetit.⁴³ Gjendja e sigurisë paraqet fenomen kompleks, i cili jep pasqyrë të vëllimit dhe intensitetit të më shumë elementeve të kërcënimit të sigurisë kombëtare, të cilat në një kohë të caktuar veç e veç ose

³⁹ Pascal Boniface, Si ta kuptojmë botën, Tiranë, 2012, f, 257

⁴⁰ Fjalor i shqipes së sotme, Botim i dytë i ripunuar, Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Botimet Toena, Tiranë, 2002, f, 925

⁴¹ Abdulla Azizi, Etem Aziri, Zemri Elezi, Fjalor – shumëdimensional i termave dhe shprehjeve administrative, politike, sociale dhe të diplomacisë, Shkup, 2009, f, 136

⁴² Ivana Franoviq, Nenad Vukosavljeviq, Padhunshmëria, Doracak trajnimesh për ndërtimin e paqes, Qendra për Aksion të Padhunshëm Aksioni Paqësor, f, 40

⁴³ Rade Rajkovçevski, Ndërtimi i politikës së sigurisë : rasti I Republikës së Maqedonisë, Shkup, f, 12

të kombinuara ndikojnë mbi sigurinë e qytetarëve, komunitetit ose mbi një çështje konkrete të rrezikimit dhe mbi shtetin. Gjendjen e sigurisë e përbëjnë më shumë faktorë ose indikatorë. Ata tregojnë se si është gjendja e sigurisë sa u përket pyetjeve në lidhje me rendin dhe qetësinë publike, ndikimin e elementit të huaj mbi sigurinë e brendshme, kërcënimet të cilat rezultojnë nga organizata ekstremiste, zhvillimin e ngjarjeve të sigurisë në rajon dhe në botë, marrëdhëniet ndërkombëtare të vendit e të tjera.⁴⁴ Çdoherë kur gjendja e sigurisë ka të bëjë me bashkësinë globale ndërkombëtare, ne këtë e emërtojmë si siguri ndërkombëtare, globale ose universale. Siguria ndërkombëtare, jo vetëm që e përcakton sigurinë kombëtare individuale të përgjithshme por, gjithashtu, është edhe opsion i vlerave të marrëdhënieve ndërkombëtare në kornizat e kombeve-shtete. Ekzistenca kombëtare, në një botë të ndërvarur progresive, kërkon kornizë permanente ndërkombëtare për vlera përgjithësisht të pranuar, si bazë për rregullimin e marrëdhënieve midis subjekteve ndërkombëtare. Duke e pasur parasysh kompleksitetin dhe shtresimin e marrëdhënieve ndërkombëtare, nivelet e proceseve të integritit dhe globalizimit, efikasitetin ose joefikasitetin e mekanizmave për sigurimin e sigurisë kombëtare dhe ndërkombëtare, gjendjen e punëve në marrëdhëniet ushtarake, politike, ekonomike dhe në marrëdhëniet e tjera mes shteteve, me sa duket siguria ndërkombëtare duhet të jetë një shumë masash të cilat do ta sigurojnë ekzistimin e të gjitha shteteve dhe është kushti sine qua non për ekzistimin dhe zhvillimin e sigurisë ndërkombëtare.⁴⁵

RUAJTJA DHE ZHVILLIMI I PAQES DHE I SIGURISË GLOBALE SI QËLLIM I ORGANIZATËS SË KOMBEVE TË BASHKUARA

⁴⁴ Rade Rajkovçevski, Ndërtimi i politikës së sigurisë : rasti I Republikës së Maqedonisë, Shkup, f, 25

⁴⁵ Marina Mitrevska, Anton Grizold, Vllado Buçkovski, Entoni Vanis, Parandalimi dhe menaxhimi i konflikteve – Rasti i Maqedonisë (Paradigma e re e sigurisë), Bomat grafiks, Shkup, 2009, f, 33

Kjo Organizatë mbijetoi në kohërat e vështira dhe u afirmua si qendër e politikës botërore, institucion i cili ka dhënë kontribut për paqen dhe sigurinë si dhe për zgjidhjen e çështjeve globale të planetit tonë.⁴⁶

➤ Qëllimet e Organizatës së Kombeve të Bashkuara janë:

- 1) Të ruajë paqen dhe sigurinë ndërkombëtare dhe për këtë qëllim : të marrë masa kolektive efektive për parandalimin dhe zhdukjen e kërcënimeve të tjera ndaj paqes dhe me mjete paqësore e në përputhje me parimet e drejtësisë dhe të drejtës ndërkombëtare, të çojë në rregullimin ose zgjidhjen e situatave ose konflikteve ndërkombëtare, të cilat mund të çojnë në prishjen e paqes.

Të zhvillojë marrëdhënie miqësore midis kombeve bazuar mbi respektin për parimet e të drejtave të barabarta dhe vetëvendosjes së kombeve dhe të marrë masa të tjera

të përshtatshme për të forcuar paqen botërore.

- 2) Të arrijë bashkëpunim ndërkombëtar në zgjidhjen e problemeve ndërkombëtare me karakter ekonomik, social, kulturor ose humanitar dhe të tregojë e të inkurajojë respekt për të drejtat e njeriut dhe për liritë themelore për të gjithë pa dallim race, gjinie, gjuhe apo feje, dhe
- 3) Të jetë një qendër për të harmonizuar veprimet e kombeve në arritjen e këtyre parimeve të përbashkëta.⁴⁷

Siç shikohet, objektivat kryesorë të Kombeve të Bashkuara përmbajnë vlera universale, njëkohësisht të gjera nga përmasat dhe të përgjithshme nga formulimet. Objektivi i parë, që ka të bëjë me paqen dhe sigurinë ndërkombëtare është themelori i Organizatës. Realizimin e këtij objektivi Organizata e Kombeve të Bashkuara e ka paraparë gjithnjë në dy aspekte :

- 1) Në ruajtjen e paqes e sigurisë:

⁴⁶ Drita M. Fazlia, Organizatat ndërkombëtare, Arbëria Design, Tetovë, 2014, f, 42

⁴⁷ Ralph G. Feltham, Diplomacia, Tirana Times, 2010, f, 72

2) Në zgjidhjen e konflikteve dhe krizave.

Rrugë kryesore për realizimin e këtyre dy aspekteve ka qenë me mjete paqësore, me masa parandaluese dhe me ndërhyrje ushtarake paqe-ruajtëse.⁴⁸ Kombet e Bashkuara janë përpjekur që pas krijimit të tyre që të kombinojnë qëllimet e dyfishta të mbrojtjes së paqes dhe të përmisit të cilësisë së jetesës për të gjithë njerëzimin. Këto dy misione i kanë shtyrë KB që të jenë të pranishëm në trajtimin e problemeve në çdo cep të rrjetit kompleks të marrëdhënieve ndërkombëtare.⁴⁹

Por, arritja e qëllimit madhor për ruajtjen e paqes dhe sigurisë do të bënte Organizatën të zgjeronte rrugët e mjetet për arritjen e saj. Ndër to ishin edhe masta e presioneve ku bëjnë pjesë sanksionet e pjesshme dhe të përgjithshme kundër atyre subjekteve ndërkombëtare apo grup subjektësh ndërkombëtare, të cilat nuk përfillin rrugët dhe mjetet politico-diplomatike për parandalimin dhe zgjidhjen e problemeve të sigurisë. Instrumentat nga më efikasët e Kombeve të Bashkuara për arritjen e qëllimit kryesor të paqes e sigurisë ndërkombëtare ishin ***Forcat Paqe-Ruajtëse të Kombeve të Bashkuara***, të njohura ndërkombëtarisht si ***Helmetat Blu***.⁵⁰

Paqeruajtja si koncept nuk është i përcaktuar hollësisht në Kartën e OKB –së, por është zhvilluar dhe përpunuar në vite si një mënyrë e pranueshme në rang ndërkombëtar për të kontrolluar konfliktet dhe për të përkrahur zgjidhjen paqësore të tyre. Për herë të parë në histori, forcat ushtarake janë përdorur botërisht jo për të zhvilluar luftë, por për të kontrolluar dhe për t'i dhënë fund konflikteve midis njerëzve dhe komuniteteve. Nga forcat paqeruajtëse të OKB – së një operacion i tillë është ndërmarrë për herë të parë në Lindjen e Mesme në vitin 1956.⁵¹

⁴⁸ Lisen Bashkurti. Mbi të Drejtën Ndërkombëtare dhe Organizatat Ndërkombëtare, Akademia Diplomatike Shqiptare, GEER, Tiranë, 2006, f, 95

⁴⁹ Charles W. Kegley, JR. Politikat botërore – tendecna dhe transformimi, Ufo University Press, f, 159

⁵⁰ Lisen Bashkurti. Mbi të Drejtën Ndërkombëtare dhe Organizatat Ndërkombëtare, Akademia Diplomatike Shqiptare, GEER, Tiranë, 2006, f, 97

⁵¹ Bejtush Gashi, Pjetër Hidri, Konfliktet ndërkombëtare dhe ndëretnike, Prishtinë, 2008, f, 51

KOMPETENCAT E ASAMBLESË SË PËRGJITHSHME PËR RUAJTJEN DHE ZHVILLIMIN E PAQES DHE SIGURISË GLOBALE

Asambleja e Përgjithshme i ka të përcaktuara nga Karta e Kombeve të Bashkuara funksionet e saj kryesore. Ndonëse ka patur edhe evoluim në këtë aspekt, sërish mund të thuhet se në përgjithësi Asambleja e Përgjithshme i është përmbajtur funksioneve bazë të saj, parashikuar në Kartën e San Francisko-s.⁵² Ajo ka të drejtët'i shqyrtojë parimet e përgjithshme për bashkëpunim, mirëmbajtjen e paqes dhe sigurisë ndërkombëtare, përfshirë këtu edhe parimet mbi të cilat bazohet çarmatimi dhe kontrolli mbi armatim, dhe mund që në kuadër të këtyre parimeve të jep rekomandim deri tek anëtarët ose deri tek Këshilli i Sigurimit ose deri te të gjithë. Poashtu mund t'ia tërheq vëmendjen Këshillit të Sigurimit për situatat, të cilat mund të jenë kanosje për paqen dhe sigurinë ndërkombëtare. Sekretari gjeneral, në pajtim me Këshillin e Sigurimit, e njohton Asmblenë e Përgjithshme për secilën mbledhje dhe për të gjitha çështjet lidhur me mirëmbajtjen e paqes dhe sigurinë ndërkombëtare.

Të rekomandojë masa për zgjidhjen paqësore të çdo kontesti apo konflikti, pa marr parasyshë origjinën e saj, i cili do të mund të t'i dëmtonte marrëdhëniet miqësore midis popujve, Të pranojë dhe shqyrtojë raportet e Këshillit të Sigurisë mbi masat e ndërmarra për ruajtjen e paqes dhe të sigurisë.⁵³

Në rast të ndonjë bllokade në KS, për shkak të të Drejtës së Vetos nga ndonjë anëtarë i përhershëm i tij, sipas nenit 12 të Statutit, Asambleja e Përgjithshme e merr mbi vete të drejtën që t'u jap rekomandime shteteve anëtare për marrjen e masave kolektive për ruajtjen e sigurisë. Kompetencat në këtë rast dalin nga neni 24 i Statutit dhe si të tilla mund të jenë primare dhe subsidiare.⁵⁴

⁵² Lisen Bashkurti. Mbi të Drejtën Ndërkombëtare dhe Organizatat Ndërkombëtare, Akademia Diplomatike Shqiptare, GEER, Tiranë, 2006, f, 104

⁵³ Drita M. Fazlia, Organizatat ndërkombëtare, Arbëria Design, Tetovë, 2014, f, 52

⁵⁴ Arif Riza, E drejta e organizatave ndërkombëtare dhe organizatat ndërkombëtare, Botimi I, Prishtinë, 2012, f, 168

RËNDËSIA, KOMPETENCAT DHE KONTRIBUTI I KËSHILLIT TË SIGURIMIT PËR RUAJTJEN DHE ZHVILLIMIN E PAQES DHE SIGURISË GLOBALE

Këshilli i Sigurimit është organ me rëndësi të veçantë dhe institucion për mbrojtjen e rendit, paqes dhe sigurisë ndërkombëtare, me një qëndrim të veçantë ndaj organeve dhe trupave të tjerë, me përbërje specifike, kompetenca dhe të drejta të veçanta të disa shteteve. Pra, për shkak të nevojës për veprim të shpejtë dhe efikas të OKB-së, shtetet anëtare i besojnë atij përgjegjësinë për ruajtjen e paqes dhe sigurisë ndërkombëtare dhe bien dakord në kryerjen e detyrave të tyre bazuar në atë përgjegjësi që ai të veprojë në emër të tyre.⁵⁵ Ai përbëhet nga 15 anëtarë, pesë prej të cilëve janë të përhershëm dhe përfshijnë Britaninë e Madhe, Kinën, Rusinë, Shtetet e Bashkuara të Amerikës dhe Francën, ndërsa pesë anëtarë të përkohshëm zgjidhen çdo vit.⁵⁶ Kompetenca parësore e Këshillit reflektohet në të drejtën dhe detyrimin e tij për të përcaktuar kur ekziston një kërcënim për paqen, shkeljen e saj ose akte agresioni, domethënë marrjen e masave të duhura për të rivendosur dhe ruajtur paqen dhe sigurinë ndërkombëtare në komunitetin ndërkombëtar. Masa të tilla përfshijnë ato që nuk përfshijnë përdorimin e forcës së armatosur, siç janë, për shembull, sanksionet ekonomike, ndërprerja e mjeteve të komunikimit. Zbatimi i masave shtrënguese që përbëjnë përdorimin e forcës së armatosur bie në kompetencën ekskluzive të Këshillit. Këshilli autorizohet, nga neni 42 i Kartës, të ndërmarrë veprimet e nevojshme ushtarake të natyrës tokësore, ajrore ose detare, për të vendosur ose ruajtur paqen ndërkombëtare.⁵⁷

Ai është i vetmi organ i OKB –së, vendimet e të cilit për çështjet e paqes e të sigurimit ndërkombëtar janë të detyrueshme për të gjithë anëtarët e Organizatës. Sipas dispozitave të Kreut V të Kartës, Këshilli i Sigurimit ka për detyrë të hetojë për çdo grindje apo situatë që mund të shkaktojë konflikte ose mosmarrëveshje

⁵⁵ Mitko Koçovski, Organizatat ndërkombëtare dhe integrimet, Universiteti Shtetëror "Goce Dellçev" – Shtip, Fakulteti Ekonomik – Shtip, Shtip, 2013, f, 75

⁵⁶ Lubomir D. Frçkoski, Vasil Tupurkovski, Vladimir Ortakovski, E drejta ndërkombëtare publike, Shkup, 1995, f, 258

⁵⁷ Lubomir D. Frçkoski, Vasil Tupurkovski, Vladimir Ortakovski, E drejta ndërkombëtare publike, Shkup, 1995, f, 259

ndërkombëtare, të kërkojë nga palët e interesuara që të zbatojnë masat e propozuara prej tij për ndalimin e keqësimit të mëtejshëm të situatës, të përcaktojë se çfarë masash, veç përdorimit të forcave të armatosura, duhen zbatuar për realizimin e vendimeve të tij, si prerja e plotë ose e pjesshme e marrëdhënieve ekonomike, bllokimi i rrugëve të komunikacionit hekurudhor, ajror, detar, postar e radiotelegrafonik etj, prerja e marrëdhënieve diplomatike etj. Është detyrë dhe e drejtë e tij që të ndërmarë, kur e çmon të nevojshme, veprime konkrete për ruajtjen e paqes e sigurimit ndërkombëtar duke vënë në përdorim forcat ajrore, detare dhe tokësore. Këto forca ushtarake vihen në dispozicion të Këshillit të Sigurimit nga shtetet anëtare mbi bazën e marrëveshjeve të posaçme. Për drejtimin e operacioneve luftarake është ngarkuar një organ i posaçëm, i formuar nga shefat e shtabeve të ushtrive të anëtarëve të përhershëm të Këshillit të Sigurimit, që quhet Komiteti i Shtatmadhorisë Ushtarake.⁵⁸

KONTRIBUTI DHE KOMPETENCAT E KËSHILLIT EKONOMIK DHE SOCIAL PËR RUAJTJEN DHE ZHVILLIMIN E PAQES DHE SIGURISË GLOBALE

Këshilli është krijuar me qëllim që të kontribuojë për sigurimin e paqes përmes krijimit të kushteve të stabilitetit dhe të mirëqenies, që janë të domosdoshme për marrëdhënie paqësore dhe miqësore midis popujve, dhe për t'iu kundërvënë gjithë atyre që ndikuan në krijimin e klimës së përshtatshme për luftë, qoftë edhe të mos kenë qenë shkas i drejtpërdrejtë i konflikteve ndërkombëtare, siç janë pabarazia midis shteteve dhe individëve, mjerimi i miliona njerëzve, injoranca, paragjykimet, pozita e padurueshme shoqërore, mospërmushja e aspiratave kombëtare etj. Duke u nisur nga këto, Këshilli Ekonomik e Social duhet të japë kontributin për përparimin e bashkëpunimit midis shteteve në zgjidhjen e problemeve ekonomike, shoqërore, kulturore dhe humanitare dhe të bashkërendojë punët ekonomike e shoqërore të Kombeve të Bashkuara dhe të institucioneve të specializuara.⁵⁹

⁵⁸ Arben Puta, E Drejta Ndërkombëtare Publike. Botimi i dymbëdhjetë. Shtypshkronja "Gutenberg", ISBN 978-99943-0-160-7. Tiranë, 2010, f, 488

⁵⁹ Zejnullah Gruda, E drejta ndërkombëtare publike, Universiteti i Prishtinës, Prishtinë, 2003, f, 387

KES i OKB –së (ECOSOC) në bazë të nenit 55 të Statutit të Kombeve të Bashkuara është organ për çështje të bashkëpunimit ekonomik dhe social. Në bazë të nenit 62 ai ka funksione të studimit në fushën ekonomike, sociale, kulturore, educative e shëndetësore. Jep rekomandime për çështje të lartëpërmendura dhe për të drejtat e liritë e njeriut. Pos tjerash, jep rekomandime dhe koordinon punën me organizatat e specializuara në bazë të nenit 63 të Statutit. Në bazë të nenin 68 Këshilli Ekonomik Social mund të formojë nënorgane të tjera që i shërbejnë për organizimin e punës më të mirë të tijë. Në fillim Këshilli i kishte 18 anëtarë, por numri i tij u rrit në vazhdimësi dhe sot ai i ka 54 anëtarë të zgjedhur nga Assambleja e Përgjithshme. Këshilli Ekonomi-Social i kushton rëndësi shtrirjes gjeografike të përfaqësimit me anëtarë në të gjithë botën, njëjtë si Këshilli i Sigurimit.⁶⁰

RUAJTJA DHE ZHVILLIMI I PAQES DHE SIGURISË NDËRKOMBËTARE SI QËLLIME TË KËSHILLIT TË KUJDESTARISË

Kombet e Bashkuara ngrenë me autoritetin e tyre një sistem ndërkombëtar mirëbesimi/kujdestarie për administrimin dhe mbikqyrjen e territoreve shtetërore, që do t'i bashkohen këtij sistemi në kuadrin e marrëveshjeve të mëpasshme individuale. Këto territore shtetërore më poshtë do t'i quajmë territore nën kujdestari.⁶¹

Në përputhje me objektivat e përcaktuara në nenin 1 të kësaj Karte Sistemi i Kujdestarisë u shërben kryesisht këtyre qëllimeve:

- a) Konsolidon paqen botërore dhe sigurinë ndërkombëtare;
- b) Nxit progresin politik, ekonomik, social dhe arsimor të banorëve të territoreve nën kujdestari si dhe zhillimin progresiv deri në vetëqeverisje apo pavarësi duke korresponduar raporteve të veçanta të seciles prej këtyre territoreve nën

⁶⁰ Arif Riza, E drejta e organizatave ndërkombëtare dhe organizatat ndërkombëtare, Botimi I, Prishtinë, 2012, f, 193

⁶¹ Karta e Kombeve te Bashkuara, nënshkruar në datën 26 qershor 1945 në San Francisko; hyrë në fuqi në datën 24 tetor 1945, neni, 75

- kujdestari dhe popullsisë së tyre si dhe dëshirave të tyre të shprehura lirshëm, e,
më pas, sikurse është parashikuar në marrëveshjen e kudestarisë përkatëse;
- c) Nxiti respektimin e të drejtave të njeriut dhe lirive të tij themelore për të gjithë pa dallim race, gjinie, gjuhe apo besimi fetar si dhe përforcon vetëdijen e varësisë së ndërsjellë të popujve të botës;
- d) Garanton trajtimin e barabartë të të gjithë anëtarëve të Kombeve të Bashkuara dhe shtetasve të tyre në çështje sociale, ekonomike dhe tregtare si dhe trajtimin e barabartë të këtyre nënshtetasve përballë ligjit, pa lënë pas dore realizimin e qëllimeve të përmendura më sipër; neni 80 mbetet i paprekur.⁶²

KONTRIBUTI I SEKRETARIATIT PËR RUAJTJEN DHE ZHVILLIMIN E PAQES DHE SIGURISË GLOBALE

Sekretariati përbëhet nga një Sekretar i Përgjithshëm dhe nga personeli që kërkon Organizata. Sekretari i Përgjithshëm caktohet nga Asambleja e Përgjithshme, me rekomandimin e Këshillit të Sigurimit. Ai është funksionari më i lartë i Organizatës.⁶³

Puna e nëpunësve të Organizatës është në lidhje të drejtëpërdrejtë me veprimtarinë e Kombeve të Bashkuara, dhe në të hyjnë : udhëheqja e operacioneve për ruajtjen e paqes, organizimi i konferencave ndërkombëtare, analizimi i ecurive ekonomike e shoqërore në botë, përgaditja e studimeve në fusha të ndryshme, siç janë çarmatimi, çështjet e zhvillimit, të drejtat e njeriut

⁶² Karta e Kombeve të Bashkuara, nënshkruar në datën 26 qershor 1945 në San Francisko; hyrë në fuqi në datën 24 tetor 1945, neni, 76

⁶³ Karta e Kombeve të Bashkuara, nënshkruar në datën 26 qershor 1945 në San Francisko; hyrë në fuqi në datën 24 tetor 1945, neni, 97

etj., përkthimi i dokumenteve, analizimi i fjalimeve dhe informimi lidhur me veprimtarinë e Kombeve të Bashkuara.⁶⁴

Funksionet e SP –së përcaktohen qartësisht në Kartëne Organizatës dhe janë si më poshtë :

- Për të qenë shef administrativ i Organizatës
- Për të vepruar si sekretar i gjithë trupit të deleguar të Organizatës
- Për të përmbushur funksionet e përcaktuara nga Asambleja e Përgjithshme dhe tre këshillat (KS, ECOSOC dhe Këshilli i Mirëbesimit)
- Për të punësuar staf administrativ të Organizatës në përputhje me rregullat e përcaktuara nga Asambleja e Përgjithshme
- Për të vepruar me iniciativë për të tërhequr vëmendjen e Këshillit të Sigurimit lidhur me çështje që kërcënojnë paqen dhe sigurinë në botë.⁶⁵

FUNKSIONET DHE KOMPETENCA E GJND –SË PËR ZGJIDHJEN E MOSMARRËVESHJEVE NDËRKOMBËTARE

Në bazë të nenit 92 Statutit, Gjykata Ndërkombëtare i ka dy funksione :

- 1) T'i zgjidh kontestet mes shteteve, dhe
- 2) Të veprojë në dhënien e ekspertizave (opinioneve) ndërkombëtare për çështjet juridike të kërkuara nga organet e OKB –së dhe organizatat speciale.⁶⁶

Si mosmarrëveshje juridike që mund të zgjidhen nga Gjykata, Statuti i numron mosmarrëveshjet që kanë si subjekt :

- Interpretimi i një marrëveshjeje ndërkombëtare
- Çdo çështje nga e drejta ndërkombëtare

⁶⁴ Zejnullah Gruda, E drejta ndërkombëtare publike, Universiteti i Prishtinës, Prishtinë, 2003, 391

⁶⁵ Lisen Bashkurti. Mbi të Drejtën Ndërkombëtare dhe Organizatat Ndërkombëtare, Akademia Diplomatike Shqiptare, GEER, Tiranë, 2006, f, 119

⁶⁶ Arif Riza, E drejta e organizatave ndërkombëtare dhe organizatat ndërkombëtare, Prishtinë, 2012, f, 215

- Ekzistenca e ndonjë fakti i cili, nëse vërtetohet, do të përbënte shkelje të ndonjë detyrimi ndërkombëtar
- Natyrën ose shumën e kompensimit që pason për shkak të shkeljes së një detyrimit ndërkombëtar.⁶⁷

Gjykata ka për detyrë të shqyrtojë vetëm konfliktet midis shteteve, Ajo nuk merr në shqyrtim konfliktet midis shteteve dhe personave privatë dhe aq më pak ato midis personave privatë. Bile edhe konfliktet midis shteteve, gjykata është kompetente t'i marrë në shqyrtim vetëm me pëlqimin e palëve në grindje. Nga kjo del se juridiksioni i Gjykatës Ndërkombëtare është fakultativ. Kjo do të thotë se shtetet nuk mund të detyrohen të dalin përpara Gjykatës Ndërkombëtare për çfarëdo çështje. Kusht paraprak i domosdoshëm për këtë është gatishmëria e tyre.⁶⁸

PAQERUAJTJA DHE OPERACIONET PAQERUAJTËSE TË KOMBEVE TË BASHKUARA

Asnjëra nga çështjet me të cilat përballet OKB –ja nuk është më shqetësuese sesa paqja dhe siguria.⁶⁹ Karta e OKB-së përmban një numër të madh nenesh për praktikimin e parandalimit të konflikteve.⁷⁰ Karta e Kombeve të Bashkuara bazohet në parimin e sovranitetit të shtetit dhe merr masa për ruajtjen e paqes dhe sigurisë midis shteteve. Gjithsesi, ajo nuk merr masa të veçanta për operacionet paqeruajtëse brenda shteteve. Megjithatë, operacione të tilla janë drejt një shtrirjeje më të madhe, të autorizuar me një mandat të veçantë nga Sekretari i Përgjithshëm dhe Këshilli i Sigurimit. Shteti i interesuar duhet të japë pëlqimin e tij dhe dispozitat që lidhen veçanërisht me paanësinë dhe përdorimin e forcës nga ana e forcave paqeruajtëse që janë të specifikuar. Kushtet themelore janë që forcat paqeruajtëse nuk do të kërkojnë në asnjë mënyrë të ndikojnë mbi

⁶⁷ Lubomir D. Frçkoski, Vasil Tupurkovski, Vladimir Ortakovski, E drejta ndërkombëtare publike, Shkup, 1995, f, 308

⁶⁸ Arben Puto, , E Drejta Ndërkombëtare Publike. Botimi i dymbëdhjetë. Shtypshkronja “Guttenberg”, ISBN. Tiranë, 2010, f, 446

⁶⁹ Karen A. Mingst, Bazat e Marrëdhënieve Ndërkombëtare, Albanian Institute for International Studies (AIIS), Tirana, 2008, f, 221

⁷⁰ Marina Mitrevska, Anton Grizold, Vllado Buçkovski, Entoni Vanis, Parandalimi dhe menaxhimi i konflikteve – Rasti i Maqedonisë (Paradigma e re e sigurisë), Bomat grafiks, Shkup, 2009, f, 61

rezultatit e një mosmarrëveshje ose të mendohen se po e bëjnë këtë gjë dhe se ato do ta përdorin forcën vetëm nëse sulmohen në mënyrë direkte ose në një masë më të vogël, nëse mjedisi i tyre është nën një kërcënim të drejtëpërdrejtë.⁷¹

Gjatë Luftës së Ftohtë, Struktura e Këshillit të Sigurimit (që kërkon unanimitet mes pesë anëtarëve të përhershëm) pengonte Kombet e Bashkuara që të luanin rol kryesor në çështje që ndikonin drejtpërsëdrejti mbi këta anëtarë. Kështu u zhvillua një metodë e re, e emërtuar “ paqeruajtje “, si një mënyrë për të kufizuar hapësirën e konfliktit dhe për ta parandaluar atë që të përshkallëzohej në një konfrontim të Luftës së Ftohtë. Operacionet paqeruajtëse përmbliidhen në dy lloje, ose gjenerata. Në grupin e parë të tyre, institucione shumëpalëshe si Kombet e Bashkuara synojnë të kontrollojnë konfliktin mes dy shteteve përmes forcës ushtarake të një pale të tretë. Njësi të përkohshme ushtarake, të krijuara nga forcat e armatosura të vendeve anëtare jo të përhershëm të këshillit të Sigurimit, përdoren për të parandaluar përshkallëzimin e konflikteve dhe për të ndarë palët ndërluftuese deri sa të zgjidhet mosmarrëveshja. Këto trupa veprojnë nën patronazhin e Kombeve të Bashkuara, duke mbikëqyrur marrëveshjet, ndalimin e luftimeve, përpjektjet për të ruajtur armëpushimin, si dhe duke u pozicionuar fizikisht në një zonë midis palëve ndërluftuese. Në periudhën pas Luftës së Ftohtë, paqeruajtja e OKB –së është zgjeruar për të trajtuar lloje të ndryshëm konfliktesh dhe për të marrë përgjegjësi të reja. Për t’u marrë me këto konflikte, paqeruajtësit kanë marrë përsipër funksione ushtarake dhe jo ushtarake. Nganjëherë zgjidhja e çështjeve thelbësore ka nënkuptuar organizmin dhe administrimin e zgjedhjeve kombëtare. Në raste të tjera ajo ka përfshirë zbatimin e marrëveshjeve për të drejtat e njeriut.⁷² Në të tjera rajone paqeruajtësit e Kombeve të Bashkuara janë përpjekur të ruajnë ligjin dhe rendin në shoqëri që dështonin apo që shpërbëheshin, duke ndihmuar në administrimin civil, shërbimin policor dhe rehabilitimin e infrastrukturës. Gjithashtu paqeruajtësit

⁷¹ Ralph G. Feltham, *Diplomacia*, Tirana Times, 2010, f, 83

⁷² Karen A. Mingst, *Bazat e Marrëdhënieve Ndërkombëtare*, Albanian Institute for International Studies (AIIS), Tirana, 2008, f, 221

kanë siguruar ndihma humanitare, furnizime me ushqime dhe ilaçe, apo garantimin e një mjedisi të sigurtë për të drejtat e njeriut.⁷³

PËRFUNDIME

Roli, rëndësia dhe kontributi i Organizatë së Kombeve të Bashkuara për ruajtjen, ndërtimin dhe zhvillimin e paqes botërore është e një rëndësie jetike për të gjithë njerrëzimin në planetin tonë që nga momenti i themelimit të saj e deri më tani dhe rëndësia e OKB –së në këtë drejtim do të rritet edhe më shumë në të ardhmen. Që nga momenti i themelimit të saj OKB –ja ka dhënë një kontributë të madh për vendosjen dhe zhvillimin e paqes dhe sigurisë të prishur nga luftëra dhe kriza të ndryshme edhe në regjione të ndryshme të botës duke kontribuar me mjete, mënyra dhe forma të ndryshme që ajo i ka në dispozicion. Sot dhe në të ardhme OKB –ja mbetet vendi kryesorë në botë që kujdeset për ruajtjen, ndërtimin dhe zhvillimin e paqes globale si dhe për ndërtimin e marrëdhënieve paqësore mes shteteve dhe për zgjidhjen paqësore të kontesteve eventuale mes palëve ne menyrë paqësore.

Referencat :

1. Abdulla Azizi, Etem Aziri, Zemri Elezi, Fjalor – shumëdimensional i termave dhe shprehjeve administrative, politike, sociale dhe të diplomacisë, Shkup, 2009
2. Arben Puta, E Drejta Ndërkombëtare Publike. Botimi i dymbëdhjetë. Shtypshkronja “Guttenberg”, ISBN 978-99943-0-160-7. Tiranë, 2010
3. Arif Riza, E drejta e organizatave ndërkombëtare dhe organizatat ndërkombëtare, Botimi I, Prishtinë, 2012
4. Bejtush Gashi, Pjetër Hidri, Konfliktet ndërkombëtare dhe ndëretnike, Prishtinë, 2008
5. Charles W. K

⁷³ Karen A. Mingst, Bazat e Marrëdhënieve Ndërkombëtare, Albanian Institute for International Studies (AIIS), Tirana, 2008, f, 222

6. egley, JR. Politikat botërore – tendenca dhe transformimi, Ufo University Press
7. Drita M. Fazlia, Organizatat ndërkombëtare, Arbëria Design, Tetovë, 2014
8. Fjalor i shqipes së sotme, Botim i dytë i ripunuar, Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Botimet Toena, Tiranë, 2002
9. Karen A. Mingst, Bazat e Marrëdhënieve Ndërkombëtare, Albanian Institute for International Studies (AIIS), Tirana
10. Karta e Kombeve të Bashkuara, nënshkruar në datën 26 qershor 1945 në San Francisko;
11. hyrë në fuqi në datën 24 tetor 1945
12. Lisen Bashkurti. Mbi të Drejtën Ndërkombëtare dhe Organizatat Ndërkombëtare, Akademia Diplomatike Shqiptare, GEER, Tiranë, 2006
13. Ivana Franoviq, Nenad Vukosavljeviq, Padhunshmëria, Doracak trajnimesh për ndërtimin e paqes, Qendra për Aksion të Padhunshëm Aksioni Paqësor
14. Lubomir D. Frçkoski, Vasil Tupurkovski, Vladimir Ortakovski, E drejta ndërkombëtare publike, Shkup, 1995
15. Marina Mitrevska, Anton Grizold, Vllado Buçkovski, Entoni Vanis, Parandalimi dhe menaxhimi i konflikteve – Rasti i Maqedonisë (Paradigma e re e sigurisë), Bomat grafiks, Shkup, 2009
16. Mitko Koçovski, Organizatat ndërkombëtare dhe integrimet, Universiteti Shtetëror "Goce Dellçev" – Shtip, Fakulteti Ekonomik – Shtip, Shtip, 2013
17. Pajtim Ribaj, Shpëtim Cami, Lufta, Paqja, Siguria – Realitete Ballkanike, Tiranë, 2015
18. Pascal Boniface, Si ta kuptojmë botën, Tiranë , 2012
19. Rade Rajkovçevski, Ndërtimi i politikës së sigurisë : rasti i Republikës së Maqedonisë, Shkup
20. Ralph G. Feltham, Diplomacia, Tirana Times, 2010
21. Zejnullah Gruda, E drejta ndërkombëtare publike, Universiteti i Prishtinës, Prishtinë, 2003

GUERNICA, A DOCUMENTARY OF WAR

PhD. Bledar Kurti

Albanian University (bledarkurti77@gmail.com)

Abstract

The painting *Guernica*, by the Spanish painter Pablo Picasso has become a symbol of the terror of war, of human pain and violence against life. It is the postcard of every war around the world, and it even transcends time, symbolizing both the human loss in archaic and modern warfare. It speaks even today, and it remains the most unmasking or unwanted image by the masters or pioneers of war. *Guernica* is a documentary, a nation's lament, a political and human manifesto, a symbol of Cubism and the brilliance of Pablo Picasso's mind and brush. It is not beautiful. It is a masterpiece of pain, a reflection of death, terror, and above all a statement and manifesto written by the hand of humanity. During the Spanish Civil War of 1936-1939, Guernica was just an ordinary town, but the experiment of destruction that was planned for it exceeded human mercy and integrity. On April 26, 1937, fighters of the German Condor Legion, together with Mussolini's Italian forces, bombarded Guernica for more than three hours. Low-flying planes dropped bombs and machine-gunned the residents hiding in the fields, killing two thousand innocent people.

In this paper I will explain the historical background, artistic symbolism, the usage of imagery and literary frame from Nietzsche's "madman", in some concepts of his works, and from the myths of Perseus, Pegasus and Medusa. I will interpret how the composition conveys the human tragedies. The paper provides detailed explanation on the lantern, the stigmata, and the bull who looks furious at the center of the work; and how fury and beastliness are manifest through the bull, the soul of Spain.

This paper deals with how *Guernica* is a symbolic provocation, a tragic documentary, and a strong message of indignation and personal anger, and why has become the symbol of anti-war movement and stance.

Key words: *Guernica, Picasso, Nietzsche, Hitler, Franco, Spain, Bull, painting, war, terror, documentary, art.*

Introduction

"The artist is the creator of beautiful things," wrote Oscar Wilde. But the painting *Guernica*, (1937) by the Spanish painter Pablo Picasso (1881-1973), is not beautiful, it is cruel and barbaric. It is a picture of death and darkness born of human greed. And are death and darkness beautiful? In fact, death is the absence of life and darkness the absence of light, but this work of death seethes with life and this dark painting is full of light. A paradox between two worlds. A battle between the two emotions of terror and light, in which the viewer hears the cry emanating from it that life is victorious, one must love it, and that all mankind must walk in the light and not annihilate themselves in war.

This painting is a documentary, a nation's lament, a political and human manifesto, a symbol of Cubism and the brilliance of Pablo Picasso's mind and brush. It is not beautiful. It is a masterpiece of pain.

Oscar Wilde was a romantic writer, and he connected art closely with beauty, but he passed away at the end of 1900, a few weeks before the beginning of the bloodiest century of mankind, in which two world wars broke out, and in which were killed three times more people than all the war victims in human history combined. Thus, for the artists of the twentieth century, art could not be simply beautiful, but a reflection of pain, death, terror, and above all a statement and manifesto written by the hand of humanity.

The painting has no colors. It is all painted in oil on meringue in black, gray, and white, with dozens of shade tones, and measures 3.6 meters high and 7.8 meters wide. It is filled with many figures and symbols. But this extraordinary picture is built on a painful story.

Guernica is a small town in the province of Biscay in the Basque territory of Spain. During the Spanish Civil War of 1936-1939, it was considered the northern bastion of the republican resistance movement and the epicenter of Basque culture, but this did not add to the city's importance as a target for devastating attack. Guernica was just an ordinary town, but the experiment of destruction that was planned for it exceeded human mercy and integrity.

During the Spanish Civil War, the republican forces were composed of different factions (communists, socialists, anarchists, etc.) with wildly different approaches to government and the results they sought, but they had a common opposition to the nationalists. These, led by General Francisco Franco, were also factionalized but to a lesser extent. They wanted a return to the golden and glorious days of Spain, the rule of law, order and traditional Catholic family values, and they were determined to achieve them through violence and war.

At around 16:30 on Monday, April 26, 1937, fighters of the German Condor Legion, commanded by Colonel Wolfram von Richthofen, together with Mussolini's Italian forces, bombarded Guernica for more than three hours. Low-flying planes dropped bombs and machine-gunned the residents hiding in the fields. Germany, then led by Adolf Hitler, had given material support to the Nationalists and were using the war as an opportunity to test their new weapons and tactics. The bombing operation paved the way for General Franco to take Bilbao, securing his victory in northern Spain.⁷⁴ The town of Guernica was of no great military value in itself, and the bombing was simply a military exercise to test the use of bombs on defenseless civilians. The world had never before experienced a mass extermination of innocents in these ways, on this scale and for such mercenary purposes.⁷⁵

That day the streets were full of city inhabitants and villagers from the surrounding areas. Never before in modern warfare had people been massacred in such numbers and by such means.⁷⁶ There is still debate over the exact number

⁷⁴ Pablo Picasso. Paintings, Quotes and Biography. Aksesuar: dhjetor 2018, <https://www.pablocicasso.org/guernica.jsp>

⁷⁵ O.B. Duane, Picasso (Brockhaptan Press, 1996), 69.

⁷⁶ Lael Wertenbaker, The World of Picasso (Time Life Education, 1967), 34.

of victims, an estimate of around two thousand people, but a military attack on a civilian population outraged the entire international public opinion, and artists began to demonstrate their indignation and fury through paintings, literary works and music.

In this picture it is immediately noticeable that all the figures look to the left. They seem to appeal to the viewer to look to the left, as the only source of salvation and liberation. Picasso was noted for his Communist political views, and he remained loyal to Communism until the day he died, so this apparent appeal to the left as the best choice for a nation is evident through the direction and movement of the figures.

In this work there are 6 people, 3 animals, 1 plant and a light bulb. The central figure of the painting is the horse, a symbol of the embodiment of suffering. A man can exercise his will, ease his pain; an animal is helpless in mercy. Picasso spoke of the horse as a representative of the people, so many lines can be seen on the horse's body, lined up like tombstones, a tribute to the victims. Each line symbolizes a lost life. And in the foreground is seen a wound, a gash in the center of the animal's body, like a murderous blow to a nation.

In the center, Picasso's painting has as a whole a literary frame that contains sketches from Nietzsche's "madman", in some concepts of his works, and from the myths of Perseus, Pegasus and Medusa. A broken light falls on the painting, a woman with a lamp is found, and although some parts are disintegrated, a decomposed body can be seen at the bottom. The composition shows great human tragedies, such as a mother crying out in pain to the sky with her lifeless child in her arms, or the figure on the right seeking rescue from the ruins, but also motifs taken from literature, Christianity and mythology, which are interspersed with the tragedy of Guernica.⁷⁷

Picasso chose to use the title of Nietzsche's work, *The Birth of Tragedy From the Spirit of Music*. He created a winged musical instrument. The winged musical instrument is a lute. But Picasso makes a fictional turn from existentialist

⁷⁷ Melvin E Becraft, Picasso's Guernica – Images within Images, (MB, 1986), 1.

philosophy. The open corporeal form is the eye of Hitler, and Hitler is a puppet of evil. Therefore, the tragedy unfolding in this extraordinary painting does not arise from the spirit of the music, but from the eye of evil that can be seen at the top of the painting. Like a shaman in a cave, Picasso transforms his images. Picasso took a title from Nietzsche, which is about the birth of artistic tragedy, and twisted that title to show how a human tragedy arises in real life. The small mounds on the left side of the excavation represent musical strings. The two wings of Pegasus transform into a wave; therefore, the Spirit of Music is manifested. Pegasus symbolizes the birth of life and Picasso gives the message that even from tragedy new life can be born.

The picture shows a woman playing the role of a man. A lantern is seen in a mad hand. The woman with the long arm and the lamp may be Nietzsche's madman with the lantern described in this passage:

Have you not heard of the madman who lighted a lantern in the bright hours of the morning, ran to the market, and cried again and again: "I seek God! I seek God! "... Where is God? ... I'm telling you that we killed him - you and I. We are all his killers."⁷⁸

The outstretched hand holding the lantern pointed at the eye at the top of the picture is the reason that seeks to learn the truth, seeks to understand the reason for the birth of this tragedy, and moreover, to show the viewer that that evil eye in the head is the cause of the war.

Another figure that occupies an important place in the painting and attracts the viewer's attention is the bull. He looks furious; with his nose blowing and his tail wagging. Fury and beastliness manifest through the bull. Bullfighting is one of the most important customary and traditional elements in Spain. And this animal is manifested in many works of Picasso and other Spanish artists but also beyond, such as Ernest Hemingway who was attracted and fascinated by that tradition. Bull as

⁷⁸ Friedrich Nietzsche, *The Gay Science* (New York: Random House, 1974), 181.

the soul of Spain. This can be seen in this picture and is already recognized internationally.

Many peoples of the world have mythologized this animal. We know from history that the bull was a cult of worship both among the Jews who rebelled against Jehovah and as a sacrificial animal in Mesopotamia, Rome, and Mediterranean countries. In ancient Greece the bull received a new transformation and meaning through the Minotaur, a monster with the body of a man and the head and tail of a bull. The Minotaur was the offspring of the Cretan queen Pasipha and a magnificent bull. In Guernica the bull has the shape of the letter H, which may be a reference to Adolf Hitler, i.e. a monstrous creature, a cross between the foreign beast Hitler and the local man Franco. A mixture of man and animal that often appeared as a theme in Surrealist art, and that naturally manifested itself for centuries in the Spanish tradition of bullfighting.

Other nations may see the tradition of bullfighting as barbarism because they fail to perceive the unity of beast with man, death with love, murder with nobility, archaism with modern instinct, and animal passion for life. Picasso himself said in an interview that "the bull is brutality and darkness."⁷⁹

Like the other figures in this work, the bull looks to the left, but its shadow is more ancient, as one notices the third eye, that ancient Egyptian eye of the sixth sense that serves as a Minotaurian bridge between life and the underworld, and the bull it seems that in addition to the national myth and the Hitler's shadow, it also presents the road to hell. In the Divine Comedy, Dante and Virgil entered below and to the left on their descent into hell. Therefore, together with the stigmata drawn on the outstretched human hand, the warrior with a broken sword as a hero and martyr without glory, hell and the crucifixion of Christ present the duality of the human being, that of loss and sacrifice.

The sign of the stigmata, the man lying with open arms in the shape of a cross, was found in Francisco Goya's *The Third of May, 1808*, while the woman clutching the child was seen in Paul Rubens' *Consequences of War*. Picasso

⁷⁹ O.B. Duane, Picasso, 70.

combined elements of these two iconic works of the horror of war, to show what are the consequences of war, regardless of centuries and peoples. War kills. War is terror. War is death.

This work is a symbolic provocation, a tragic documentary, but also a strong message of indignation and personal anger. At the beginning of the civil war, Picasso was appointed director of the Prado museum in Madrid, although he himself lived in Paris. And when he learned about the bombs that fell on the Prado museum, the house of masterpieces and the treasure of Spanish art, he became very angry with the war and with General Franco who wanted to totally destroy the Prado museum. Thus, the artist made dozens and dozens of preparatory drawings for the painting Guernica, filled with anger and indignation. He worked on it in his studio in Paris which was all taken up by that giant canvas, and Picasso had to use a ladder to work on it. The work was completed within two months and was exhibited at the Spanish Pavilion in Paris where, it received endless criticism and was not liked at all by art critics. But after the Spanish Civil War, the war took global proportions, turned into the Second World War, and the painting Guernica was no longer just a symbol of the tragedy of a people, but the miserable condition and death that had gripped the whole world. That painting was no longer just a giant canvas of cubist style, of three-dimensional forms, of futuristic thought, but it was a real fact, which the whole world was touching. Therefore, Guernica became the true face of the reality where the world was, and it, the world, began to see and appreciate it differently.

Together with great artists and people, great stories and legends are born, in which these people are undoubtedly the protagonists. Picasso has many such stories, but among the most famous is the incident, during a cold winter of 1941, where while working in his studio in Paris, Picasso had a visit of control, but also admiration for the master, from some German soldiers of the Gestapo, who, while prowling around the studio prying through his work, noticed several postcards reproduced from the work Guernica, scattered on the table. An officer picked up one of them and asked the master, "You did this?" "No," replied Picasso, "I didn't

do it, you did. Get a postcard. Take it as a souvenir of the slaughter you have made.”⁸⁰

Picasso left it as a testament that Guernica should not return to Spain as long as Franco was in power and until the country was governed by a democratic government. Therefore in 1981, eight years after Picasso's death, after forty years in exile, the masterpiece returned from its New York apartment to Madrid.

This work has already become a symbol of the terror of war, of human pain and violence against life. It is the postcard of every war around the world, and it even transcends time, symbolizing both the human loss in archaic and modern warfare. It speaks even today, and it remains the most unmasking or unwanted picture by the masters or pioneers of war.

Such exposure and reluctance happened on February 8, 2003, when many world media published the incident of covering a copy of the work Guernica at the headquarters of the United Nations Organization. Among others, journalist David Walsh wrote:

UN hides Pablo Picasso's "Guernica" for Powell's presentation.

In an act of extraordinary historical resonance, United Nations officials covered a reproduction of the anti-war work "Guernica" by Pablo Picasso during a presentation of the US case for the war against Iraq, on February 5, by US Secretary of State Colin Powell.

The reproduction has stood outside the Security Council room at UN headquarters in New York since its donation by the estate of Nelson A. Rockefeller in 1985. As the Council gathered to hear Powell on Wednesday, workers placed before the work a blue curtains and flags of the countries of the council members.

⁸⁰ Simon Schama, *Fuqia e Artit: Picasso*, BBC, Tetor-Nëntor 2006.

*A group of protesters held copies of Pablo Picasso's Guernica painting outside the UN on Wednesday as Powell made his appeal to attack Iraq.*⁸¹

A statesman declaring war with Guernica in the background? According to him, the war was noble and democratic, but the work behind him was a reminder of the horror of the war, therefore it had to be covered, as it unmasked the statesman's statements. Even Simon Schama, the well-known British presenter, in the documentary series *The Power of Art*, refers to this incident and the message behind it. "Pablo Picasso's Guernica is so famous, so big, so present... Even today it still has a message for all those who feel empowered. You are the greatest country in the world. You can deploy armies from anywhere. You can overthrow dictators. But never mess with a masterpiece."⁸²

"It is not for the painter to define the symbols," Picasso said when asked to explain this famous painting. "The public viewing the picture must interpret the symbols as they understand them."⁸³ When we see this work we discover our deepest fears, but we come to the conclusion that Guernica shows us that there is nothing new under the sun. That wars have accompanied man since his beginning, and that terror has haunted all ages, but it will always be there as an anti-war, anti-terror icon, to remind every man and every living being how the face of death looks like.

⁸¹ David Walsh. *OKB fsheh veprën "Guernika" të Picasso për prezantimin e Powell*. 8 shkurt 2003
<https://www.wsws.org/en/articles/2003/02/guer-f08.html>

⁸² Simon Schama, *Fuqia e Artit: Picasso*, BBC. Tetor-Nëntor 2006.

⁸³ E.C. Oppler, ed, *Picasso's Guernica: Norton critical studies in art history* (New York: WW Norton & Co 1988)

MARRËDHËNIET TURQI-BE, MBI 50 VJET NË DYERT E UNIONIT

PhD. Cand. Robert Dauti

(robertdauti@outlook.com)

ABSTRAKT

Marrëdhënia e Turqisë dhe Bashkimit Evropian ka qënë gjithmonë një nga çështjet më të diskutuara dhe më të komplikuar në historinë e Bashkimit Evropian, që nga fillimi i zgjerimit të tij. Prej vitit 245, kur Turqia aplikoi për anëtarësim në Bashkimin Evropian, marrëdhëniet midis tyre kanë qënë sa të afërta aq shpesh edhe të ftohta dhe tepër të tensionuara. Turqia ka punuar për të realizuar zhvillimin dhe përshtatjen e duhur, për të siguruar anëtarësimin në BE, por ngjarjet e ndryshme, faktorët e brendshëm dhe të jashtëm, shpesh e kanë cuar shumë pranë anëtarësimit dhe shpesh e kanë bërë tejet të pamundur, sa përpjekjet për anëtarësimin e Turqisë të zgjasin për më shumë se 50 vjet.

Studiuesit e kësaj marrëdhënie kanë menduar si zgjidhje më të mirë, partneritetin e privilegjuar në vend të anëtarësimit të plotë edhe pse mënyra se si Bashkimi Evropian ka verpuar ndaj Turqisë, është ajo e anëtarësimit të privilegjuar. Turqia, si një vend me 97% të territorit në Azi, me një popullsi shumë të madhe dhe besim muslyman, por dhe me një ekonomi mjaftueshëm të zhvilluar, nuk e ka të nevojshme anëtarësimin në BE, por cilat janë arsyet që një marrëdhënie reciproke mes tyre, është e domosdoshme?

Ky punim ka si qëllim, të studiojë historinë e Turqisë ndaj Bashkimit Evropian, faktorët që kanë ndikuar në mosanëtarësimin e saj, problemet aktuale të Turqisë, ku përmendim atë me Qipron, konfliktin në detin Egje, apo çështjen e refugjatëve Sirianë, të hedhë dritë në përparimet që ka bërë Turqia dhe kriteret e

Kopenhagenit. Gjithashtu, në fund të tij analizohen përfundimet dhe mundësia e një anëtarësimi të ardhshëm.

Fjalë kyçe: Turqi, BE, anëtarësim i privilegjuar, faktorët e brendshëm, Qipro etj.

HYRJE

Në këtë punim synohet të përshkruhet rruga që ka bërë Turqia ndër vite, për të realizuar qëllimin e saj të anëtarësimit në BE. Turqia gjatë këtyre viteve ka pritur me durim anëtarësimin në BE, edhe pse në këtë rrugëtim kanë hasur në shumë probleme.⁸⁴

Prandaj në këtë punim, do të mundësohet njohja me këto probleme, pikat e forta të marrëdhënies së tyre dhe momentet e krizës. Në fillim do të trajtohen ngjarje historikë, që nga aplikimi i Turqisë në Komunitetin Ekonomik Evropian dhe ndryshimet që kanë njohur përgjatë viteve. Pjesa e dytë, sjell në fokus Kriteret e Kopenhagës, përparimet që ka bërë Turqia në fushën ekonomike, politike dhe sociale. Në pjesën e tretë, janë trajtuar problemet aktuale të Turqisë, të cilat e kanë penguar anëtarësimin e saj dhe vazhdojnë ta vështirësojnë marrëdhënien e saj me BE, këtu përmendet konflikti për Egjeun, çështja e Qipros, problemet me Sirinë deri tek problemet e saj të brendshme.

Historia e marrëdhënies Turqi-BE

Turqia është një nga të vetmet shtete me historinë më të gjatë në procesin për anëtarësim. Në vitin 1959 Turqia aplikoi për tju bashkuar Komunitetit Ekonomik Evropian, ku fiton anëtarësimin e plotë në vitin 1963. Gjatë kësaj kohe Turqia karakterizohet nga një ekonomi e ulët, e cila nuk për afrohej me ekonominë e 6 vendeve anëtare. Prandaj Turqia i kushton një vëmendje të madhe, për të siguruar plotësimin e kriterëve dhe për të përballuar konkurrencën e tregut.

⁸⁴ <https://carnegieeurope.eu/2022/01/26/new-way-forward-for-eu-turkey-relations-pub-86264>
(02.02.2022)

Bazuar në pozitën e saj gjeografike, zgjidhja e vetme do të ishte përballimi i konkurrencës nëpërmjet bashkimit doganor me 6 vendet anëtare, që u realizua në vitin 1969. Nënshkrimi i marrëveshjes së Asociimit i dha Turqisë mundësinë e zhvillimit ekonomik, me anë të eliminimit të tarifave për produktet industrialë, bujqësorë, si dhe lëvizjen e lirë të njerëzve, mallrave dhe shërbimeve. Në vitin 1987, me ardhjen në pushtet të qeverisë Ozal, u ndërmorën shumë reforma, ku një prej tyre ishte e drejta e ankesës individuale në Gjykatën Evropiane për të Drejtat e Njeriut. Gjithashtu në vitin 1987, Ozal aplikoi për anëtarësim në Komunitetin Evropian, por kjo kërkesë u hodh poshtë nga udhëheqësit dhe kritikët evropianë, të cilët nuk e shikonin Turqinë të gatshme për anëtarësim. Turqia cilësohej si një vend më popullsi të madhe muslimane, e varfër dhe për më tepër ku nuk ekzistonin të drejtat e qytetarëve. Në vitin 1997, në Samitin e Luksemburgut, ju dha statusi i vendit kandidat 12 shteteve që kishin aplikuar për anëtarësim, por për Turqinë, kjo gjë në njërin anë theksoi dëshirën për anëtarësim dhe në anën tjetër zbehu përpjekjet e bëra nga ajo deri në atë kohë.⁸⁵

Turqia e mori statusin e vendit kandidat në Këshillin e Helsinkit, në dhjetor 1999, po kjo nuk e ndaloi debatin që zhvillohej në Evropë për evropianizimin e turqve. Nga ana tjetër, marrëdhëniet me Greqinë ishin të tensionuara, për të përmendur faktin që Greqia ka zbatuar ndaj Turqisë një politikë kundërshtuese mbi anëtarësimin e saj në BE. Konflikti për Qipron u bë më i ndjeshëm kur Bashkimi Evropian e njohu qeverinë e tij Grekë qipriote dhe jo turke qipriote. Edhe pse kjo ngjarje pati kundërshtime të forta, Turqia në anën tjetër po përjetonte një krizë ekonomike dhe politike. Në vitin 2002, me ardhjen në pushtet të Erdogan, situata politike dhe ekonomike e Turqisë filloi të rimëkëmbej. Heqja e dënimit me vdekje dhe modernizimi i Kodeve Civile dhe Penale, ishin reformat kryesorë që ndërmori kjo qeveri për sigurimin e anëtarësimit. Në vitin 2000, Bashkimi Evropian vendosi rihapjen e negociatave. Prezenca e Turqisë në BE është parë gjithmonë me skepticizëm nga shtetet e mëdha si Gjermania, Franca, Italia, të cilat e kanë kundërshtuar anëtarësimin e saj dhe marrëdhënia e tyre me Turqinë ka ardhur gjithnjë e më shumë duke u ftohur dhe e distancuar.

⁸⁵ Donjeta Elshani “Bashkimi Evropian dhe Turqia”, UBT Knowledge Center, 2019, faqja 3

Problemi në marrëdhënien Turqi-BE, ka qenë qëndrimi i dyanshëm në kohë të caktuara dhe në ngjarje të caktuara, sa në shumicën e rasteve është dhënë përshtypja sikur Turqia nuk është e vërtetë në qëllimin e saj, ndërsa BE nuk e dëshiron në të vërtetë anëtarësimin e Turqisë.

Kriteret e Kopenhagës

Kriteret e Kopenhagës u vendosën në vitin 1999, në mbledhjen e Këshillit Evropian të Kopenhagës. Kriteret e Kopenhagës janë kushtet që secili shtet kandidat duhet të plotësojë për tu bërë pjesë e Bashkimit Evropian. Këtu përfshihen:

- Institucione të qëndrueshme, që garantojnë respektimin e ligjit dhe mbrojtjen e të drejtave të qytetarëve.
- Ekonomi të zhvilluar dhe të aftë për të përballuar konkurrencën e tregut.
- Qëndrimin e gatshëm për të ndërmarrë obligimet e anëtarësimit, vendime të përbashkëta në kuadër të bashkëpunimit të ndërsjellë.⁸⁶

Në progresin e Turqisë, në lidhje me plotësimin e kriterëve të Kopenhagës, vëmë re zhvillime dhe ndryshime në fushën ekonomike, të energjisë, transportit dhe tregtisë. Ndër të tjera ishte dhe zbatimi i Deklaratës së Marsit në vitin 2016 në lidhje me lëvizjet e jashtëligjshme në detin Egje. U morën refoma në arsim, ku jepej e drejta për arsim të gjithanshëm sipas mënyrës perëndimore dh jo të ndikuar nga qasja fetare, në kodin ligjor dhe në administratën publike. Turqia mbështeti mbi 35 milionë refugjatë nga Siria dhe 365000 refugjatë nga vendët e tjera. BE ka nënshkruar marrëveshje në lidhje me azilkërkuesit që kalonin në Evropë përmes Turqisë.⁸⁷ Sa I përket respektimit të të drejtave dhe opinionit publik, Turqia nuk ka përparuar shumë. Media vazhdon të jetë e cunuar, pra liria e medias nuk eksiston, kundërshtarët e sistemit përndiqen dhe liria e tubimit mungon. Pra institucionet e qëndrueshme, ose kriteri

⁸⁶ https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhagen.html (02.02.2022)

⁸⁷ https://parstoday.com/sq/news/uncategorised-i7507-arrihet_marr%C3%ABveshja_be_turqi_n%C3%AB_lidhje_me_refugjat%C3%ABt (10.02.2022)

politik në përgjithësi, nuk është në nivele demokratikë dhe kjo sigurisht bie në kundërshtim me parimet e Bashkimit Evropian.

Nga raportet e Bashkimit Evropian, administrate e Turqisë ka treguar gadishmëri për tu përshatatur ligjeve të reja që janë në shërbim të qytetarëve dhe në përputhje me atë Evropian, por mënyra e veprimit të saj në praktikë, pakënaqësitë qytetare etj, kanë vënë në diskutim vërtetësinë e zhvillimit të saj.

Në fushën ekonomike, Turqia është mjaftueshëm e pasur me resurse natyre, për ti bërë ballë konkurrencës së tregut të jashtëm. Ajo karakterizohet nga një pozitë unike gjeografike, cka e lejon të shfrytëzojë të gjitha llojet e burimeve natyrore dhe turizmin.⁸⁸

Problemet aktuale të Turqisë

Historia Turqi-BË, për më shumë se 50 vjet, nuk është ndërtuar vetëm nga problemet e brëndshme të Turqisë si shtet, por edhe nga nga faktorët e jashtëm, ngjarjet e ndryshme dhe pozita e Turqisë kundrejt Evropës, sepse sic e përmendem më lart, Turqia pozicionet në pjesën aziatikë dhe atë evropianë. Disa nga problemet aktuale të Turqisë, që kanë penguar gjithmonë anëtarësimin e saj në BE dhe vazhdojnë të jenë problem i pazgjidhur janë: çështja e Qipros, konflikti për detin Egje, konflikti me Sirinë, pozita gjeografike, numri i madh i popullsisë, besimi muslyman, qeverisja autokratike dhe sistemi ligjor, demokracia e pazhvilluar dhe liritë sociale.

- I. Konflikti me Qipron-** çështja e Qipros mbetet problem aktual për Turqinë. Ky konflikt mjaft i ndjeshëm, nuk gjeti një zgjidhje, madje debatet u shtuan kur Qipro anëtarësohet në Bashkimin Evropian. Qipro është i ndarë prej vitit 1974, kur veriu i tij u pushtua nga Turqia, e cila gjithmonë ka ushtruar ndikim në Qipron turqishtfolëse. Duke mos i përmbushur kriteret e Kopenhagës, Turqia jo vetëm tërhiqet gjithnjë e më shumë nga BE, por rrit dhe tensionet në konfliktin me Qipron. Popullsia turke në Qipro shihet si një forcë pushtuese, cka sjell një marrëdhënie të

⁸⁸ Donjeta Elshani “Bashkimi Europian dhe Turqia”, UBT Knowledge Center, 2019, faqja 15

ngushtë midis tuqve qipriotë dhe Turqisë, e cila është një mbrojtëse në marrëdhëniet ne probleme të ndryshme. Rritja ekonomike e Turqisë ka krijuar frikë tek turqit qipriotë për një rrezik demografik. Për Qipron Veriore, Turqia është e vetmja mënyrë komunikimi me tregun e jashtëm, ndersa rritja e emigrantëve turkë do të rrezikonte popullsinë turke qipriote, e cila nuk kishte mbrojtjen e duhur dhe të drejtat e plota. Pas vitit 1974, turqit qipriotë hynë në negociata për të krijuar një strukturë federale me grekët qipriotë, por kjo përpjekje dështoi. Mosmarrëveshjet midis Turqisë dhe Qipros prekin çështjet kryesore si kthimin e qipriotëve të zhvendur, kufinj të pretenduar, cmilitarizimin e ishullit, kontrollin mbi Qipron Veriore. Popullsia turkë qipriote zë 36% të territorit dhe në rast të një mosmarrëveshje të qëndrueshme, ajo do të ndryshonte dhe kjo e vë në diskutim sërish vendosjen e kufinjve.⁸⁹

II. Çështja e Egjeut- Turqia dhe Greqia kanë pasur tensione dhe konflikte të shpeshta, të cilat jo pak here i janë afruar luftës. Në konfliktin e tyre, problemi i Qipros, prej vitit 1955 e deri më sot, mbetet çështja më e prekshme dhe më delicate për këto dy vende.

Përvec kësaj çështja e Egjeut është problem i shtuar sepse përfshin 4 probleme të tjera që kanë të bëjnë me:

- Përcaktimi i kufinjve detarë dhe platformës kontinentale
- Gjërësia e ujrave territorial
- Kontrolli i hapësirës ajrore
- Armatosja e ishujve që ka Greqia në Egje

Përpjekjet për përmirësimin e raporteve kanë qënë të shumta, por për shkak të paragjytimeve dhe opinioneve skeptikë që eksistojnë për një kohë të gjatë në Greqi, e quajtur ndryshe “sindroma qipriote”, nuk ka pasur rezultat. Për më tepër, për shkak të përceptimit të Turqisë si kërcënim, Greqia ka investuar ndër vite në fushën ushtarake, edhe pse ato u zvogëluan në vitin 2016 për shkak të krizës ekonomike. Nga ana tjetër edhe në Turqi eksistojnë paragjytime ndaj marrëdhënies me Greqinë. Turqia bëson se Greqia përpiqet të zgjidhë problemet

⁸⁹ Rebecca Bryant, Christalla Yakinthou “Cypriot Perceptions of Turkey”, Stamboll, 2012, faqja 15

e Egjeut dhe Qipros sipas interesave të vëta, dukë përdorur Bashkimin Evropian. Në vitin 2010, kryeministri në atë kohë Rexhep Tajip Erdogan, realizoi një vizitë në Greqi për të bërë një hap para në afrimin e marrëdhënieve të tyre, por ende sot, kjo ceshtje , mbetet e hapur.⁹⁰

- I. **Problemi i refugjatëve sirianë-** konflikti më Sirinë dhe ceshtja e refugjatëve sirianë, është një tjtër temë kyce për Turqinë, që e ka penalizuar atë në marrëdhënien me BE duke marrë vëmëndje më të madhë sesa vetë qëllimi që ka Turqia ndaj Bashkimit Evropian. Në vitin 1997, Turqia dhe Siria ishin në prag lufte, në një kohë kur Turqia ishin përkrahje për armikun kryesor të Sirisë, Izraelin. Ky konflikt kishte të bënte me çështjen e kufinjve dhe lëvizjen e refugjatëve sirianë drejt Evropës. Në vitet e mëvonshme, ky konflikt erdhi drejt rënies, pasi Turqia ndërmjetësoi në konfliktin Siriano-Izrael, por sërish tensionet nuk janë sosur. Turqia dhe Siria janë dy shtete të rëndësishme në Lindjen e Mesme dhe qëndrimet e ndryshme që ka mbajtur Turqia, kanë ndikuar si në politikën e brendshme dhe në të jashtme. Tensioni midis Turqisë dhe Sirisë u normalizua pas Marrëveshjes së Adanës në vitin 1998, kur Bashar Al-Asad erdhi në pushtet në Siri dhe u përmirësuan me tepër në vitin 2009 me heqjen e vizave.⁹¹
- IV. **Pozita gjeografike-** Turqia ka një pozitë unike gjeografike, e cila e ka lejuar atë të ketë lidhje të jashtme nga të gjitha anët. Ajo shtrihet kryesisht në Azinë e Vogel dhe një pjesë e vogël në Gadishullin Ballkanik të Evropës. Kufizohet me Greqinë në perëndim dhe me Bullgarinë në veriperëndim, me Gjeorgjinë në verilindje, me Armeninë, Azërbaixhanin dhe Iranin në lindje, me Irakun në juglindje dhe Sirinë në jug. Në perëndim lagët nga deti Egje, në veri nga deti i Zi, në jug në detin Mesdhe, ndërsa Bosfori, deti Marmara dhe Dardanelët ndajnë Evropën dhe Azinë. Ky pozicion e ka bërë Turqinë të jetë në qëndër të zhvillimeve historikë. Kjo pozitë gjeografike është një arsye shumë e fortë sipas studiuesve të marrëdhënies Turqi-BE,

⁹⁰ <https://www.dw.com/sq/athin%C3%AB-ankara-bisedime-n%C3%AB-stamboll-p%C3%ABr-konfliktin-n%C3%AB-egje/a-56331983> (10.02.2022)

⁹¹ <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/248-turkeys-syrian-refugees-defusing-metropolitan-tensions> (18.02.2022)

që Bashkimi Evropian të përdorë anëtarësimin e privilegjuar ndaj saj dhe jo anëtarësimin e plotë. Me anë të tij Bashkimi Evropian siguron shkëmbimin e ekonomisë, marrëdhënie diplomatike të ndërsjella dhe shmang problemet e Lindjes së Mesme në Evropë. Anëtarësimi i Turqisë në BE, do të sillte pranë BE konfliktet e Iranit, Irakut dhe Sirisë, evropa do të zgjerohej në Azi dhe problemet e Azisë do ishin të kushtueshmë për shtetet evropiane.

- V. **Numri i lartë i popullsisë dhe besimi muslyman-** studiuesit e marrëdhënies Turqi-BE kanë dhënë si arsye për mosanëtarësimin e Turqisë faktin që Turqia karakterizohet nga një popullsi shumë e madhe, pjesa më e madhe e të cilës është e besimit muslyman. Shumicën e rasteve shtetet katolike evropiane kanë votuar kundër anëtarësimin të saj dhe kjo hedh pikëpyetje nëse evropa e dëshiron vërtet anëtarësimin e një shteti muslyman. Numri i lartë i popullsisë së Turqisë ka ngjallur frikë të shtetet evropiane anëtarë në BE, si Franca, Gjermania, Italia etj, të cilat Turqinë e shohin si një kërcënim për pozicionin e tyre në Bashkimin Evropian. Gjithashtu shtetet evropiane e shohin Turqinë si një vënd me kulturë jo të ngjashme evropiane, cka e bën të papërshtatshme anëtarësimin e një vëndi që nuk i përket kulturës evropiane. Nga ana tjetër, duke parë që tashmë edhe vendet e mëdha të BE, përfshijnë një numër të lartë të popullsisë muslymane, ky mendim mbi besimin mund të mos zërë një vënd të rëndësishëm në anëtarësimin e Turqisë.
- VI. **Qeverisja autokratike dhe sistemi ligjor-** Për sa kohë BE ka përballë një shtet autoritar, negociatat për anëtarësim janë thjesht të panevojshme për tu menduar. Me ardhjen në pushtet të Erdogan, u besua së kauza me të cilën ai kishte ardhur, pra krijimi i një Turqie më të hapur, për të siguruar plotësimin e kriterëve të Kopenhagës. Në fakt, mënyra e qeverisjes autoritare nuk ndryshoi. Me disa ndryshime të vogla në kodin ligjor dhe administratë, mënyra e udhëheqjes mbetet e njëjtë. Një qeverisje e tillë, ku kundërshtarët politikë përndiqen, kontrollohet cdo institucion nga një udhëheqës, duke shkelur në këtë mënyrë kriterin e demokracisë.

VII. Demokracia e pakonsoliduar dhe liria e medias- Demokracia e Turqisë është në krizë prej shumë vitesh dhe vazhdon të jetë akoma. Shumë njerëz të punësuar në institucione të shtetit dhe policë janë akuzuar për korrupsion, ndërsa gazetarët përndiqen penalisht për raportime kundër shtetit. Gjithashtu janë marrë disa masa që ndalon lirinë e shtypit dhe tubimet, një nga ato është vendimi që mori Erdogan për pezullim nga puna dhe përndjekje penale ndaj Hasan Cemal dhe Nuray Mert, të cilët komentuan negativisht për qeverinë Erdogan. Media në Turqi kontrollohet nga qeverisja aktualë, e cila fsheh ngjarjet e vërteta dhe publikon lajme false në publik. Kjo teknikë e përdorur është krejtësisht e kundërt me parimet e demokracisë, e cila është baza për Bashkimin Evropian dhe në një vënd ku nuk mund të flitet për demokraci, nuk mund të diskutohet për një anëtarësim.⁹²

KONKLUZIONE

Turqia është i vetmi shtet, që qëndron mbi 50 vjet në dyert e Unionit, në pritje për anëtarësim. Kjo pritje kaq e gjatë e Turqisë, si asnjë vënd tjetër, u shoqërua me një histori dinamike dhe të ftohtë njekohësisht. Anëtarësimi i Turqisë në Bashkimin Evropian ka avantazhet dhe disavantazhet e saj edhe pse studiuesit politikë e kanë parë gjithmonë me dyshim një antarësim të Turqisë. Turqia karakterizohet nga një sipërfaqe e madhe territoriale duke u shtrirë në pjesën Evropiane dhe asaj Aziatike, por ky pozicion e bën Turqinë, qendër konfliktesh mes Evropës dhe Azisë.

Marrëdhënia Turqi-BE, është mjaft komplekse, herë e distancuar dhe herë bashkëpunuese. Në disa momente të historisë së tyre, Turqia ka treguar gadishmëri për të ndërmarrë përgjegjësinë e anëtarësimit dhe herë është tërhequr për të vepruar sipas politikës së saj. Anëtarësimi i privilegjuar, i përdorur nga Bashkimi Evropian ndaj Turqisë, do ishte zgjidhja e vetme për të ruajtur raporte

⁹² https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/SR_Corruption_Media_Power_Turkey_PDF.pdf (18.02.2022)

të qëndrueshme, duke analizuar problemet që e rrethojnë Turqinë. Në fund të fundit, Turqia karakterizohet nga një ekonomi shumë e zhvilluar dhe në këtë aspekt, ajo nuk ka nevojë për mbështetjen e BE-së. Anëtarësimi i Turqisë në BE do të nënkuptonte probleme të tjera për Unionin, do të trazonte institucionet e tij dhe do të rrezikonte ndoshta të ardhmen e shteteve eksistuese në Union sepse konfliktet e Iranit, Irakut, Sirisë, do të ishin kërcënim për sigurinë e popujve evropianë.

Problem në kohëzgjatjen e marrëdhënies së tyre, ka qënë qëndrimi i të dyjave ndaj njëra-tjetrës. BE duhet të kuptojë rëndësinë e partneritetit me Turqinë, ndërsa Turqia duhet të kuptojë dhe të pranojë qëllimet e BE-së, ku përfshihen siguria, stabiliteti dhe partneriteti me vendët anëtare. Rruga drejt Brukselit kalon nëpër Berlin, Paris dhe në të gjitha kryeqytetet e vëndëve anëtare të BE.⁹³

BIBLIOGRAFIA

- Alanur Cavlin “Syrian Rëfugëes in Turkëy”, London, 2020
- Donjeta Elshani “Bashkimi Evropian dhe Turqia”, UBT Knowledge Center, 2019
- Rebecca Bryant, Christalla Yakinthou “Cypriot Perceptions of Turkey”, Stamboll, 2012
- Susan Corke, Andrew Finkel, David J. Kramer, Carla Robbins, Nate Schenkkan “Democracy in Crisis: Corruption, Media and Power in Turkey” Fredom House, New York, 2019
- <http://turkiyeavrupavakfi.org/history-of-turkey-eu-relations/?lang=en>
- <https://eu.boell.org/en/2017/05/02/turkey-eu-relations-past-present-and-future>
- <https://www.dw.com/sq/athin%3%AB-ankara-bisedime-n%3%AB-stamboll-p%3%ABr-konfliktin-n%3%AB-egje/a-56331983>

⁹³ <https://eu.boell.org/en/2017/05/02/turkey-eu-relations-past-present-and-future> (25.02.2022)

- <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/248-turkeys-syrian-refugees-defusing-metropolitan-tensions>
- <https://parstoday.com/sq/news/uncategorised-i7507-arrihet-marr%C3%ABveshja-be-turqi-n%C3%AB-lidhje-me-refugjat-%C3%ABt>
- https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhagen.html
- <https://carnegieeurope.eu/2022/01/26/new-way-forward-for-eu-turkey-relations-pub-86264>

COMMUNICATION TECHNIQUES IN THE RECOGNITION AND REASSESSMENT OF CULTURAL HERITAGE

PhD. Dhurata LAMÇJA

Abstract

A culturally sensitive curriculum is best suited to a multicultural society. Schools that recognize the variety of their student body appreciate the value of developing cultural understanding. Teachers who want to create cultural awareness in their classrooms should actively show their pupils that they care about their cultural, emotional, and intellectual requirements. To that end, there are various tactics you may employ in order to develop trusted connections with different kids. Anthropologists and biologists define culture as the combination of characteristics that distinguishes one group from another. There are two options: either fierce competition between distinct cultures or an evolutionary growth spiral in which traits and innovative impulses are readily shared between otherwise distinctly different cultures. As a result, new knowledge would be accumulated. Education is defined as "the tool for both the whole development of the human individual and that person's engagement in social life."⁶ It may happen at any age, thanks to the acts of multiple institutions such as family, community, and the workplace. It can also happen through engagement with nature, especially when that interaction is socially and culturally defined. Despite these numerous influences, the school remains the most visible educational institution, and its role is critical to the evolution of society. It strives to enhance learners' potential through knowledge transfer and the development of competencies, attitudes, and values that will prepare them for life in society. As a result of this paper there have historically been two ways of understanding human culture, cultural creation, and cultural heritage: as an indivisible

complementing whole, the outcome of social actions, or merely as a matter for the individual, ultimately bound by human nature. The aim of the paper is to examine the importance of cultural heritage and its adoption in the curriculum of education.

Keywords: *cultural, heritage, education, teachers, communication, techniques*

1. Introduction

A culturally sensitive curriculum is best suited to a multicultural society. Schools that recognize the variety of their student body appreciate the value of developing cultural understanding. Teachers who want to create cultural awareness in their classrooms should actively show their pupils that they care about their cultural, emotional, and intellectual requirements. To that end, there are various tactics you may employ in order to develop trusted connections with different kids. The definition of culture is and has always been a contentious issue. Sociologists have been busy in recent decades distinguishing between culture, the unruly wild creative brilliance, and civilization, the ordered predictable often smart mediocrity. Historians of all stripes have been less inclined to distinguish culture and civilization, instead emphasizing their fundamental interconnectedness.

Furthermore, we have seen an offensive by evolutionary biologists and evolutionary psychologists in recent decades, who appear to claim that cultural production and, by extension, cultural heritage are limited by the capacity of what human genes, cells, and brains may allow (Rose & Rose, 2013). Anthropologists and biologists define culture as the combination of characteristics that distinguishes one group from another. There are two options: either fierce competition between distinct cultures or an evolutionary growth spiral in which traits and innovative impulses are readily shared between otherwise distinctly different cultures. As a result, new knowledge would be accumulated. In recent years, there has been a substantial increase in the inclination to regard people as having culturally defined identities rather than identities that are the result of individual accomplishments. Individual identity is permitted because of collective commitment rather than individual views and deeds. The emergence of nationalism and the nation-state is commonly associated with modern identity.

Toward the close of the nineteenth century, the new desire to execute unified policies meant that kings stopped intervening in politics and focused entirely on erecting national monuments to themselves. The legal culture was brought into focus by enlightenment philosophy, and legal reforms of the twentieth century were inspired by the enlightenment and the legal, political, and economic visions of the 21st century (Hajjaj, 2022).

1. Incorporating cultural awareness into classroom instruction

Show an interest in your students' ethnic backgrounds. Encourage your pupils to explore and share facts about their cultural heritage in order to build trust with their classmates. Distinctions in traditions, beliefs, and social practices should be examined and celebrated. It is worth noting that this task assists students in realizing that their beliefs and traditions are part of a culture as well, which is a necessary step toward developing a truly culturally responsive classroom. Take the time to learn how to pronounce student names correctly and express interest in the etymology of interesting and diverse names (Coggins & Campbell, 2008).

Switch from instructor to facilitator in the classroom. Another crucial prerequisite for developing a caring atmosphere for students is to narrow the power gap between the instructor and the pupils. Students in an authoritarian classroom may occasionally engage in bad conduct as a consequence of a perceived feeling of social injustice; in a culturally diverse classroom, the teacher, therefore, works more as a facilitator than an educator. Giving students surveys about what they find interesting or significant gives them a degree of control over what they study and increases their intrinsic motivation and connection to the topic. Allowing pupils to bring their own reading material into class and present it to the class gives them a chance to interact with and share stories, thoughts, and ideas that are important to their cultural and social perspectives (Frank, 2013).

Maintain a high level of attention to linguistic issues. Students who are not natural English speakers frequently feel ostracized, disoriented, and forced to abandon their native language in favor of English in traditional courses. Diversity of language is celebrated in a culturally responsive classroom, and instructional materials provided to non-native speakers are tailored to their level of English

fluency. Accompanying materials in the student's primary language should be provided, and the student should be encouraged to master English (Shemshadsara, 2012).

Maintain high standards for student achievement. Given that culturally responsive education is a student-centered concept, it should come as no surprise that achievement standards are set and allocated to each student individually. Students are not lavishly praised for minor efforts, but they are praised in proportion to their achievements. If a student is not completing her work, one should engage her positively and help guide her toward explaining how to complete the initial steps that need to be completed to complete a given assignment or task (Dema & Moeller, 2012).

Incorporate self-testing procedures. Reframing the notion of testing is another effective way for encouraging students to become active participants in their learning. While traditional classrooms typically associate testing with grades (and thus stress), in a culturally responsive classroom, frequent non-graded tests can be used to provide progress checks and ensure that students do not fall behind on required material. Teaching students to self-test while learning new information will help them remember and apply what they've learned in class, as well as recognize when they need to study a topic in greater depth on their own (Walters, Garii & Walters, 2009).

Maintain an "inclusive" curriculum that is sensitive to variances. A culturally responsive curriculum is both inclusive and recognizes students' individual differences. It guarantees that all students are included in all elements of the school. A culturally responsive curriculum also encourages instructors to learn and recognize each student's non-school cultural life and history, and it provides a way for them to incorporate this knowledge into the curriculum, fostering inclusiveness. Schools must educate all students on how to integrate cultural diversity into their knowledge base in order to help them achieve personal and professional success in a varied society. A culturally responsive curriculum assists children from diverse ethnic/racial backgrounds in developing a sense of self as individuals who proudly identify with their particular cultural group. as proudly identify with their specific cultural group (Arbour, Kaspar & Teall, 2015).

2. Connection of Culture and Education

Education is often defined as the tool for both the whole development of the human individual and that person's engagement in social life. It may happen at any age, thanks to the acts of multiple institutions such as family, community, and the workplace. It can also happen through engagement with nature, especially when that interaction is socially and culturally defined. Despite these numerous influences, the school remains the most visible educational institution, and its role is critical to the evolution of society. It strives to enhance learners' potential through knowledge transfer and the development of competencies, attitudes, and values that will prepare them for life in society (UNESCO, 1992).

Culture and education are fundamentally connected. Culture influences our frames of reference, our methods of thinking and behaving, our beliefs, and even our moods, hence it shapes educational material, operational modes, and situations. All educational actors - teachers and students, curriculum creators, policymakers, and community members - incorporate their cultural ideas and goals into what is taught and how it is communicated. Education, on the other hand, is critical to cultural survival. Culture, as a collective and historical phenomenon, cannot exist without continuous transmission and enrichment through education, and organized education frequently aims to achieve this very goal. Intercultural education must be an afterthought to the usual curriculum (UNESCO, 2003). It must address the whole learning environment, as well as other aspects of educational processes such as school life and decision-making, teacher education and training, curriculum, instructional languages, teaching techniques and student interactions, and learning materials. This may be accomplished by including diverse viewpoints and voices. One major example is the establishment of an inclusive curriculum that includes learning about the languages, history, and cultures of non-dominant groups in society. Another critical component of effective Intercultural Education is the question of language(s) of instruction and language teaching, which is discussed in the UNESCO Education Position Paper "*Education in a Multilingual World.*" (Mortimore, 1998:23).

Intercultural Education's distinct goals can be described under the categories of the four pillars of education, as identified by the International Commission on

Education for the Twenty-First Century. According to the Commission's conclusions, education should be largely founded on the pillars of (Delors, 1998).

1. Gaining knowledge by combining sufficiently wide general knowledge with the chance to study in-depth on a small number of tasks. A general education brings a person into contact with other languages and areas of knowledge, and... makes communication possible; these general education outcomes represent some of the fundamental skills to be transmitted through intercultural education.
2. Learning to do in order to acquire not only an occupational skill but, more broadly, the competence to deal with a wide range of situations and work in teams. Learning to do also includes the acquisition of necessary competencies that allow an individual to find a place in society on a national and international scale.
3. Learning to coexist by developing an understanding of other people and an appreciation of interdependence - carrying out joint projects and learning to manage conflicts - in a spirit of respect for the values of pluralism, mutual understanding, peace and cultural diversity.
4. Learning to be, in order to better develop one's personality and be able to act with more autonomy, judgment, and personal responsibility. In that way, education must not overlook any component of a person's potential, such as cultural potential, and it must be built on the right to disagree. These values enhance the learner's feeling of identity and personal purpose while also benefiting their cognitive capacity. In summary, the learner must gain information, skills, and attitudes that foster a sense of solidarity and cooperation among various individuals and groups in society.

Conclusion

To summarize, there have historically been two ways of understanding human culture, cultural creation, and cultural heritage: as an indivisible complementing whole, the outcome of social actions, or merely as a matter for the individual, ultimately bound by human nature. This duality is also given to

what determines identity: whether identities are culturally established or the result of individual efforts has been contested throughout history. However, as previously said, culture and cultural heritage can vary and have quite distinct consequences and effects on identity formation. Cultural markers are depicted in paintings, literature, and cinema, and they help to solidify notions of the past as present, which may remain controversial. Through the utilization of cultural legacy, ideologies such as nationalism form and distort identities.

References

1. Walters, L. M., Garii, B., & Walters, T. (2009). Learning globally, teaching locally: incorporating international exchange and intercultural learning into pre-service teacher training. *Intercultural Education*, 20(sup1), S151-S158.
2. Delors, J. (1998). *Learning: The treasure within*. Unesco.
3. Mortimore, P. (1998). Learning: the treasure within report to UNESCO of the international commission on education for the twenty-first century. Jacques Delors, chairman: UNESCO Publishing, Paris, 1996.
4. UNESCO (1992) : International Conference on Education, 43rd Session, The Contribution of Education to Cultural Development, p.4, §8
5. UNESCO (2003) : Education in a Multilingual World, UNESCO Education Position Paper. It discusses the use of mother tongue (or first language) as language of instruction for initial instruction and literacy, the importance of bilingual or multilingual education (i.e. the use of more than one language of instruction), and language teaching with a strong cultural component.
6. Coggins, P., & Campbell, S. D. (2008). Using cultural competence to close the achievement gap. *The Journal of Pan African Studies*, 2(4), 44-59.
7. Dema, O., & Moeller, A. K. (2012). Teaching culture in the 21st century language classroom.
8. Frank, J. (2013). Raising Cultural Awareness in the English Language Classroom. In *English teaching forum* (Vol. 51, No. 4, p. 2). US Department of State. Bureau of Educational and Cultural Affairs, Office of English Language Programs, SA-5, 2200 C Street NW 4th Floor, Washington, DC 20037.

9. Arbour, M., Kaspar, R. W., & Teall, A. M. (2015). Strategies to promote cultural competence in distance education. *Journal of Transcultural Nursing*, 26(4), 436-440.
10. Shemshadsara, Z. G. (2012). Developing cultural awareness in foreign language teaching. *English Language Teaching*, 5(3), 95-99.
11. Rose, N. (2013). The human sciences in a biological age. *Theory, culture & society*, 30(1), 3-34.
12. Hajjaj, B. (2022). Nationalism and national identity formation in Bangladesh: A colonial legacy behind the clash of language and religion. *Asian Journal of Comparative Politics*, 7(3), 435-448.

SFIDAT E MAQEDONISË TË VERIUT NË POLITIKËN E JASHTME (A është gati RMV për një “*Marrëveshje të dytë të Prespës*” me Bullgarinë?)

PhD. Senada Laçka

International University of Struga (s.lacka@eust.edu.mk)

Abstrakt

Duke pasur parasysh faktin që Republika e Maqedonisë të Veriut sapo ka përfunduar një konflikt diplomatik 27 vjeçar me Greqinë duke e përmyllur me sukses kontestin nëpërmjet Marrëveshjes të Prespës, sfida e rradhës me Bullgarinë në pragun e realizimit të procesit e Berlinit, konsiderohet një sfidë e vështirë për të cilën Maqedonia e Veriut do të duhet të deklarohej nëse do të jetë gati për një “*Marrëveshje të re të Prespës*” me Bullgarinë ose palët do të mbështeten në Marrëveshjen për miqësi të mirë me shtetin Bullgar, të lidhur në 1 gusht 2017. Me përfundimin e Samitit të Sofijas në 10 dhjetor të vitit 2020 , i realizuar për herë të parë nga një shtet anëtar i BE-së, Bullgaria dhe një shtet kandidat për antarësim në BE- Maqedonia e Veriut, si një moment historik dhe për vetë faktin që dy shtetet fqinje ndodhen para një sfide të rëndësishme politike, historike dhe diplomatike që mund të bllokojë më tej rrugën e integritit të Maqedonisë të Veriut në BE.

Duke analizuar vështrimin historik të marrëdhënjeve bilaterale mes palëve, ky punim shkencor do të vendos theksin mbi çështjet e pazgjidhura dhe sfidat dy shteteve si pengesë serioze në hapjen e negociatave për antarësim të Maqedonisë të Veriut në BE duke u mbështetur në Marrëveshjen për Fqinjësi të mirë mes palës bullgare dhe asaj maqedonase.

Fjalë Kyçe- Marrëdhënie bilaterale, Maqedonia e Veriut, Bullgaria, BE, Marrëveshja për fqinjësi të mirë.

Hyrje

“Vetëm një shoqëri që mban mend të kaluarën, është një shoqëri e aftë për të ndryshuar”

Jann Assmann

Matja e nivelit të civilizimit të një shteti nacional është marrëdhënja e të njëjtit në raport me pakicat. Shtetet ballkanike janë krijuar si trashëgimtare në një historie të komplikuar. Pikërisht, pjesa e historisë për të cilën shumë shtete ballkanike janë krenare, është një histori e mbretërive që në vetëvete kanë gërshetuar shumë popuj, kultura dhe religjione. Këto mbretër kanë lënë trashëgimi një multikulturalizëm të vërtetë të popujve dhe kulturave, që në kontestin modern, në shtetet e sotme, duhet të ishte një pasuri dhe jo një rrezik. Dëshmi e një natyre të tillë është multiethniciteti në rajonin e Maqedonisë të Veriut. Por, shtrohet pyetja, a është e mundur, duke pasur parasysh historinë e përbashkët të shteteve ballkanike, shtetet e saj fqinje të konsiderohen etnikisht të pastra? Si mund të ketë pakica kombëtare që jetojnë dhe veprojnë në RMV, kurse në shtetet fqinje të mos njihen dhe “ekzistojnë” pakicat?!

Themelet e Evropës si një project paqësor në BE ndërtohen mbi një kujtesë kulturore të Luftës të Dytë botërore që në kontekstin evropian do të thotë përballje kritike të çdo populli lidhur me pjesmarrëjen e vet në të. Matja e identitetit evropian të çdo populli lidhet me mënyrën se si ballafaqohen ato me të kaluarën.

Shtetet ballkanike që deklarohen si proevropiane ende konsiderohen si “*geto nazionale*” duke qënë të autohipnotizuar më narativin nacional personal.

Ato nuk janë ende në gjendje të futen në një dialog të emancipuar evropian me fqinjët e tyre lidhur me të kaluarën, në të cilën, në periudha të ndryshme kohore, historitë e tyre janë gërshetuar.

Duke pasur parasysh faktin se shtetet ballkanike kanë një identitet jo të sigurtë dhe jostabil që vjen si rezultat i mbështetjes të narativit nacional në mitologjitë historike, një pjesë e konsiderueshme e tyre me një revizionizëm historic po tentojnë të kultivohen si viktima të përjetshme të historisë duke shprehur një kompleks inferioriteti në raport me kulturat e mëdha evropiane dhe këtë e kompenzojnë me mitologjinë historike. Ballkani vazhdon të mbetet një garë e pamëshirshme e narativit historik.

Të dyja shtetet ballkanike me qasje evropiane, në njërin anë Bullgaria si anëtare në BE dhe në anën tjetër Maqedonia e Veriut, si një shtet kandidat që në vitin 2005⁹⁴, duke qënë të vetëdijshëm për rëndësinë që ka perspektiva evropiane si garantues për stabilitetin dhe prosperitetin e rajonit zotohen në deklaratat e tyre politike për tu angazhuar në zbatimin e kornizës juridike për bashkëpunim në më shumë fusha të interesit të ndërsjelltë por pengesat e hasura në punën e Komisionit të përbashkët multidiciplinor të ekspertëve për çështjet historike dhe arsimore pa rezultate serioze me dy palëve shtetërore.

Sipas mediave tradicionale maqedonase, shteti bullgar paraqitet si “*fqiu i keq*” dhe një armir tradicional i Maqedonisë dhe popullit maqedonas që në një moment vendimtar për RMV sa i përket eurointegritet, ndoqi shembullin e Greqisë. Temat të cilat shërbejnë për të diskredituar dhe demonizuar Bullgarinë janë nga më të ndryshmet, nga ato historike deri te ato politike, por edhe të natyrës pragmatike. Një ndër temat që prekin diskursin publik, janë të natyrës simbolike dhe emotive, lidhur me përvetësimin nga Bullgaria e personaliteteve të rëndësishme historike siç janë Kiril i Metodij ose Goce Delçevi.

Gjithsesi, duhet të kemi parasysh që dhe nga ana bullgare, ka një numër të konsiderueshëm intelektualësh, gazetarë dhe politikanë, e sidomos në vendet e

⁹⁴ Maqedonia e Veriut është shteti i parë ballkanik që ka nënshkruar Marrëveshjen për Stabilizim Asocim në vitin 2005

tjera evropiane, që ky qëndrim bullgar kundrejt Maqedonisë shihet si një keqpërdorim i antarësimit në BE, veprim iracional por dhe në kundërshtim të plotë me angazhimin për respektim të vlerave dhe procedurave evropiane.

Disa parti të tjera djathtiste në BE mund dhe të jenë treguar të kuptueshëm lidhur me këtë *“heroizëm”* bullgar para zgjedhjeve në Bullgari. Tani për tani, për fat të keq, duket se kërkesa për të detyruar vendin të njohë *“të vërtetën historike në lidhje me rrënjët bullgare të kombit maqedonas”* është e vetmja gjë rreth së cilës ekziston marrëveshja kombëtare në Bullgari dhe rreth së cilës ndërtohet uniteti kombëtar bullgar në kushtet e një konflikti të fortë politik.

1. Vështrim historik në marrëdhënjet bilaterale mes Maqedonisë dhe Bullgarisë (1941 e deri më sot)

*“Për fat të keq, gjysëm shekulli më vonë, edhe më tej gati askush nuk është duke qeshur”*⁹⁵ do ishte në thënje që më së miri përshkruan gjendjen politike dhe diplomatike mes dy shteteve fqinje, Maqedonisë dhe Bullgarisë, pas gjysëm shekulli.

Megjithëse shumë qytetarë në Maqedoninë e Veriut, përfshirë edhe qytetarët bullgarë, mund të befasonen këto ditë nga intensiteti dhe përmbajtja e pikëpamjeve të politikanëve dhe historianëve bullgarë për çështje të hapura historike, ata nuk janë deklarata dhe aq të panjohura për historianët dhe as nuk devijojnë nga mesazhet që vijnë nga Sofja zyrtare në Shkup në 60 vitet e kaluara.

Pas disa trazirave në gjysmën e dytë të viteve 1940 dhe 1950, politika *“e re”* bullgare ndaj Maqedonisë mori rrjedhën e tanishme me ardhjen në pushtet të Todor Zhivkov në gjysmën e dytë të viteve 1950. Pas takimit zyrtar mes Josip Broz Tito dhe Todor Zhivkov, Kryetari Zhivkov ka deklaruar qëndrimin e tij në lidhje me çështjen maqedonase: *“Partia Komuniste Bullgare (BKP) njeh” krijimin “e” ndërgjegjës kombëtare maqedonase “si një” realitet objektiv ”*, por i kufizuar në Maqedoninë Jugosllave. Shfaqja e kësaj vetëdije ishte gjithashtu *“e datuar”*:

⁹⁵ Çavdar Marinov, *„Македонското прашање од 1944 до денес“*, 2014.

ajo u shfaq pas Luftës së Dytë Botërore ".⁹⁶ Këto qëndrime janë pranuar si drejtime të reja të politikave shtetërore bullgare lidhur me çështjen maqedonase. "Nuk do të ishte marksiste nga ana e Bullgarëve," ka deklaruar, në mes të tjerash Zhivkov, "të hiqnin dorë nga historia e tyre", lidhur me figura si Kirili dhe Metodij, dhe vëllezërit Dimitar dhe Konstandin Miladinov. " Sipas Zhivkov, gjuha maqedonase është vetëm "një fjalim që i përket fjalimeve tona perëndimore, një dialekt". Kjo do të ishte një formulë kompromisi me Jugosllavinë duke pranuar ekzistencën e republikës maqedonase në kuadër të Jugosllavisë.

Në maj 1967, u zhvillua një takim i ri midis dy udhëheqësve dhe këtë herë, Zhivkov, sulmoi botimet historiografike të Shkupit duke iu referuar "skllavërisë Bullgare" të pësuar nga Maqedonasit gjatë Luftës së Dytë Botërore. Ai sugjeroi që në atë kohë, "fashistët bullgarë" të vrisnin shumë më pak njerëz në Maqedoni sesa në brendësi të vetë Bullgarisë. "Ndërgjegjja kombëtare" maqedonase po zhvillohet mbi një bazë "false" dhe "anti-bullgare", ka deklaruar Zhivkov. Crvenkovski, si përfaqësues i shtetit maqedonas, u përgjigjet tezave të tilla duke mbrojtur identitetin maqedonas: "Udhëheqja jonë nuk mund t'u thotë njerëzve të saj se para vitit 1945 ne ishim bullgarë dhe se pastaj u bëmë maqedonas. "Kjo ndjenjë filloi të zhvillohej në mes të shekullit të kaluar," tha Crvenkovski, duke ofruar një kompromis: "Ndoshta disa gjëra nuk kanë nevojë të zgjidhen plotësisht. "Unë nuk jam kundër përfshirjes së Samuelit dhe Paisius në historinë tuaj, por ne duhet të përfshijmë disa personalitete në historinë tonë." Ata ndahen "në mënyrë miqësore". Zhivkov i sugjeroi Crvenkovskit të shkonte në zonën e Pirinit për t'u siguruar që nuk kishte maqedonas. Nga ana tjetër, Crvenkovski e ftoi Zhivkovin të kërkonte bullgarë në Republikën Socialiste të Maqedonisë.

Është e rëndësishme të theksohet se në prag të këtij takimi, në Prill 1967, Byroja Politike e Komitetit Qendror të BKP-së formuloi një qëndrim "Marksist-Leninist" për çështjen e Maqedonisë që synonte një pozicion më të fortë për mungesën e legjitimitetit historik dhe, në përgjithësi, për "mosekzistencën" e identitetit kombëtar maqedonas, për të kthyer në favor të saj tendencat e identitetit

⁹⁶ Po aty

në Maqedoninë Jugosllave. Një vit më vonë, Instituti për histori në kuadër të Akademisë të shkencave në Sofia, në një broshurë i ka formuluar qëndrimet e saj, të cilat, edhe sot e kësaj dite konsiderohen si interpretim kanonik historiografik në Bullgari.⁹⁷

Në 9 nëntor 1970, në Sofija u realizua takimi i radhës mes përfaqësuesve jugoslloven dhe atyre bullgarë ku tema kryesore vazhdonte të mbetej “*çështja maqedonase*”. Me argumente të historisë mesjetare, ana bullgare vazhdonte me mbrojtjen e tezës se në fakt, maqedonasit janë realisht bullgarë, për çka, përfaqësuesit jugoslloven kishin qëndrimin që pas 50 vitesh, ky diskutim do të tingëllonte qesharak.

Pas shpërbërjes të Jugosllavisë, Bullgaria ka qënë vazhdimisht në përpjekje për të ndikuar në kulturën dhe narativin nacional në RMV që me njohjen e pavarësisë të ish shtetit jugosllav, që Bullgaria e bëri e para dhe vazhdimisht e potencon këtë fakt. Në atë kuptim, kredia fillestare dhënë nga Bullgaria për njohje të pakushtëzuar të shtetit të pavarur maqedonas në vitin 1992 ishte një investim në favor të marrëdhënieve të mira midis dy vendeve, por e cila, për fat të keq, nuk kishte reciprocitetin e duhur.

Por qëllimi kryesor i politikës bullgare ishte të ndante Maqedoninë nga Serbia: elitat e reja politike në Maqedoni pritej të kuptonin "falsifikimin" e kombit dhe gjuhës së tyre, dhe kështu Maqedonia të "ribullgarizohej".

Ish Presidenti Bullgar dhe udhëheqësi i Partisë Socialiste Bullgare Georgi Parvanov në fund të viteve 1990, i cili, riafirmoi këto qëndrime duke u propozuar maqedonasve që të pranojnë faktin se ata kanë një "histori të përbashkët" me bullgarët, ndërsa Bullgaria nga ana tjetër do ta njihte "realitetin aktual" dhe do të pranonte ekzistencën e shtetit të pavarur të Republikës së Maqedonisë. Marrëdhëniet bilaterale mes Republikës të Maqedonisë (të Veriut) dhe Republikës të Bullgarisë janë vendosur në datë 31 dhjetor 1993.

Prej atëherë, një Deklaratë e Fqinjësisë së Mirë, Miqësisë dhe Bashkëpunimit u nënshkrua midis Maqedonisë dhe Bullgarisë në vitin 1999,

⁹⁷ Алфа TV, 21.05.2013

mbështetur nga nënshkrimi i dy memorandumeve, në vitin 2008 dhe 2011. Këto dokumente bilaterale kishin rëndësinë dhe rolin e tyre për anëtarësimin e Bullgarisë në NATO dhe BE. Ky kushtëzim me nënshkrimin e një marrëveshjeje të tillë Pas nënshkrimit të Marrëveshjes së Prespës midis Maqedonisë dhe Greqisë më 17 qershor 2018, u hap mundësia, në një kontekst të ri historik, për të parë thelbin dhe domethënien e një marrëveshjeje të tillë midis Maqedonisë dhe Bullgarisë, por edhe për të identifikuar dhe kapërcyer të gjitha të mundshme kurthet historike që mund të shkaktojë kjo marrëveshje. Pas disa "tensioneve" dhe marrëveshjeve, marrëveshja u nënshkrua në Shkup më 1 gusht 2017, dhe më vonë, pas debatit dhe mbështetjes së sa më shumë tre qeverive bullgare (Bojko Borisov, Marin Rajkov dhe Plamen Oresharski) dhe pas ratifikimit në maqedonisht në parlamentin bullgar, marrëveshja hyri në fuqi në 15 janar 2018.

Mungesa e gatishmërisë së Bullgarisë për të adresuar në mënyrë kritike të kaluarën e saj në lidhje me marrëdhëniet me Maqedoninë ka ngarkuar marrëdhëniet midis dy kombeve dhe shteteve fqinje për dekada. Edhe më e pakuptueshme dhe konfuze është këmbëngulja që ato të përfshihen në agjendën e realitetit të ri politik maqedonas. Hyrja në thelbin e vetëvendosjes, identitetit, origjinalitetit, mohimit të gjuhës dhe trashëgimisë kulturore, janë shumë të dyshimta, të rrezikshme dhe tregojnë për synime dhe supozime të tjera politike bullgare.

Një hap i rëndësishëm drejt përmirësimit të marrëdhënjeve bullgaro-maqedonase ishte vizita e përfaqësuesve të Qeverisë të Maqedonisë të Veriut në Sofije për nënshkrimin e një sërë memorandush për mirëkuptim dhe deklarata për bashkëpunim. Delegacioni maqedonas u prit me nderimet më të larta në vizitën dyditore në Sofije në një ceremoni të mbajtur në 25 janar të vitit 2022 në sheshin "Aleksandër Nevski". Pritja u bë nga ministrat e qeverisë bullgare në krye me Kryeministrin e ri z.Kiril Petkov. Në kuadër të vizitës, u realizuan takime të përbashkëta mes dy qeverive. Sipas programit të vizitës zyrtare, dy kryeministrat e vendeve fqinje vendosën lule të përmendoret e Luftëtarit të Panjohur dhe vëllëzërve të shenjtë Kirili dhe Metodi, më pas u drejtuan në Qendën Kulturore-Informative të Maqedonisë për të shënuar fillimin e korrespondencës së Agjencisë për Informim për Media të Maqedonisë të Veriut. Në agjendën e ditës të parë të vizitës zyrtare në Sofije ishte dhe vizita e Univeristetit "Shën Klimenti i Ohrit".

Në mbledhjen e dytë plenare të ministrave, u prezantuan bazat, prioritetet dhe kalendari i aktiviteteve të grupeve të punës. Mbledhja e përzier e qeverive solli si rezultat disa memorandume për mirëkuptim, programe për bashkëpunim dhe marrëveshje: Memorandumi për mirëkuptim dhe bashkëpunim në fushën e bujqësisë, shkencave agrare, rajoneve rurale dhe ekonomisë së ujërave nënshkruan sot ministrat e Bujqësisë së Maqedonisë së Veriut dhe Bullgarisë, Ljupço Nikolovski dhe Ivan Ivanov. Ministri i Ekonomisë në Qeverinë e Maqedonisë së Veriut, Kreshnik Bekteshi dhe ministri për Inovacione dhe Zhvillim i Bullgarisë, Daniel Lorer, nënshkruan Memorandum për mirëkuptim mes Agjencisë për Nxitje të Sipërmarrësisë në Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe Agjencisë Ekzekutive për Promovimin e Ndërmarrjeve të Vogla dhe të Mesme nga Bullgaria. Ministrat për Transport dhe Lidhje të Republikës së Bullgarisë Nikolaj S'bev dhe të Republikës së Maqedonisë së Veriut, Bllagoj Boçvarski, nënshkruan Memorandum për liberalizimin e transportit të mallrave drejt dhe nga vendet e treta, si dhe deklaratën për uljen e çmimeve të roamingut ndërmjet dy vendeve. Ministrat Boçvarski dhe S'bev nënshkruan edhe Memorandum për zhvillimin e ndërlidhjes hekurudhore Shkup-Sofje përmes krijimit të grupit të përbashkët të punës, me qëllim përsheptimin e ndërtimit të Korridorit 8 dhe Iniciativës për vendosjen e linjës ajrore Sofje – Shkup.⁹⁸

Pozicioni i qeverisë maqedonase është se e drejta për vetëvendosje është një e drejtë e patjetërsueshme. Identiteti maqedonas dhe gjuha maqedonase janë një fakt dhe nuk duhet të diskutohen, sepse identiteti ynë nuk shkakton asnjë pretendim ndaj askujt, as tani dhe as në të ardhmen. BE vazhdoi me agjendën e paraparë me takimin e GAC (Këshilli i Punëve të Përgjithshme, takimi i Ministrave të Punëve të Jashtme ose Ministrave të BE-së të vendeve anëtare) dhe takimi i Këshillit Evropian, në të cilin u paraqitën edhe një herë argumentet maqedonase si dhe mundësitë për të kapërcyer këtë situatë.

Fqinjësia e mirë nuk krijohet në letër, por me gjeste konkrete dhe mendoj se ekziston një bazë shumë e mirë për të pasur marrëdhënie të shkëlqyera midis Bullgarisë dhe Maqedonisë së Veriut. Për më tepër, qëndrimet e palës bullgare

⁹⁸ <https://vlada.mk/node/27532?ln=sq>

në asnjë mënyrë nuk pasqyrojnë realitetin e ri të krijuar me pas 1 janarit 2007, kur Bullgaria iu bashkangjit BE-së.

Pas Samitit të Sofijas, do të ishte veprim i duhur Bullgaria të pranonte vazhdimin e negociatave të RMV-së me BE-në, dhe debatet, në vend për çështje historike, dy shtetet fqinje të transferohen në bashkëpunim të mirëfilltë në fushën e kulturës, ekonomisë politikës dhe ekologjisë. Të vendosen prioritetet e reja dhe iniciativa të përbashkëta mes dy vendeve duke diksutuar për të gjitha çështjet në lidhje me zbatimin e Marrëveshjes që duhet të jetë unik dhe vetëm në frymën dhe standardet e së drejtës ndërkombëtare bashkëkohore dhe përmes qasjeve moderne për zgjidhjen e marrëdhënieve ndërshtetërore bilaterale dhe multilaterale. Një format i tillë i negociatave moderne nuk mund të ketë kushte për të detyruar njëri nga palët të pranojë kërkesa joreale të bëra nga pala tjetër, siç është heqja dorë (tërësisht ose pjesërisht) nga vetëvendosja e njerëzve të saj dhe heqja dorë nga vetë-identifikimi i qytetarëve të saj.

2. Marrëdhënjet bilaterale mes Maqedonisë të Veriut dhe Bullgarisë (arsyet e kontestit bullgaro-maqedonas)

Nëse Adenauer dhe De Gol do kishin filluar rrugëtimin e përbashkët evropian me kanosje dhe bllokime, asnjëherë nuk do kishin arritur një miqësi për tu marrë shembull si ajo gjermano-franceze. Shtrohet pyetja, nëse lidhshipi aktual në shtetin fqinj është i njohur me mënyrën se si janë ndërtuar urat mes popujve fqinje në BE?! Ky duhet të jetë leksioni më i mirë për palën bullgare në njëri anë dhe atë maqedonase në anën tjetër.

Duke pasur parasysh ulje-ngritjet për më shumë se gjysëm shekulli mes dy shteteve ballkanike, Bullgaria, duke bllokuar procesin eurointegruar të Maqedonisë të Veriut drejtë BE-së, ka paraparë tre kushte kryesore (dhe disa parakushte) që mbeten konstante me dekada:

- Pranimi i një “*të vërtete historike*” për preardhjen bullgare të popullit maqedonas dhe gjuhës;⁹⁹
- Heqje dorë nga deklaratat për ekzistimin e pakicës maqedonase në Bullgari;¹⁰⁰dhe
- Riformulimi i mësimdhënjes për “*okupatorin fashist bullgar*” gjatë Luftës të Dytë Botërore.¹⁰¹

Sa i përket qëndrimeve të lidhshme bullgar, ka pasur reagime jo vetëm në RMV por dhe në Bullgari, nga intelektualët bullgar, të cilët, në mes të tjerash, lidhur me pretendimet se gjuha maqedonase është një normë gjuhësore e bullgarishtes, intelektualët bullgarë janë të mendimit se “*të gjitha gjuhët e standardizuara në një farë kuptimi janë artificiale, sepse norma letrare gjithmonë ndërhyjnë në dialektet e folura dhe përcaktojnë se cilat elemente të tyre janë*” të sakta “*dhe cilat*” të pasakta”. Për ta, pretendimet në lidhje me datën e lindjes së një kombi dhe gjuhe janë shkencërisht të pa vërtetuara dhe në kundërshtim me arritjet e shkencës historike, si dhe të shkencave shoqërore dhe shkencave humane në përgjithësi.

Për intelektualët bullgarë, termi histori e përbashkët është e pranueshme, por ata kundërshtojnë interpretimet e tij elementare si dhe përdorimin e tij për të impouar një rrëfim të vetëm-në këtë rast, narativin zyrtar bullgar të së kaluarës. Një tjetër problematikë aktuale për më shumë vite mes dy shteteve fqinje është për marrjen e pasaportave bullgare nga shtetasit maqedonas dhe përdoret më shpesh për të kritikuar politikën e shtetit bullgar si asimiluese ose për të diskredituar kategori të caktuara të qytetarëve dhe politikanëve lokalë si jo besnikë ndaj vendit dhe kombit të tyre. Të gjithë artikujt në lidhje me lëshimin e diskutueshëm të pasaportave bullgare për shtetasit maqedonas deklaruan se kjo ishte një çështje “*biznesi*” dhe manipulimi që nuk kishte asnjë lidhje me ndjenjën

⁹⁹ “Ajo vetëvendosje, ai komb që ata kanë krijuar që nga viti 1944, nuk duhet të bazohet në gënjeshtër dhe fushatë anti-bullgare, por në të vërtetën.”-Ekaterina Zaharieva, Ministria për punë të jashtme, 12.10.2020

¹⁰⁰ “Unë personalisht jam shumë i mërzitur nga përfshirja e OMO Ilinden dhe pakicës maqedonase në një rezolutë politike të Parlamentit Evropian”-Bojko Borisov, kryeministri bullgar, 09.10.2020

¹⁰¹ “Festojnë në 11 Tetor një festë shtetërore kundër të ashtuquajturit , nga ana e tyre, “okupator bullgar”-Krasimir Karakaçanov, Ministër i Mbrojtjes, 22.10.2020

kombëtare të atyre që kërkonin shtetësinë bullgare, por që ishin motive thjesht ekonomike dhe fitimprurëse.

Sipas Ministrisë së Drejtësisë në Bullgari, 88,450 shtetas të Republikës së Maqedonisë së Veriut janë pajisur me pasaportë bullgare. Statistikat e Eurostat gjithashtu deklarojnë se në vitin 2008 numri më i madh i shtetasve maqedonas fituan shtetësi në Bullgari - 3,637, pas së cilës numri statistikor u ul ndjeshëm dhe shkante nga 400 në 200 qytetarë.¹⁰²

17 shtator 1992	Marrëveshje mes Qeverisë të R.Maqedonisë dhe Qeverisë të R.Bullgarisë për hapjen e Konsullatave të përgjithshme në të dyja shtetet
20 tetor 1992	Marrëveshje për bashkëpunim mes Ministrisë për punë të brendshme të R.Maqedonisë dhe Ministrisë për punë të brendshme të R.Bullgarisë
7 qershor 1993	Marrëveshje mes Qeverive të dy shteteve për bashkëpunim ekonomik dhe tregtar
5 qershor 1999	Marrëveshje mes Qeverive të dy shteteve për inicim dhe mbrojtje të dyanshme të investimeve
12 qershor 2007	Protokoll bashkangjitur marrëveshjes mes qeverive të dy shteteve për inicim dhe mbrojtje të dyanshme të investimeve
24 shtator 1997	Marrëveshje mes dy shteteve për mënjanimin e tatimit të dyfishtë në raport me tatimin për të hyrat dhe kapitalit
12 qershor 1999	Marrëveshje mes qeverive të dy shteteve për transportin rrugor ndërkombëtar

¹⁰² <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

8 qershor 1999	Marrëveshje për transport të rregullt ajror mes qeverisë të R.Maqedonisë dhe R.të Bullgarisë
23 mars 2000	Konventa konsullore mes R.Maqedonisë dhe R. të Bullgarisë
23 qershor 1999	Marrëveshje mes qeverisë të R. Maqedonisë dhe qeverisë të R.të Bullgarisë për lidhjen e rrjeteve hekurudhore mes dy shteteve
15 korrik 2000	Marrëveshje mes qeverive të dy shteteve për bashkëpunim dhe ndihmë reciproke në punët doganore
13 shtator 2000	Marrëveshje mes qeverisë të R.Maqedonisë dhe qeverisë të R.Bullgarisë për hapjen e dy kalimeve të reja kufitare mes dy shteteve
8 mars 2002	Marrëveshje mes qeverive të dy shteteve për mirëmbajtjen, rinovimin dhe vendosjen e vijës kufitare dhe shenjave kufitare në kufirin shtetëror maqedonas-bullgar
8 mars 2002	Marrëveshje mes qeverive të dy shteteve për masat për parandalimin dhe zgjidhjen e incidenteve kufitare në kufirin shtetëror maqedonas-bullgar
7 prill 2002	Marrëveshje për punë juridike në lëndët civile mes R.Maqedonisë dhe R.Shqipërisë
8 mars 2002	Marrëveshje mes Qeverive të dy vendeve për bashkëpunim në fushën e kulturës
8 mars 2002	Marrëveshje mes qeverive të dy shteteve në fushën e arsimit dhe shkencës
7 prill 2002	Marrëveshje për bashkëpunim në fushën e turizmit mes qeverisë të dy shteteve

8 mars 2002	Marrëveshje mes qeverive të dy shteteve për bashkëpunim në fushën e standardizimit, metrologjisë ,akreditimit dhe vlerësimit të konformitetit
23 shkurt 2001	„ Marrëveshje mes qeverive të R.të Maqedonisë dhe R.Bullgarisë për bashkëpunim në fushën e mjekësisë dhe shkencave mjekësore
19 qershor 2002	Marrëveshje mes qeverisë të R.Maqedonisë dhe qeverisë të R. të Bullgarisë për ndërmarjen e personave me qëndrim ilegal
8 mars 2002	Marrëveshja mes qeverive të dy shteteve në pranimin e ndërsjelltë të dokumentave për arsim dhe nivele shkencore
26 shkurt 2002	Marrëveshja mes qeverive të dy shteteve për trajnimin, kualifikimin dhe mbikualifikimin e të punësuarve në MPB-së të R.të Maqedonisë në Insitutin e lartë për përgatitje të oficerëve dhe për veprimtarinë kërkimor-shkencor dhe dhe qendra të tjera arsimore të MPB-së të R.të Maqedonisë
26 shkurt 2003	Marrëveshje mes Qeverisë të R.Maqedonisë dhe Qeverisë të R.Bullgarisë për bashkëpunim në luftën kundër terrorizmit, krimit të organizuar, tregtisë ilegale me lëndë narkotike, substance psikotrope, migrimin ilegal dhe vepra tjera penale.
1 gusht 2003	Marrëveshje për sigurim social mes R.Maqedonisë dhe R.të Bullgarisë
14 shkurt 2005	Marrëveshje mes qeverisë të R.Maqedonisë dhe qeverisë të R.Bullgarisë për themelimin e Qendrës kulturore-informative të R.Maqedonisë në Sofija dhe Qendrës kulturore-informative të R.Bullgarisë në Shkup
26 korrik 2005	Marrëveshja mes Qeverisë të R.Maqedonisë dhe qeverisë të R.Bullgarisë për hapjen e kalimit të ri kufitar ndërkombëtar mes dy shteteve

16 mars 2006	Marrëveshje mes qeverisë të R.Maqedonisë dhe qeverisë të R.të Bullgarisë për shkëmbim dhe mbrojtje të ndërsjelltë në informacioneve të klasifikuara
21 janar 2007	Marrëveshje mes qeverisë të R.Maqedonisë dhe Qeverisë të R.Bullgarisë për bashkëpunim policor tejdoganor
1 janar 2007	Marrëveshje mes Qeverive të dy shteteve për udhëtime të ndërsjellta mes qytetarëve
1 tetor 2007	Konventa lidhur me Sistemin transballkanik të naftës
5 prill 2011	Marrëveshje për bashkëpunim ekonomik mes qeverisë të R.Maqedonisë dhe qeverisë të Republikës të Bullgarisë
14 tetor 2010	Marrëveshje mes qeverisë të R.Maqedonisë dhe qeverisë të R.Bullgarisë për themelimin dhe funksionimin e kontakt qendrës të përbashkët për bashkëpunim policor dhe doganor
1 gusht 2017	Marrëveshje për miqësi, fqinjësi të mire dhe bashkëpunim mes R.të Maqedonisë dhe R. të Bullgarisë (ka hyrë në fuqi më datë 14 shkurt 2018 në momentin e shkëmbimit të instrumentave të ratifikimit mes dy shteteve)
26 mars 2019	Marrëveshje mes R.të Maqedonisë dhe R.të Bullgarisë për bashkëpunim në raste katastrofash

Tabela nr.1-Tabelë kronologjike me datat e marrëveshjeve bilaterale mes R.të Maqedonisë të Veriut dhe Republikës të Bullgarisë(1992-2020) që i janë nënshtruar ratifikimit nga të dy shtetet nënshkruese

3. Nga Marrëveshja për fqinjësi të mirë (2017) deri në Samitin e Sofijas (2020)

(Sfidat e RMV-së në procesin eurointegruar)

Duke i konsideruar më se të rëndësishme raportet e mira fqinjësore si kriter për antarësim në BE, RMV ka hedhur hapat e para për të ndërtuar një marrëdhënie bilaterale stabile me qëllim zhvillimin e mëtutjeshëm të fqinjësisë të mirë, miqësisë dhe bashkëpunimit me palën bullgare, duke nënshkuajtur “*Marrëveshjen për Miqësinë, Fqinjësinë e mirë dhe bashkëpunim mes Republikës së Maqedonisë dhe Republikës të Bullgarisë*”.

Marrëveshja është firmosur në Shkup, më 1 gusht të vitit 2017, në dy gjuhët e palëve nënshkruese, të përfaqësuara nga kryeministrat e dy shteteve fqinje, Zoran Zaev dhe Bojko Borisov.

Duke u mbështetur në rëndësinë fundamentale që ka pasur Deklarata e përbashkët mes dy vendeve¹⁰³ dhe faktin që dy shtetet fqinje kanë një histori të përbashkët që lidh popujt e tyre, të mbështetur nga parimet e Kombeve të Bashkuara dhe parimet demokratike të Këshillit të Evropës, palët kanë rënë dakord që të firmosin Marrëveshjen për fqinjësi të mirë, e përbërë nga gjithsej 14 nene, me qëllim që të përforcojnë marrëdhënjet miqësore dhe të mbështesin aspiratat dhe integrimet e shtetit maqedonas në Bashkimin Evropian dhe NATO.

Sipas marrëveshjes, palët kanë rënë dakord se do të bashkëpunojnë në kuadër të organizatave të ndryshme ku janë anëtare si: Kombet e Bashkuara, Organizata për siguri dhe bashkëpunim në Evropë, Këshillin e Evropës dhe forume të tjera. Përveç kësaj, palët kanë rënë dakord për bashkëpunim në sferën e integriteteve euroatlantike duke e ndihmuar dhe mbështetur Republikën e

¹⁰³ E nënshkruar në 22 shkurt 1999

Maqedonisë në plotësimin e kriterëve të nevojshme për pranimin e ftesës për antarësim në NATO dhe BE.¹⁰⁴

Palët nënshkruese kanë marrë përsipër të ndihmojnë në zhvillimin e bashkëpunimit në mes shteteve të Evropës Juglindore, duke forcuar mirëkuptimin, paqen dhe stabilitetin në rajon dhe duke realizuar projekte rajonale si pjesë e procesit për ndërtimin e një Evrope të bashkuar.¹⁰⁵

Dy shtetet kanë vendosur të angazhohen për të mbajtur kontakte të rregullta mes veti, me qëllim realizimin e takimeve nëpërmjet përfaqësuesve të dy vendeve në nivele të ndryshme për të zhvilluar dhe me tej marrëdhënjet miqësore dhe bashkëpunimin, me çka, do të ndihmojë në mbajtjen e kontaktave dhe në mes të pushtetit lokal dhe qytetarëve të tyre.¹⁰⁶

Duke pasur parasysh pozitën e tyre gjeografike, ato do të synojnë të krijojnë kushte të mirëfillta ekonomike, finaciare, tregtare dhe juridike me qëllim sigurimin e kushteve të volitshme për lëvizjen e mallërave, shërbimeve dhe kapitalit si dhe të nxisin investimet e përbashkëta dhe bashkëpunim në fushën e turizmit.¹⁰⁷

Duke e vlerësuar të rëndësishëm rolin e lidhjeve të transportit dhe mënyrave të tjera të komunikimit mes tyre, palët do të punojnë për të realizuar projekte të përbashkëta infrastrukturore dhe do të lehtësojnë formalitetet doganore dhe kufitare për qytetarëve dhe mallërat.¹⁰⁸

Shtetet nënshkruese kanë për detyrë të nxisin bashkëpunimin aktiv dhe pa pengesa në fushën e arsimit, kulturës, shëndetësisë, politikës sociale dhe sportit duke pasur për obligim që në afat prej 3 muajsh nga hyrja në fuqi e kësaj marrëveshjeje, me qëllim të thellimit të mirëbesimit mes dy vendeve, palët do të formojnë një Komision ekspertësh të përbashkët multidiciplinar për çështje

¹⁰⁴ Neni 2 i Marrëveshjes për fqinjësi të mirë, 1 gusht 2017

¹⁰⁵ Neni 3, Po aty

¹⁰⁶ Neni 4, po aty

¹⁰⁷ Neni 5 dhe 6, po aty

¹⁰⁸ Neni 7, po aty

historike dhe educative, me qëllim që të kontribuojë në interpretimin e mirëfitlltë shkencor të ngjarjeve historike të mbështetura në fakte dhe burime historike. Palët do të organizojnë bashkarisht pjesëmarrje të dy shteteve në ngjarje të përbashkëta historike me qëllim thellimin e frymës dhe vlerave evropiane.¹⁰⁹

Shtetet nënshkruese të marrëveshjes kanë marrë përsipër bashkëpunimin dhe në fushën e informimit publik me mbështetje të mjeteve bashkëkohore informative, mbrojtjen e të drejtës intelektuale të autorëve nga të dy vendet, bashkëpunimin në fushën juridike dhe konsullore, më saktësisht, në fushën e çështjeve administrative, civile dhe penale si dhe në zgjidhjen e problemeve humanitare dhe sociale të qytetarëve të tyre.¹¹⁰

Shtetet angazhohen të mos ndërmarrin, mbështesin ose nxisin asnjë veprim kundrejt shtetit tjetër që kanë karakter armiqësor, nuk do të lejojnë që territori i tyre të shfrytëzohet kundër territorit të shtetit tjetër nga organizata ose grupe të tjera që kanë për qëllim kryerjen e veprimeve separatist ose veprime që kanë kanosje për paqen dhe sigurinë e shtetit tjetër nënshkrues. Shtetet në fjalë, nuk kanë dhe nuk duhet të kenë pretendime territorial kundrejt njëra tjetrës. Palët kanë të drejtë të mbrojnë të drejtat dhe interesat e shtetasve të tyre në territorin e shtetit tjetër nënshkrues në përputhje me të drejtën ndërkombëtare. Republika e Maqedonisë me këtë marrëveshje, vërteton se asnjë pjesë e Kushtetutës të saj nuk mundet dhe nuk duhet të interpretohet se paraqet ose ndonjëherë do të paraqesë bazë për ndërhyrjen në punët e brendshme të Republikës të Bullgarisë, me qëllim mbrojtjen e statusit dhe të drejtave të personave, që nuk janë shtetar të Republikës të Maqedonisë. Palët njëkohësisht angazhohen të ndërmarrin masa efektive për pengimin e propagandës qëllimkeqe nga ana e institucioneve dhe agjencioneve dhe do të hedhin poshtë akte të subjekteve private që kanë për qëllim nxitjen e dhunës, urrjetes dhe veprimeve të tjera të ngjajshme që do të dëmtonin marrëdhënjen mes dy vendeve fqinje.¹¹¹

Në afat prej 3 muajsh pas hyrjes në fuqi të Marrëveshjes për fqinjësi të mirë, dy palët nënshkruese do të formojnë Komision të përbashkët ndërqeveritar

¹⁰⁹ Neni 8, po aty

¹¹⁰ Neni 9 dhe 10, po aty

¹¹¹ Neni 11, po aty

që do të udhëhiqet nga Ministrat për punë të jashtme të dy shteteve dhe do të përfshije dhe përfaqësues të lartë zyrtarë nga të dy vendet. Ky komision do të realizojë takime të rregullta një here në vit, me qëllim mbikqyrjen e zbatimit efektiv të Marrëveshjes për fqinjësi të mirë, zbatimin e masave për përmirësimin e marrëdhënjeve bilaterale mes shteteve nënshkruese si dhe zgjidhen e problematikave të paraqitura gjatë periudhës të realizimit të Marrëveshjes në fjalë. Sipas nevojës, takimet shpesh të Komisionit të përbashkët ndërqeveritar mund të organizohen edhe sipas nevojës, me kërkesë të njërës prej palëve.¹¹²

Marrëveshja ka hyrë në fuqi pasi është ratifikuar sipas kërkesave kushtetuese të shteteve nënshkruese pas shkëmbimit të instrumentave të ratifikimit pa afat të caktuar. Marrëveshja mund të nënshtrohet ndryshimeve në dakordim me shkrim nga dy palët në rrugë diplomatike, në përputhje me paragrafin 1 të nenit 13. Marrëveshja mund të shfuqizohet nga secila prej palëve me njoftim me shkrim deri te pala tjetër por do të vazhdojë të jetë në fuqi një vit pas dates të pranimit të një njoftimi të tillë.

Sipas nenit 14 të Marrëveshjes, asnjëra nga palët, në asnjë mënyrë nuk do të interpretohet në atë formë që do të kundërshtojë marrëveshje të tjera bilaterale dhe multilaterale, në të cilat, palë janë shtetet nënshkruese.

Republika e Maqedonisë e ratifikoi marrëveshjen në 18 janar të vitit 2018 kurse hyri në fuqi në 26 janar të vitit 2018.¹¹³ Edhe Parlamenti Bullgar ratifikoi Marrëveshjen për fqinjësi të mirë më 18 janar 2018.¹¹⁴

Pas bllokimit të fillimit të negociatave të Maqedonisë të Veriut në Samitin e BE-së në 28-29 qershor 2018 në Bruksel, që erdhi si goditje e rëndë për shtetin maqedonas i cili sapo kishte bërë një kompromis me palën greke për ndryshimin e emrit, politika e jashtme maqedonase u ballafaqua dhe me probleme të tjera, të

¹¹² Neni 12, по ату

¹¹³ Закон за ратификација на договорот за пријателство, добрососедство и соработка меѓу република македонија и република бугарија, Службен В. на Р.М. бр: [12/2018](#) од 18.01.2018

¹¹⁴ ЗАКОН за ратифициране на Договора за пријателство, добрососедство и соработка меѓу Република Бугарија и Република Македонија, Законът е приет от 44-то Народно събрание на 18 януари 2018 г. и е подпечатан с официалния печат на Народното събрание.

cilat i konsideronte të zgjidhura. Pala bullgare u tregua jofleksibile dhe po riste çdo ditë kërkesat e saj lidhur me shtetin fqinj me të cilin ka firmosur në marrëveshje për “*fqinjësi të mirë*”.

Memorandumi sqarues bullgar drejtuar shteteve antare të BE-së¹¹⁵, shkaktoi reagime të shumta në Republikën e Maqedonisë të Veriut lidhur me zgjerimin e mëtejshëm të BE-se. Për ironi të fatit, memorandumit paraqet një pamje jo aq të saktë të problemeve të komisionit dypalësh historik dhe arsimor: pala bullgare ka po aq përgjegjësi, në mos më shumë, për progresin e pamjaftueshëm. Memorandumi zbulon se qeveria Bullgare beson se e vërteta historike mund të përcaktohet dhe diktohet nga qeveria; pse atëherë është i nevojshëm një komision dypalësh nëse njëra palë këmbëngul se rezultatet e punës së saj duhet të jenë saktësisht të njëjta me pozicionin e saj? Shkrimi historik cilësor është një proces reflektimi dhe zhvillohet pa ndërhyrje politike.

Ajo që Sofia dëshiron të thotë është se maqedonasit, deri në vitin 1944, kishin të njëjtën histori me bullgarët sepse ata vetë ishin bullgarë, dhe pas vitit 1944 identiteti i tyre i vërtetë u ndryshua disi nga Tito. Një mendim i tillë mund të justifikohet nga një përpjekje për të “*ringjallur*” identitetin “*e vërtetë*” të maqedonasve. Një mendim i tillë etnik ka hyrë në histori dhe mund të jetë i rrezikshëm. Koncepti i shtyrë nga pala maqedonase për historinë “*e përbashkët*” është shumë më në përputhje me shkencën moderne dhe një pikë e mirë fillestare për të shkruar histori të përbashkët në Ballkan, e cila gjithashtu nënkupton që njerëzit kanë pikëpamje të ndryshme për të njëjtat ngjarje.

Fqinji Lindor, me të cilin kemi një Marrëveshje për Fqinjësi të Mirë dhe Bashkëpunim që nga 1 Gushti i vitit 2017, vlerëson se çështjet kryesore të hapura midis tij dhe Shkupit janë gjuha, historia e përbashkët dhe çështjet e pakicave, të shprehura në gjashtë faqe të gjata me arsytetime historike. Me shpjegime dhe vlerësime të pretenduara të “ideologjisë shtetërore anti-bullgare”, Sofja zyrtare i bën thirrje Shkupit të “shkëputet nga trashëgimia ideologjike e Jugosllavisë

¹¹⁵ 16 shtator 2020

komuniste", e cila sipas Bullgarisë ishte arsyeja e "inxhinierisë etnike" në Maqedoninë e Veriut.

Sipas Sofjes, maqedonasit janë një projekt i Titos dhe gjuha maqedonase nuk ekzistoi deri më 2 gusht 1944.

"Gjuha maqedonase ose grupi etnik nuk ekzistuan deri më 2 gusht 1944. Krijimi i tyre është pjesë e ndërtimit të plotë të një identiteti të veçantë jo-Bullgar, qëllimi i të cilit ishte ndërprerja e lidhjeve midis popullsisë së Republikës Socialiste të atëhershme të Maqedonisë dhe Bullgarisë. Gjuha letrare Bullgare ka gjashtë norma rajonale të shkruara (kodifikime), tre prej të cilave bazohen në dialekte dhe tre në gjuhën letrare Bullgare. Krijimi i gjuhës maqedonase në 1944 në ish Jugosllavi ishte një akt i kodifikimit dytësor bazuar në gjuhën letrare Bullgare, i pasuruar më tej me forma deri në gjuhën amtare, duke simuluar kështu një proces natyror të bazuar në dialekte. "Arsyet mbi të cilat u krye kodifikimi dhe mënyra në të cilën ai u krye dëshmojnë se gjuha zyrtare e përdorur në Maqedoninë e Veriut sot mund të konsiderohet vetëm një normë e shkruar rajonale e gjuhës Bullgare," lexohet në memorandum.

Por Bullgaria shkon një hap më tej, me një "rishikim" të Marrëveshjes së Prespës për sa i përket gjuhës. Sofja vlerëson se përdorimi i termit gjuhë maqedonase në Marrëveshjen e Prespës nuk është i detyrueshëm për palët e treta dhe nuk e konsideron të detyrueshme standardizimin e Kombeve të Bashkuara nga 1977, kur gjuha maqedonase u njoh. Tani Sofja kërkon që në dokumentet e BE të thuhet "gjuha zyrtare e Republikës së Maqedonisë të Veriut" ose në rast nevojë absolute "gjuha maqedonase me fusnotë".

Sipas marrëveshjes dypalëshe, marrëdhëniet e fqinjësisë së mirë duhet të jenë pjesë e Kornizës negociuese për anëtarësimin në BE të Republikës së Maqedonisë të Veriut dhe të jenë pjesë e Kapitullit 35.

Sofja thekson se vendet candidate nuk duhet të hyjnë në mosmarrëveshje të hapura në BE dhe beson se mosmarrëveshjet me Shkupin janë një konflikt i pazgjidhur që "mund të ndikojë negativisht në vendimmarrjen e BE-së mbi anëtarësimin e Maqedonisë të Veriut".

Bullgaria akuzon se puna e komisionit të përbashkët të ekspertëve për historinë është bllokuar sepse pala maqedonase refuzoi të bie dakord mbi konceptin e "*historisë së përbashkët*", në vend të kësaj duke përdorur terma të tillë si "histori që e ndajnë së bashku". Për shkak të kësaj, Sofia beson se besimi është minuar midis të dy palëve.

Sofja gjithashtu informon partnerët e saj të BE-së se Maqedonia e Veriut nuk ka arsye për të kërkuar të drejta për asnjë popullsi në Bullgari, siç është rënë dakord nga të dy palët, por akuzon autoritetet maqedonase se nuk kanë ndryshuar politikën e tyre ndaj individëve dhe organizatave që kërkojnë njohjen e pakicës maqedonase në Bullgari, duke shkelur kështu Nenin 11 të Marrëveshjes për fqinjësi të mirë.

Ironia e madhe e memorandumit është hipokrizia e tij - është e vërtetë që identiteti zyrtar maqedonas u fut në popullatë me ndërhyrjen e shtetit, madje mund të thuhet se kombi u "shpik" nga komunistët (dhe a ka rëndësi kjo?). Por pothuajse e njëjta gjë është e vërtetë edhe për Bullgarinë, ku ndërtimi i kombit ndodhi nën një regjim autoritar. E njëjta gjë vlen edhe për gjuhën: të gjitha gjuhët e sotme standarde ishin dialekte në një moment, dhe zakonisht nevojitet një vendim politik për të vendosur se cila dialekt do të jetë baza për standardin.

Liderët e BE-së dhe Ballkanit Perëndimor, në 10 nëntor të vitit 2020, u takuan në Sofija, Samit që mbahet në suazat e Procesit të Berlinit¹¹⁶ dhe me të cilën kanë kryesuar Maqedonia e Veriut dhe Bullgaria për relizimin e zonës ekonomike rajonale. Pas aktiviteteve diplomatike intenzive dhe tensioneve në relacionin Sofija-Shkup, në 17 nëntor të vitit 2020 u realizua dhe kanosja e Bullgarisë për veto kundrejt Maqedonisë të Veriut dhe rrugëtimit për antarësim të saj në BE që në RMV interpretohet si një mesazh jo shume miqësor nga shteti

¹¹⁶ Procesi i Berlinit konsiderohet urë lidhëse mes Ballkanit Perëndimor dhe BE-së. Njëqind vjet pas Fillimit të Luftës së Parë Botërore, krerët e qeverive, ministrat e Jashtëm dhe ministrat e Ekonomisë, Bosnjë-Hercegovinës, Kroacisë, Kosovës, Ish-Republikës Jugosllave të Maqedonisë, Malit të Zi, Serbisë dhe Sllovenisë, si dhe përfaqësuesve të Komisionit Europian, vendeve të ardhshme mikëpritëse Austrisë dhe Francës u takuan në Berlin më 28 Gusht 2014 për Konferencën e parë të Ballkanit Perëndimor. Një ndër iniciativat rajonale për lidhjen e shteteve të Ballkanit Perëndimor në fusha të rëndësishme si ekonomia, politika dhe infrastruktura me mbështetje të Gjermanisë dhe shteteve tjera evropiane.

fqinj. "Ne kemi bllokadën e parë nga Bullgaria. Sot, neni 2 i Marrëveshjes është shkelur, ne nuk kemi shkelur asgjë deri më tani. Kjo është një ndjenjë e pakëndshme. Ne duhet të jemi të zgjuar dhe ta zgjidhim mosmarrëveshjen në një mënyrë miqësore, dhe sot një mesazh jo aq miqësor u dërgua nga Bullgaria fqinje. "Hapi i parë është bllokuar." Sipas Zaev, neni 2 i Marrëveshjes së Fqinjësisë së Mirë thotë se Bullgaria duhet të mbështesë RMV-në në rrugën e integritimit. Pala Bullgare duhet të ndajë përvojën e saj në mënyrë që të ndihmojë Maqedoninë e Veriut të përmbushë kriteret e nevojshme për anëtarësim në Bashkimin Evropian dhe të mbështesë Maqedoninë në marrjen e një ftese për anëtarësim. Kjo deklaratë vjen pas aktivitetit intensiv diplomatik në Berlin, përmes të cilit përfaqësues të lartë të Shkupit dhe Sofjes u përpoqën të gjenin një zgjidhje për çështjet e diskutueshme rreth të cilave ishin kishin pasur përplasje në periudhën e kaluar. Të dy vendet u penguan në çështje historike, për të cilat historianët e të dy vendeve nuk gjetën një zgjidhje në takimin tre-ditor në tetor 2020 në Shkup.

Në Bruksel u zhvillua një diskutim në nivel ambasadorësh mbi kornizën negociuese për Maqedoninë e Veriut, si dhe për Shqipërinë. Në takimin e COREPER (Përfaqësuesit e Përhershëm / Ambasadorët e Shteteve Anëtare të BE), të kryesuar nga Ambasadori Gjerman, nuk u arrit asnjë marrëveshje për miratimin e kornizës negociuese për fillimin e negociatave midis Maqedonisë së Veriut dhe BE-së, siç demonstroi përfaqësuesi Bullga i cili nuk pranoi të jepte mbështetje.

Pozicioni i qeverisë maqedonase është se e drejta për vetëvendosje është një e drejtë e patjetërsueshme. Identiteti maqedonas dhe gjuha maqedonase janë një fakt dhe nuk duhet të diskutohen, sepse identiteti ynë nuk shkakton asnjë pretendim ndaj askujt, as tani dhe as në të ardhmen. BE vazhdoi me agjendën e paraparë me takimin e GAC (Këshilli i Punëve të Përgjithshme, takimi i Ministrave të Punëve të Jashtme ose Ministrave të BE-së të vendeve anëtare) dhe takimi i Këshillit Evropian, në të cilin u paraqitën edhe një herë argumentet maqedonase si dhe mundësitë për të kapërcyer këtë situatë.

Fqinjësia e mirë nuk krijohet në letër, por me gjeste konkrete dhe mendoj se ekziston një bazë shumë e mirë për të pasur marrëdhënie të shkëlqyera midis Bullgarisë dhe Maqedonisë së Veriut. Për më tepër, qëndrimet e palës bullgare

në asnjë mënyrë nuk pasqyrojnë realitetin e ri të krijuar me pas 1 janarit 2007, kur Bullgaria iu bashkangjit BE-së.

Konkluzione dhe Rekomandime

Fatkeqësisht, Ballkani gjithmonë fsheh të papritura. Por në këtë rast, është vërtet e vështirë të shohësh arsyeshmërinë.

Unë mendoj se pyetja kryesore këtu është, pse Bullgaria këmbëngul me obsesionin e saj me "*çështjen maqedonase*" me qëndrime kaq agresive për momentin? Mund të jetë e lidhur, nga njëra anë, me trazirat politike me të cilat përballat qeveria në Sofje. Të pozosh si një mbrojtës i nderit kombëtar është gjithmonë taktikë e mirë për shpërqendrim. Dhe së dyti, ndikimi i partive "*patriotike*" në qeveri edhe pse mund të jetë vetëm një pozicion simbolik.

I vetmi kontest i ngjashëm ishte mosmarrëveshja e gjatë midis Greqisë dhe përsëri Maqedonisë, e cila u ndez nga nacionalizmi pa asnjë ndikim në thelbin e pranimit në BE dhe NATO. Por në fund, Greqia dhe Maqedonia gjetën një kompromis në Prespë.

Tani Bullgaria po provokon një konflikt edhe më të pakumtimtë për problemet bilaterale plotësisht të trilluara. Çështja se si historianët ose politikanët në Maqedoni interpretojnë historinë e kombit të tyre ose të gjuhës së tyre mund të zemërojë nacionalistët bullgarë (dhe anasjelltas) por nuk ka asnjë lidhje me Kriteret e Kopenhagës ose ndonjë kriter tjetër që një vend kandidat duhet të përmbushë BE.

Që nga momenti i ringjalljes kombëtare, popujt ballkanas përjetuan larminë etnike të Ballkanit vetëm si "*material*" për parashikimet e tyre kombëtare të madhësisë. Kufijtë e shteteve kombëtare në Ballkan përcaktohen nga luftërat dhe gjaku, nga gjenocidet, nga shkëmbimi i popullsisë, nga asimilimi i pamëshirshëm. Historia e rajonit të Maqedonisë, e cila në vetvete mund të jetë një shembull pozitiv i ekzistencës paqësore të një hapësire të vogël të shumë popujve, kulturave dhe feve, dëshmon qartë për shkatërrimin e aspiratave për kombe "*të pastra*" në Ballkan.

Kur Bullgaria pretendon se nuk ka asnjë pakicë maqedonase në territorin e saj, ajo vetëm konfirmon se ka pakica brenda kufijve të saj. Sepse diçka që nuk ekziston nuk mund të mohohet! Frika nga pakica maqedonase flet për pasigurinë e identitetit kombëtar bullgar. Popujt me një identitet të qartë kombëtar nuk kanë frikë nga pakicat.

Pas Samitit të Sofijas, do të ishte veprim i duhur Bullgaria të pranonte vazhdimin e negociatave të RMV-së me BE-në, dhe debatet, në vend për çështje historike, dy shtetet fqinje të transferohen në bashkëpunim të mirëfilltë në fushën e kulturës, ekonomisë politike dhe ekologjisë. Të vendosen prioritete të reja dhe iniciativa të përbashkëta mes dy vendeve duke diksutuar për të gjitha çështjet në lidhje me zbatimin e Marrëveshjes që duhet të jetë unik dhe vetëm në frymën dhe standardet e së drejtës ndërkombëtare bashkëkohore dhe përmes qasjeve moderne për zgjidhjen e marrëdhënieve ndërshtetërore bilaterale dhe multilaterale. Një format i tillë i negociatave moderne nuk mund të ketë kushte për të detyruar njërin nga palët të pranojë kërkesa joreale të bëra nga pala tjetër, siç është heqja dorë (tërësisht ose pjesërisht) nga vetëvendosja e njerëzve të saj dhe heqja dorë nga vetë-identifikimi i qytetarëve të saj.

T'u japë një shtysë fillestare vendimtare aktiviteteve me potencial të fortë për përmirësimin e marrëdhënieve përmes promovimit të shkëmbimeve politike, diplomatike dhe civile, bashkëpunimit ushtarak-teknik, bashkëpunimit ekonomik, mjedisor, arsimor dhe kulturor, bashkëpunimit shkencor, medias dhe mbrojtjes së të drejtave të njeriut .

Do të ishte e rëndësishme që të përfshihen organizatat joqeveritare si shoqëri civile në biseda dhe bashkëpunim. Çështjet dhe aktivitetet e lidhura me historinë nuk duhet të jenë aq të përhapura sa aktualisht, por duhet të përfshihen si një aspekt specifik i mundshëm i bashkëpunimit kulturor dhe arsimor. Të bëhet një kërkesë të qartë për politikanët, qytetarët dhe mediat në të dy vendet për të kundërshtojnë në mënyrë të prerë gjuhën e urrejtjes dhe manifestimet e revanshizmit historik, arrogancës dhe epërsisë në jetën politike dhe publike.

Pse Ballkani nuk ndryshon edhe kur përfshihet zyrtarisht në BE? Sepse aspirata për t'u bërë një anëtare e BE-së për vendet e Ballkanit nuk lindi nga rrethanat që ndanin themeluesit e BE-së. Ata donin të krijonin një komunitet

paqësor të popujve, kombësive dhe pakicave. Padyshim që kjo nuk ishte aspirata e shteteve-kombe të Ballkanit. Duket se për politikanët e sotëm Bullgarë, BE duhet të jetë vetëm një garanci se ata vazhdojnë të ëndërrojnë për një "*Bullgari të Madhe*", tani përmes mjeteve diplomatike. Nëse "*Bullgaria e Madhe*" nuk mund të ekzistojë në të tashmen, atëherë të paktën të ketë ekzistuar në të kaluarën! Duke "*shantazhuar*" maqedonasit, në momentin kur janë në telashe, të pranojnë se të paktën dikur ishin bullgarë. Ndërsa politikanët bullgarë flasin për rrënjët, gjakun dhe origjinën etnobiologjike, ata ende nuk jetojnë në të tashmen evropiane.

Referenca:

1. Закон за ратификација на договорот за пријателство, добрососедство и соработка меѓу република македонија и република бугарија, Службен В. на Р.М. бр:[12/2018](#) од 18.01.2018
2. ЗАКОН за ратифициране на Договора за пријателство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония, Законът е приет от 44-то Народно събрание на 18 януари 2018 г. и е подпечатан с официалния печат на Народното събрание.
3. Marrëveshjen për Miqësinë, Fqinjësinë e mirë dhe bashkëpunim mes Republikës së Maqedonisë dhe Republikës të Bullgarisë"- versioni në gjuhën maqedonase, 1 gusht 2017.
4. Çavdar Marinov, „Македонското прашање од 1944 до денес“, 2014.
5. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
6. Алфа TV, 21.05.2013

KONCEPTI JURIDIKO-PENAL I BASHKËPUNIMIT NË OPTIKËN HISTORIKO-JURIDIKE SHQIPTARE

Xhenis Sina

Abstrakt

Në këtë artikull bëhet një prezantim i konceptit juridik të Institutit të bashkëpunimit sipas një rendi kronologjik historik sipas të Drejtës në Shqipëri. Në veçanti analizohen kodet penale që kanë vepruar nën pushtete të ndryshme politike dhe ndryshimet thelbësore që ka pësuar bashkëpunimi në secilin prej tyre. Nën lupën krahasimore shqyrtohen format nëpërmjet të cilave shfaqet ky institut i rëndësishëm i të drejtës penale dhe evoluimi i tyre.

Fjalë kyce: *E drejta zakonore; Kanuni i Lek Dukagjinit; Kodi penal otoman; Kodi penal i vitit 1928; Kodi penal i vitit 1952; Kodi penal i vitit 1972; Kodi penal i vitit 1977; Kodi penal i vitit 1993; organizatë kriminale.*

Hyrje

Instituti i bashkëpunimit në veprën penale, njihet që në kohërat e lashta, por një përpunim të hollësishëm dhe një sistematizëm të plotë ai mori në teorinë e së drejtës mesjetare dhe të drejtën penale franceze. Parimet e vendosura në lidhje me bashkëpunimin në veprën penale që gjetën pasqyrim në Kodin Penal Francez të vitit 1810 pothuajse u inkorporuan ku me ndryshime dhe ku pa ndryshime, ku pjesërisht dhe ku tërësisht edhe në të drejtat penale të shteteve të tjera europiane. Në këtë artikull bëhet një krahasim midis sistemeve të së drejtës që ka vepruar në kohë të ndryshme në territorin shqiptar, dhe sesi institute I

bashkëpunimit është trajtuar nga secili prej tyre. Fillimisht trajtohet e drejta zakonore vendase ku përfaqësues kryesor merret sistemi i normave të “Kanunit të Lek Dukagjinit” dhe sesi përcaktohej ndarja e roleve të bashkëpunimit në këtë insitut. Do të vëmë re se dhe pse kemi të bëjmë me një formë arkaike të së drejtës, një pjesë e saj vazhdon të jetë koherente edhe në të drejtën penale aktuale. Më pas, si pasojë e pushtimit otoman të territoreve shqiptare, vihet re dhe ndryshimin e së drejtës që do të veprojë në bazë të ligjit të Sheriatit dhe kanunametë otomane dhe një zgjerim i konceptit të bashkëpunimit. Me fitimin e pavarësisë të Shqipërisë në vitin 1912, fillojnë të miratohen edhe ligjet e para në lëmin e së drejtës penale, ku kulmin e përsosjes e arrin me kodifikimin e parë me “Kodin Penal të vitit 1928”, nën mbretërimin e Mbretit Zog I.

Pikërisht në këtë moment insituti i bashkëpunimit merr një formë të ngjashme me ato që parashikoheshin nga kodet penale europiane të po së njëjtës periudhë, por edhe një përcaktim i shfaqjes së formave të këtij insitutit, sic mund të citojmë përmendjen e termit “bandë”. Ky kod mbetet në fuqi deri në vitin 1948, ku me ardhjen e regjimit komunist në pushtet, ndryshime do të evidentohen edhe në të drejtën penale.

Me Kodin Penal të vitit 1952 bëhet një interpretim sipas teorisë socialiste të institutit të bashkëpunimit, interpretim i cili do të vazhdojë të zgjerohet si koncept me kodin penal të vitit 1953 dhe 1972. Ndryshime të theksuara me karakter politik të institutit të bashkëpunimit pasohen tek Kodi Penal i vitit 1977. Ku element interesant është përcaktimi si ‘organizatë kriminale’ i çdo lloj grupimi që do të shfaqte bindje politike të ndryshme nga ato të pushtetit komunist. Një sistematizim demokratik do t’i bëhet të drejtës penale shqiptare pikërisht me Ligjin nr.7669 të vitit 1993, ku bëhet edhe një ri përcaktim i institutit të bashkëpunimit dhe formave të saj. Vlen të thuhet që me ndryshimet që iu bënë Kodit Penal në vitin 2004 u arrit në përcaktim akoma më i plotë i parashikimit të formave të shfaqjes së institutit të bashkëpunimit i cili pasurohet herë pas here edhe nga interpretimet e vendimeve të Gjykatës së Lartë.

1. Koncepti juridiko penal i bashkëpunimit, sipas së drejtës penale që ka vepruar në Shqipëri, përpara instalimit të sistemit komunist.

Për të folur për një institut të tillë të së drejtës duhet të kemi parasysh se ai përfshihet në të Drejtën Penale dhe klasifikohet si krim. Pra për të patur një vizion sa më të qartë për temën në vazhdim do të shohim diçka më të thelluar në fushën e së Drejtës Penale, në origjinën e saj dhe pikërisht në të drejtën zakonore shqipëtare, si një nga burimet kryesore të së drejtës sonë penale. Studimi i së Drejtës Zakonore ka gjithashtu një rëndësi aktuale për të kuptuar fenomenin e zhvillimit të legjislacionit penal shqipëtar në përgjithësi dhe atë të bashkëpunimit në veçanti. E drejta zakonore shqipëtare u formua dhe u përsos në një ambjent të vështirë ekonomik-social. Kulmi i zhvillimit të tyre përfaqësohet nga kanunet të cilët me të vërtetë mund të renditen si corpus-juris me vlera të pamohueshme historike e juridike. Këtu mund të përmendim Kanunin e Lek Dukagjinit, Kanunin e Labërisë etj. Zhvillimi ekonomik-shoqëror i vendit bëri që vendin e zakoneve ta zinin normat e së drejtës zakonore.

E drejta zakonore u krijua mbi bazën e zakoneve dhe praktikës së gjyqimit të pleqve. Ajo pësoi ndryshime të pjesshme sasiore dhe shpeshherë jo aq të dukshme për shkak të ndikimit jo shumë të fuqishme të ideologjisë dhe politikës së klasave sunduese, gjë që nuk ndodhë tanimë. E drejta zakonore rregullonte çdo aspekt të jetës shqipëtare duke filluar që nga lindja e deri në vdekje. Në kuadrin e veprave penale aty parashikohet dhe instituti i bashkëpunimit. Kjo gjë duket qartë në normat e Kanunit të Lek Dukagjinit, ku jepen elementët thelbësorë të kuptimit të bashkëpunimit, llojet e bashkëpunëtorëve dhe rregullat e përgjithshme të tyre. Sipas të drejtës zakonore me bashkëpunim kuptohet kryerja e një veprë penale nga dy ose më shumë persona bashkë. Pra siç shihet kërkohet si elementi objektiv, ekzistenca e dy ose më shumë personave së bashku në kryerjen e veprës penale, ashtu dhe elementi subjektiv siç është marrëveshja midis tyre për të realizuar veprën penale.

Përveç së drejtës zakonore shqiptare një tjetër sistem normash ligjore filloj të operonte në territoret shqipfolëse pas pushtimit otoman siç ishte Ligji i Sheriatit që përbëhej nga një sistem juridik normash të teologjisë islame. Krahas sheriatit pushteti otoman nxori dhe kanunametë nga Sulltan Mehmeti i dytë dhe nga viti 1878 hyri në fuqi Kodi Penal Otoman i cili pësoi plotësime të ndryshme të mëvonshme. Ky kod penal bashkë me ligjet penale të miratuara më vonë veprimi si ligj me fuqi dhe në Shqipëri dhe pas shpalljes së pavarësisë kombëtare dhe krijimit të shtetit të pavarur shqiptar (28 nëntor 1912). Në ligjin shtesë të këtij

kodi që hyri në fuqi më 22 maj 1327 sipas kalendarit të vjetër otoman parashikohet dhe gjen rregullim pikërisht instituti i bashkëpunimit. Konkretisht pika 45 e këtij ligji parashikon: " Kur shumë persona së bashku bejnë një krim apo delikt, ose secili prej tyre për realizimin e fajit bën një a disa prej veprave që përbëjnë krimin apo deliktin, personat e përmendur quhen bashkëveprues dhe të gjithë ndëshkohen si veprues" Pra për herë të parë jepet nocioni i bashkëpunimit si dhe përgjegjësia penale e bashkëpunëtorëve për të cilët pavarësisht nga roli që kanë patur në kryerjen e krimit do të ndëshkohen njëllor sikurse ekzekutorët e krimit.

Megjithatë duke qënë një ligj i huaj, një ligj i një shteti pushtues dhe si i tillë, nuk mund të kishte po ato vlera në Shqipëri. Ai zbatohet në qytete dhe në zonat e tjera të pushtuara nga perandoria otomane, kurse në zonat malore të cilat nuk iu nënshtruan pushtimit dhe administratës së huaj vazhdon të vepron e drejta zakonore penale e shqiptarëve, si shfaqje e qëndresës kundër pushtimit të huaj. Në vendin tonë elementët thelbësor të kuptimit të bashkëpunimit, llojet e bashkëpunëtorëve dhe përgjegjësia e tyre jepet edhe në të drejtën zakonore penale shqiptare, sidomos në Kanunin e Lek Dukagjinit. Për të pasur bashkëpunim sipas të drejtës zakonore shqiptare duhet të ekzistojë marrëveshja e mëparshme midis bashkëpunëtorëve.

Ky nocion është i njëjtë me kuptimin që jep legjislacioni i sotëm për institutin e bashkëpunimit. Sipas kanuneve për të patur bashkëpunim në krim kërkohej të ekzistonte patjetër dijenia, pra të kishte një marrëveshje të mëparshme midis bashkëpunëtorëve. Konkretisht sipas pikës 839 të Kanunit të Lek Dukagjinit parashikohej se "pushka dhe buka e dhanun me dije të vrasjes i sjellin gjakun atij që e jep". Po kështu zgjidhej çështja kur një person pranonte ftesën e një tjetri dhe shkonin për të vrarë një të tretë që nuk i kishte borxh gjakun vrasësit. Sipas Kanunit të Lek Dukagjinit njiheshin këta lloj bashkëpunëtorësh: Doras (ekzekutori) është personi që kryen veprën penale. Simalmer (ndihmës) është ai që i jep ndihmë dorasit ose në vrasje ose në vjedhje (pika 850 e kanunit). Hjekësi (ndërmjetësi) është ai që me ndërmjetësimin e tij ose fshehurazi ndihmon ekzekutorin për të kryer një krim.

Kështu i specifikon llojet e bashkëpunëtorëve Kanuni i Lek Dukagjinit duke treguar dhe përgjegjësinë e tyre për kryerjen e veprës penale.

Bashkëpunëtorët në rolin e ndihmësve përgjigjen njëloj si ekzekutorët, kurse si rregull nxitësit ose shtytësit në krim nuk përgjigjen si bashkëpunëtorë por i paguajnë një gjobë bajrakut të tyre ose i digjet shtëpia. Për shtytësit vepronte parimi "goja nuk qet kend në gjak " d.m.th përgjigjej vetëm ekzekutori sipas rregullit " gjaku shkon për gisht". Pas ngjarjes historike të Kongresit të Lushnjes (28 janar 1920) shteti shqiptar filloi të nxirrte akte normative që përmbanin norma penale.

Ligji penal Otoman në këtë periudhë historike, nuk u përgjigjej më nevojave të praktikës në luftën kundër kriminalitetit dhe për faktin se shteti turk ndodhej në kushtet e anarkisë politike dhe revoltave të ashpra brenda vendit ashtu sikurse dhe për shkak të mardhënieve të tendosura ndërkombëtare. Për këtë arsye në 27 prill 1920 u miratua "Ligji Ndëshkimor për Faje Politike". Sipas të drejtës ndëshkimore bashkëpunëtor quhet ai që me dije merr pjesë në një veprë të jashtëligjshme. Bashkëpunimi përbëhej nga elementët si: ekzistenca e veprimit fizik dhe vullnetit keqdashës. Ndërsa sipas shkallës së bashkëveprimit, bashkëpunimi ndahet në: bashkëveprim kryesues dhe bashkëveprim tërthor. Një përshkrim më të plotë instituti i bashkëpunimit e gjeti në Kodin Penal të vitit 1928 gjatë mbretërimit të mbretit Zog I. Në nenin 64 të tij citohej: "Kur dy ose më shumë persona bashkohen në të kryemit e një faji, secili nga ekzekutorët direkt dënohet në ndëshkimin e caktuar për fajin e bamun". Po me këtë ndëshkim dënohet dhe ai që ka determinue tjetrin me ba fajin. Sipas neneve 60 dhe 65 të këtij kodi bashkëpunëtorët ndahen në: (1) Ekzekutorë, (2) Bashkëpunëtor direkt, (3) Determinues, (4) Persona të tjerë që bashkohen në të kryerit e veprës penale.

Sipas Kodit Penal të Zogut, me ekzekutorë do të konsideroheshin vetëm personat që merrnin pjesë direkt në kryerjen e veprës penale, pra që sulmojnë në kuptimin e ngushtë të fjalës, drejtpërdrejt objektin e mbrojtur nga ligji. Bashkëpunëtorë direkt do të kuptonim personat e tjerë që merrnin pjesë në ekzekutimin e veprës penale. Determinues quhen të gjithë ata persona që shtyjnë direkt ekzekutorin në kryerjen e veprës penale. Shtytësi duhet të ishte shkaku kryesor dhe vendimtar për kryerjen e veprës penale. Pra ndahej rasti kur ekzekutori e ka kryer veprën dhe për arsyet e veta duke u pasqyruar në një zbritje të dënimit për këtë rast. Po kështu nën titullin " deliktet kundër sigurimit shtetëror" në "kaptinën 4, në nenin 144 të Kodit Penal të Zogut parashikohej se: Kushdo që formon një bandë të armatosur ose ushtron në atë komandë të lartë

ose një funksion të posaçëm ndëshkohet me burgim të rëndë ose me burgim jo më pak se 10 vjet, gjithë të tjerët që kanë marrë pjesë në atë bandë ndëshkohen me burgim nga 30 muaj - 10 vjet."

Përsa i përket përgjegjësisë së tyre nuk bëhej ndonjë dallim, me përjashtim të rasteve kur ekzekutori në kryerjen e veprës penale ishte nisur dhe nga shkaqe personale. Sipas nenit 25 të kodit penal të pjesës së përgjithshme shtytësi dhe ndihmësi përgjigjeshin për fajin penal të kryer edhe kur ky kishte mbetur në fazën përgatitore apo në tentativë. Po ashtu sipas nenit 26 të kodit penal përcaktohej parimi sipas të cilit shtytësi dhe ndihmësi kanë përgjegjësi penale duke u marr parasysh shkalla e kontributit të tyre në kryerjen e fajit penal. Përsa i përket përgjegjësisë penale të bandës së armatosur, si dhe caktimit të dënimit, në kodin penal parashikoheshin rregulla të veçanta. Sipas këtij kodi dënohej jo vetëm formimi por edhe pjesëmarrja për të kryer vepra të tjera/delikte të cilat parashikohen shprehimisht në këtë nen.

Deliktet drejtoheshin kundër sigurimit shtetëror ashtu sikurse vetë kodi e parashikon në titullin e I të tij. Një dispozitë tjetër që duhet cituar nga ky kod është dhe neni 145, i cili parashikon ndëshkimin për të gjithë ata që i japin ndihmë një bande, që tashmë është formuar, pra personat që u sigurojnë streh, ushqim, municion etj. Ajo që paraqitet e veçantë në këtë kod është dispozita 146 e tij. Në këtë dispozitë parashikohet përjashtimi nga dënimi për ata që kanë formuar bandën, me kusht që ta shpërndajnë atë para se të kryejë deliktin për të cilin është krijuar.

Gjithashtu përjashtohen nga dënimi ata që vetëm marrin pjesë në bandë, pa qenë formues të saj me kusht që të tërhiqen dhe të lënë armët. Duhet të theksojmë se ky nen bën përjashtim nga dënimi, vetëm kur banda nuk e ka realizuar deliktin apo deliktet për kryerjen e të cilave është formuar. Kjo ndoshta tregon dhe ashpërsinë reale të Kodit Penal të Zogut.

2.Koncepti juridiko penal i bashkëpunimit, sipas së Drejtes Penale që ka vepruar në Shqipëri, gjatë sistemit komunist.

Mbas çlirimit të vendit instituti i bashkëpunimit gjeti vend në “Ligjin nr 599, i datës 13 maj 1948”, mbi pjesën e përgjithshme të Kodit Penal. Ky ligj dallonte këta bashkëpunëtorë në ekzekutorë, shtytës, ndihmës, inisiatorë. Ekzekutorët janë ata që cënojnë drejtpërdrejtë objektin e mbrojtur nga ligji. Shtytësit janë ata që me qëllim shtyjnë një person tjetër të kryejë një faj penal. Ndhimësit janë personat që me qëllim ndihmonin një person tjetër në kryerjen e një faji penal. Neni 24/2 na përcakton dhe mënyrat e dhënies së kësaj ndihme duke dhënë këshilla, udhëzime, duke vënë në dispozicion mjete, duke larguar pengesat për kryerjen e fajit penal, duke premtuar fshehjen e fajit penal, të veglave me të cilat është kryer fajit penal, të gjurmëve të fajit penal dhe të sendeve që mund të rrjedhin nga fajit penal. Sipas nenit 25 të pjesës së përgjithshme të kodit penal, shtytësi dhe ndihmësi përgjigjeshin si për fajit penal të kryer por dhe kur mbetj në fazën e tentativës. Po ashtu sipas nenin 26 përcaktohej parimi sipas të cilit "shtytësi dhe ndihmësi janë përgjegjës penalisht brenda kufijve të qëllimit të tyre duke u marrë parasysh shkalla e kontributit të tyre në kryerjen e fajit penal". Gjithashtu duhet thënë se në pjesën e përgjithshme të kodit penal të vitit 1948 u sanksionua parimi sipas të cilit inisiatorët, organizatorët dhe anëtarët e thjeshtë të organizatës kriminale kanë përgjegjësi penale për të gjithë veprimtarinë kriminale të kryer nga organizata.

Kodi i ri penal i regjimit komunist hyri në fuqi në shtator te vitit 1952. Në këtë kod penal instituti i bashkëpunimit mori një përpunim më të plotë dhe që me ndonjë përjashtim u ruajt dhe në kodin penal të vitit 1977. Sipas nenit 12 të kodit penal: "Bashkëpunimi është kryerja me dashje e një krimi nga disa persona bashkë, ose krijimi për këtë qëllim i një organizate kriminale. "Sipas të drejtës penale të kësaj kohe, rëndësi e veçantë i kushtojë elementëve teorik të tillë si: lidhja shkakësore, faji, përgjegjësia penale e secilit bashkëpunëtor. Kështu sipas kësaj të drejte për të pasur figurën e krimit të bashkëpunimit në krim kërkohet: (a) pjesëmarrja e dy ose më shumë personave në kryerjen e një krimi, (b) lidhja shkak-pasojë ndërmjet veprimeve të çdo pjesëmaërësi ne rezultatit kriminal, (c) elementi i dashjes. Teoria e së drejtës penale socialiste njihje dy forma kryesore të bashkëpunimit: bashkëpunim i thjeshtë dhe bashkëpunim i veçantë.

Forma e bashkëpunimit të thjeshtë është forma që paraqet më pak rrezikshmëri shoqërore, zakonisht në bashkëpunimin e thjeshtë hyjnë rastet kur pjesëmarrësit në krim paraqiten në role të veçanta si; nxitës, ndihmës, ekzekutor.

Po kështu këtu bëjnë pjesë dhe rastet e tjera ku pjesëmarrësit në krim paraqiten në të njëjtin rol, (ekzekutorit) me kusht që të mos konkurojnë me elementët e organizatës kriminale. Ndërsa bashkëpunimi i veçantë paraqet rrezikshmëri më të lartë shoqërore. Këtu është fjala për grupe personash të përgatitur për të kryer një ose më shumë krime. Karakteristikë është organizimi i pjesëmarrësve dhe përgatitja e tyre për të kryer veprimtari kriminale. E drejta penale e kësaj kohe njihete vetëm tre forma të bashkëpunimit të veçantë si :(1) Grupin e organizuar, (2) Bandën e armatosur; (3) Organizatën kriminale.

Përsa i përket grupit të organizuar deri nga fundi i vitit 1965, në praktikën gjyqësore lidhur me krimet e përvetsimit të pasurisë socialiste dhe asaj të qytetarëve është pranuar deri diku një njësim i kuptimit të grupit të organizuar me atë të bashkëpunimit të thjeshtë. Sipas kodit penal të vitit 1953 banda njihet vetëm si formë bashkëpunimi në krimet kundër shtetit, e citohej pikërisht prej nenit 69 të kodit i cili parashikon organizimin ose pjesëmarrjen në bandat e armatosura ku me "bandë" do të nënkuptohej një grup prej 2 ose më shumë personash, të armatosur, me një strukturë të qendrueshme, e krijuar me qëllim për të kryer veprimtari kundër pushtetit popullor.

Karakteristikë për bandën e armatosur ishin pikërisht organizimi dhe qëndrueshmëria e saj. Këto karakteristika e dallojnë atë nga grupi i zakonshëm, i krijuar rastësisht për të kryer një akt terrori ose një akt diversioni të veçantë. Ndryshe nga kodi penal i Zogut ky kod parashikonte në një dispozitë të tij krijimin e organizatës kriminale kundër pushtetit popullor (neni 69) konkretisht: "Organizimi ose pjesëmarrja në bandat e armatosura që hyjne në Republikën Popullore të Shqipërisë ose që formohen në tokën e Republikës Popullore të Shqipërisë për të minuar pushtetin popullor me anë të sulmit kundër institucioneve shtetërore ose shoqërore, kundër përfaqësuesve të pushtetit popullor, punonjësve, ndërmarjeve dhe pasurisë shtetërore ose pasurisë qytetare, dënohen me heqje të lirisë jo më pak se 10 vjet ose me vdekje dhe kurdoherë me konfiskim të pasurisë" Ky kod sikurse u tha nuk parashikonte dënime të ndryshme dhe as përjashtim nga dënimi të krijuesve/ pjesëmarrësve të bandës të cilët pendoheshin ose bashkëpunonin me drejtësinë.

Megjithatë vihet re një ashpërsim e kodit penal të vitit 1952. Në këtë kod krimi i organizimit ose i pjesëmarrjes në bandat e armatosura, konkuron me të

gjitha krimet e tjera që kryhen prej bandës. Në nenin 76 të Kodit Penal parashikohet pjesëmarrja në një organizatë kriminale e cila ka për qëllim kryerjen e krimeve kundër shtetit të parashikuar në nenet 64-75 të kodit. Në kuptim të këtij neni kemi të bëjmë me organizatë kriminale, vetëm kur ajo ka për qëllim kryerjen e veprimeve të tilla si: Diversion, sabotim, vepra terroriste kundër përfaqësuesve të pushtetit, të cilat parashikon vetë dispozita.

Kodi Penal i Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë u miratua me ligjin nr 5591, datë 15.06.1977 dhe hyri në fuqi me 1 tetor 1977. Ajo që vihet re qysh në fillim është se ky kod është vetëm një vazhdimësi e kodit të mëparshëm. Sipas nenit 13 të Kodit Penal të vitit 1977 "Bashkëpunim quhet kryerja e veprës penale nga dy ose më shumë persona me marrëveshje midis tyre, nga një grup i organizuar, nga një bandë e armatosur, ose nga një organizatë kundër revolucionare". Në teorinë e së drejtës penale socialiste të Shqipërisë si kriter ndarjeje në forma të ndryshme të bashkëpunimit është pranuar shkalla e lidhjes subjektive midis pjesëmarrësve në veprën penale. Pikërisht kjo shkallë e lidhjes subjektive përcakton dhe shkallën e rrezikshmërisë shoqërore të një forme nga një formë tjetër bashkëpunimi. Mbi këtë bazë teorike të së drejtës penale socialiste janë pranuar 3 forma bashkëpunimi. (1) bashkëfajësia, (2) bashkëpunim i thjeshtë (3) organizata kriminale. Duke u nisur nga fakti që kriteri më i drejtë për përcaktimin e formave të bashkëpunimit, është shkalla e lidhjes subjektive midis pjesëmarrësve në veprën penale është cilësuar më e drejtë ndarja e bashkëpunimit në dy forma kryesore: (1) Bashkëpunim i thjeshtë dhe (2) Bashkëpunim i veçantë. Trajtimi teorik është i njëjtë me atë që është bërë në komentën e Kodit Penal të vitit 1952.

E drejta penale e kësaj kohe dhe konkretisht neni 13 i Kodit Penal njeh 3 forma të bashkëpunimit të veçantë: 1) Grupin e Organizuar, Bandën e Armatosur dhe Organizatën Kriminale. Kodi Penal i mëparshëm i vitit 1952 termin grup jo gjithmonë e përdorte në kuptimin e grupit si formë e bashkëpunimit të veçantë. Keshtu p.sh. fjala grup që përmendet në lidhje me krimin e kundërshtimit të përfaqësuesit të pushtetit, të parashikuar prej nenit 239 të Kodit Penal të vitit 1952, nuk ka kuptimin e grupit si formë e bashkëpunimit të veçantë, por tregon thjesht numrin e subjekteve që kërkohet për të pasur figurën e krimit në rastin konkret. Në disa raste Kodi Penal i mëparshëm kur kishte parasysh grupin si formë e veçantë e bashkëpunimit ka përdorur fjalët "grup i organizuar" siç është

rasti për krimet e parashikuara nga nenet 80;81;180;191. Sikurse u përmend më sipër “Banda” përfaqëson në vetvete një formë tjetër bashkëpunimi të veçantë. Sipas kodit penal të vitit 1977 banda e armatosur njihej si formë e bashkëpunimit të veçantë vetëm në krimet kundër shtetit, dhe pikërisht në atë të parashikuar prej nenit 51 të këtij kodi dhe konkretisht: "Organizimi i bandave të armatosura dhe pjesëmarrja në to, për të kryer krime kundër shtetit dënohen me heqje të lirisë jo më pak se 10 vjet ose me vdekje.

Duhet të theksojmë se edhe ky kod e quan krimin e konsumuar, me organizimin ose pjesëmarrjen në bandën e armatosur pa qënë nevoja për kryerjen e krimeve të tjera. Krimi në fjalë konkuron me të gjitha krimet e tjera. Sipas ligjit penal dhe praktikës gjyqësore të kësaj kohe me “bandë” kuptohet një grup prej dy ose më shumë personash i armatosur dhe i qëndrueshëm, i krijuar me qëllim për të kryer veprimtari kundër shtetit të diktaturës së proletarietit. Tipike për bandën është jo numri i pjesëmarrësve në të, por organizimi dhe qëndrueshmëria e saj. Së fundi forma më e lartë e bashkëpunimit të veçantë përta i përket organizimit e qëndrueshmërisë ashtu dhe rrezikshmërisë shoqërore ishte “Organizata Kundër revolucionare”, *me organizatë revolucionare kuptohej një grup relativisht i madh njerëzish , i qëndrueshëm dhe i organizuar mirë, i krijuar me qëllim për të dobësuar ose përmbysur pushtetin shtetëror...* Siç shihet organizata kundër-revolucionare destinohet për një veprimtari të gjerë, zakonisht për kryerjen e veprave të ndryshme si agjitacioni e propaganda, diversion, akti i terrorit spiunazh, prandaj organizimi i saj është më i perfeksionuar.

Sikurse banda dhe organizata kundër-revolucionare meqënëse janë forma të ndryshme të bashkëpunimit në krim, ato parashikohen në pjesën e posaçme të Kodit Penal si figura të veçanta krimesh. Kodi Penal i vitit 1977 në krahasim me Kodin Penal të vitit 1972 sillte disa ndryshime kryesore: (1) Zgjerimi dhe përcaktimi me saktësi e nocionit të organizatës kundër-revolucionare. (2) Parashikohet sanksion konkret për këtë lloj krimi. Trajtimi nga ana teorike është i njëjtë me atë që bëhet në komentarin e Kodit Penal të vitit 1952. Pra të gjithë bashkëpunëtorët janë përgjegjës sikurse vetë ekzekutori. Edhe në lidhje me caktimin e masës së dënimit, nuk njihej ndonjë diferencim paraprak për bashkëpunëtorët e ndryshëm. Për çdo rast Gjykata në caktimin e masës së dënimit nisjet nga rrethanat konkrete, duke marrë parasysh shkallën e pjesëmarrjes së secilit në veprën penale, rrezikshmërinë e veprës dhe personalitetin e fajtorit.

Duke u nisur nga ky fakt në praktikën gjyqësore nuk janë të rralla rastet që shtytësit në krim ose në kundravajtje penale i caktohet një masë dënimi më e madhe se ekzekutorit dhe ndihmësit.

3.Koncepti juridiko penal i bashkëpunimit, sipas së drejtës aktuale penale.

Deri në daljen e kodit të ri penal, u bënë një sërë shtesash dhe ndryshimesh, të cilat u realizuan në Ligjin nr 7669 datë 16.11.1993, i cili solli ndryshime si në pjesën e përgjithshme edhe në atë të posaçme. Ndryshim ky që erdhi si pasojë e rënies së regjimit të diktaturës dhe krijimin e një rendi të ri demokratik shtetëror. Konkretisht ndryshoi Neni 57 i Kodit Penal që parashikonte krijimin e “organizatës kriminale” duke dhënë këtë përkufizim: "Krijimi i një organizate me karakter fashist, komunist, totalitarist, terrorist, të drejtuar kundër rendit kushtetues ose pjesëmarrja në to dënohet”.

Në krahasim me kodin penal të mëparshëm pati disa ndryshime kryesore siç ishte zgjerimi i nocionit të organizatës kundër shtetit duke përfshirë të gjitha ato forma organizimi që bazohen në një sistem totalitar qeverisës, drejtuar kundër rendit kushtetues, ashtu sikurse parashikoheshin sanksione direkte dhe reale për këtë lloj krimi. Nga ana objektive Neni 57 i Kodit Penal parashikonte si organizimin ashtu dhe pjesëmarrjen në një organizatë kundër rendit kushtetues. Këto dy nocione ndonëse parashikohen nga e njëjta dispozitë e Kodit Penal kanë dallime midis tyre. Me “organizim” kuptohen ato veprime që shprehen në gjetjen e bashkëpunëtorëve, në përpunimin e planit kriminal për krijimin e organizatës dhe kryerjen e krimeve kundër shtetit, drejtimin direkt të veprimeve të pjesëmarrësve për realizimin e planit kriminal, në gjetjen e bazave për mbledhjet e organizatës. Me pjesëmarrje në organizatë kuptohen ato veprime që shprehen për realizimin e planit kriminal të organizatës. Pjesëmarrja në organizatë është kurdoherë pjesëmarrëse aktive dhe dallohet bashkëpunimi në formën e ndihmës. Bashkëpunëtori (ndihmës) nuk merr pjesë drejtpërdrejt në organizatë por i jep ndihmën e premtuar që më parë në një rast të shkëputur.

Konkluzion

Dhënia e ndihmës shprehet në asistimin e një ose disa pjesëmarrësve të organizatës, në fshehjen e tyre, dhënien e ilaceve për mjekim etj. Në këto raste bashkëpunëtori do të përgjigjet sipas nenit që do të cilësohet vepra e anëtarit të organizatës. Krimi konsiderohej i kryer në bashkëpunim që nga çasti i krijimit ose pjesëmarrjes në një organizatë kundër rendit kushtetues, pavarësisht nga krimet e kryera prej saj. Kjo ndodh për vetë rrezikshmërinë shumë të theksuar që paraqet vepra kriminale, e cila konkuron në çdo rast me krimet e tjera kundër shtetit. Fakti që krimi i parashikuar nga Neni 57 i Kodit Penal quhet i kryer që nga çasti i krijimit të organizatës kriminale ose pjesëmarrjes në të por nuk do të thotë se mohohet tentativa për krijimin e organizatës. Pjesëmarrësi i organizatës kundër rendit kushtetues duhet të dinte se bënte pjesë në një organizatë kriminale, se veprimtaria e tij ishte pjesë përbërëse e veprimtarisë kriminale kundër rendit kushtetues, dhe me dashje dhe qëllim të posaçëm kundër shtetit. Pjesëmarrësit e organizatës kundër shtetit dënoheshin sipas parimeve të pjesës së përgjithshme mbi përgjegjësinë e bashkëpunëtorëve. Pjesëmarrësi në organizatën kriminale përgjigjet jo vetëm për veprat për të cilat ai kishte marrë pjesë drejtëpërdrejt por edhe për ato të kryera nga pjesëmarrës të tjerë të organizatës kriminale, nëqoftëse kryerja e këtyre veprave hynte në planin e veprimtarisë së organizatës. Kur organizata kryente dhe krime kundër rendit kushtetues atëherë kishte konkurrim krimesh, dhe bëhej bashkimi i dënimeve sipas rregullave të përgjithshme. Edhe me ndryshimet që pati Kodi Penal në vitin 2004, përsa I përket institutit të bashkëpunimit në aspektin teorik nuk pati ndryshime të tjera ashtu sikurse edhe në ndarjen e roleve të pjesëtarëve vazhdoi të ishte i njëjti klasifikim.

Bibliografia

1. “Kanuni i Lek Dukagjinit” nga Shtjefen Gjeçovi, Adrion LTD, 2001;
2. “E drejta penale e Republikës Popullore të Shqipërisë”, pjesa e posacme, Ismet Elezi, 1970;
3. Elezi, Ismet; Kaçupi, Skender; Maksim, Haxhia; "Komentari i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë", Tiranë, 2004;
4. “Ligji Ndëshkimor për Faje Politike” 27.04.1920, biblioteka elektronike e Kuvendi i Republikës së Shqipërisë, 2020;

5. Kodi Penal i vitit 1928, biblioteka elektronike e Parlamentit të Republikës së Shqipërisë, 2020;
6. Ligji nr.599 “Për ndryshime në Kodin Penal” 13.05.1948, biblioteka e Universitet të Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, 2020.
7. Kodi Penal i vitit 1952, biblioteka elektronike e Parlamentit të Republikës së Shqipërisë, 2020;
8. Kodi Penal i vitit 1972, biblioteka elektronike e Parlamentit të Republikës së Shqipërisë, 2020;
9. Ligji nr.7669 “Për ndryshime në Kodin Penal” 16.03.1993, Qendra e Botimeve Zyrtare, arkivi elektronik i akteve, 2020;
10. Kodi Penal i vitit 2004, Qendra e Botimeve Zyrtare, 2020.

PARALLEL LEARNING OF TWO OR MORE LANGUAGES

PhD. Edi KELA

Edikela17@gmail.com

ABSTRACT

There are various theories about how to teach a child to simultaneously use two languages. Many scientists agree that a child who is exposed to a parallel study of two languages in early childhood will naturally learn to use both languages. The child in this period will certainly go through different stages of intermingling in languages; borrowing words from the other language to express an idea, sometimes even in the same sentence. This is because a particular word can exist in one language, but not in the other one. Although, more specifically the meaning of a particular word in one language, can give a message that is not easily translated into the other language.

Children can experiment with languages to make a special effect or to focus themselves in certain situations. For example, one language may have less significance and it will be used to transmit information related to one's home or family, while the other may be used more formally in communication outside the home. However, there will still be periods where one language will be used more.

With this paper I will try to examine the obstacles and problems that arise in the parallel learning of two languages.

Key words: *two languages, obstacles, problems*

Advantages of the parallel learning of two or more languages.

Parallel learning of two or more languages means studying and familiarizing two or more cultures. Children who speak two or more languages without difficulty can balance languages and communicate in both languages. Most often these children come from parents of different cultures, speak different languages or grow in areas where their mother tongue is not used.

Research suggests that the mental capacity of bilingual children is different compared to children who speak only one language. People who use two or more languages in daily communication are in priority compared to people who communicate only in one language.

The advantage does not apply to intelligence, but that the mental capacity of bilingual children shows greater flexibility and adaptation to new situations.

Cognitive advantages of people who speak two or more languages:

-People who speak two or more languages are "better"

Knowing two or more languages increases the ability to solve tasks and problems. From the research it has been shown that people who speak two or more languages show better success in solving foreign language tests (English) compared to monolingual people.

- Bilingual people are better in multitasking

The brain of bilingual people is more flexible and can more easily divert attention from speech to writing or to some other content.

Based on a research carried out at the Pennsylvania State University, this is a kind of "juggling", because at the same time they are able to focus attention in different content.

The research used a simulator for driving a vehicle while solving other

tasks that distracted them. The survey showed that bilingual people made fewer mistakes in using vehicle.

- **The risk of getting Alzheimer's disease is smaller.**

Based on tests carried out by Evy Woumans at university hospitals in Brussels, first symptoms of Alzheimer's disease of monolingual people appear at 71 years of age, while in bilingual people the first symptoms appear at 75 years of age.¹¹⁷

However, this research remains a hypothesis that requires more serious scientific research.

From my research I came to the conclusion that people with Alzheimer's disease do not forget the second language, that is, in the early stages of the disease, while the patient can still speak and express emotions without difficulty, can use the two languages.

Better memory

The more often the brain matches with the muscle the more we practice we have more condition. Learning a language involves remembering grammatical rules and enriching the vocabulary, which helps strengthen the "brain muscles". This skill enhances the total memory that means that people who speak two or more languages have better memory and can store more information, a range of numbers, names, and instructions.¹¹⁸

Better perception

People who speak two or more languages have a better perception; they are better at selecting important information from insignificant, which means they can better see inaccurate information. It is therefore not surprising that writers knowing the advantages of multilingualism created polyglot characters

¹¹⁷ Ellen Bialystok and Fergus I. M. Craik, *Cognitive and Linguistic Processing in the Bilingual Mind*, Current Directions in Psychological Science, February 2010 19: 19-23.

¹¹⁸ IBDEM

such as Sherlock Holmes and Hercule Poirot.¹¹⁹

In addition to the abovementioned advantages, people who speak two or more languages have different views on cultures, in terms of religion, multiculturalism, etc. From the conducted research, I found that in the Republic of Macedonia, people who skillfully speak two or more languages almost have similar views about the events in the Republic of Macedonia.

They evaluate events more objectively, criticize on the basis of arguments and consider the cultural and moral values of the people.

I would like to mention the way I have learned languages. I try to remember which language I learned first; the answer is I do not remember!!!

Since I know myself, I know that I speak Turkish, Macedonian and Albanian language, and also Serbian-Croatian language (my grandmother's mother tongue).

Turkish language is the language we used to speak at home, but on the other hand home for me was also my neighbors' home Uncle Dimitri and Aunt Smilla who were Macedonians where I spent a good part of the day; on the other hand my home was also at the home of Tota and with Tota I was speaking Albanian language.

By learning the languages I learned about the way of life of the nations whose languages I spoke. Did it make me forget where I belong? Absolutely not, I felt that I belong everywhere but that there are some small differences that I need to cherish for being me.

Obstacles and problems that arise in the parallel learning of two or more languages

Parallel learning of two or more languages can lead same problems but

¹¹⁹ <http://www.lexis.rs/index.php/en/blog/40-prednost-bilingvizma>

parents play a major role here, they have to be well informed and guide the child correctly. Adults who actively use two or more languages also can face certain problems.

The most common problems that a child can face in parallel learning in two or more languages are:

- Interference in languages,
- Difficulties in pronunciation of certain voices,
- Difficulties in expressing an opinion because of an insufficient fund of words

Till they fully comprehend the two languages, the intermingling of languages is a normal phenomenon. When expressing a particular opinion or attempting to translate a particular sentence from one language to another, there is interference in languages because certain words or expressions may not be in the other language so a child can "borrow" words while communicating in one language or expressions from the other language.

The research showed that the third problem is quite evident in the Republic of Macedonia. Although Macedonia is considered as a multi-lingual state, the question arises whether bilingual people use the two languages well enough and skillfully. From the conducted research it turned out that over 60% of people who can communicate in two or more languages and their word fund is rare. Of course, the level of education, the environment in which they grew up, the parents, and so on play a major role. However, the parents have a key role to play in their information and education.

So, bilingualism is the ability of a speaker to alternately use two or more languages.¹²⁰

Bibliography

1. Bernard Pottier, "Linguistique générale", Klincksieck, Paris, 1985

¹²⁰ Edwards 1994: J. Edwards, *Multilingualism*. London; New York.

2. Bratt Paulston, Richard G. *Tucker*,” [Intercultural Discourse and Communication](#)”, Blackwell Publishing Ltd, USA, 2005
3. Colin Baker, Sylvia Prys Jones, “Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education”, Multilingual Matters, 1998
4. C.T. Onion, [G. W. S. Friedrichsen](#), [R. W. Burchfield](#), “The Oxford Dictionary of English Etymology”, 1st Edition, Oxford University Press, Oxford, 1966. P. 401
5. Dianna L. Stone D., Eugene F. Stone-Romero, „The Influence of Culture on HUMAN Resource Management Processes and Practices“, Psychology Press, Taylor&Francis , New York, London, 2008
6. Daniel Chandler, “The Basics Semiotics”, Routledge, London, 2007
7. Ellen Bialystok and Fergus I. M. Craik, *Cognitive and Linguistic Processing in the Bilingual Mind*, Current Directions in Psychological Science, February 2010
8. Edwards 1994: J. Edwards, *Multilingualism*. London; New York.

VIKTIMOLOGJIA DHE RËNDËSIA E STUDIMIT TË SAJ - POZITA E VIKTIMAVE NË SHQIPËRI

MSc.Albina BERISHA

International University of Struga (a.berisha@eust.edu.mk)

Abstrakt

Kriminaliteti ndër vite ka pësuar një rritje të madhe gjithashtu është sofistikuar në metodat e tij. Me rritjen kaq të madhe të numrit të krimeve, rriten edhe numrat e personave që bien viktima të krimit. Trajtimi i këtyre rasteve kërkon një përkushtim shumë të madh të aktorëve shtetëror dhe jo-shtetëror dhe një bashkëpunim ndërkombëtar për minimizim të rasteve të viktimizimit.

Shoqëria është një hallkë shumë e rëndësishme e zhvillimit të një shteti, përballja e saj me fenomene negative si kriminaliteti, korrupsioni, varfëria, problemet e shumta në brendësi të strukturave familjare, çon në një probabilitet shumë të lartë që kategori të veçanta të bien pre e viktimizimit në vend.

Identifikimi i faktorëve bazë që ndikojnë në shfaqjen e viktimizimit dhe analizimi i këtyre faktorëve dhe pasojat që ato sjellin mund të ndikojnë në uljen e rasteve të viktimizimit.

Fjalë kyçe: *Viktima, viktimologjia, Shqipëri, pozitë.*

Hyrje

Sot në botë numri i viktimave të krimit është në rritje, sipas të dhënave zyrtare të Organizatës së Kombeve të Bashkuara rreth 464,000 njerëz vlerësohet të kenë qenë viktimat të vrasjes me dashje në 2017, ku një normë mesatare globale e vrasjeve prej 6.1 viktimash për 100,000 banorë u vlerësua në vitin 2017 dhe rreth 90 për qind e të gjitha vrasjeve të regjistruara në mbarë botën janë kryer nga autorë meshkuj.¹²¹

Këto janë disa shifra zyrtare, por ka ende shumë krime që nuk janë raportuar, ka shumë viktimat të cilat nuk kanë gjetur guxim për t'u drejtuar në organet kompetente për të kërkuar ndihmën dhe të drejtat që i garantohen me ligj. Ka disa arsye që mund t'i bëjë viktimat të mos drejtohen në organet kompetente, mund të jetë mungesa e besimit në institucione, kërcënimet për jetën e tyre ose për familjarët e tyre, mund të ndikoj edhe korrupsioni i lartë në institucione, joprofesionalizmi i stafit (mos përgatitja e personelit të punësuar, të cilët mund të shkaktojnë viktimizim sekondar), zvarritja e procedurës për të dënuar shkelësit, mos ofrimi i kompesimit të dëmit të viktimave (ose familjarëve të viktimës). Pra ka një sërë faktorë që ndikojnë në mos raportimin e rasteve të viktimizimit duke çuar shpeshherë deri në humbje jete të viktimave.

Studimi i viktimologjisë në aspekt të veçuar nga kriminologjia, i vjen në ndihmë profesionistëve të cilët duhet të përgatiten për mënyrën e trajtimit të rasteve të viktimave të ndryshme, të kuptuarit e faktorëve që ndikojnë në shfaqjen e rasteve të viktimizimit në një shoqëri, gjithashtu përgatitja e studimeve cilësore në këtë fushë mund t'i ndikojë pozitivisht edhe viktimave për t'u informuar mbi të drejtat e tyre, mbi pozitën e tyre në procedurë penale dhe për informimin mbi të gjithë institucionet ku mund të drejtohen për të kërkuar ndihmë. Një bashkëpunim efikas midis gjyqëtarëve, policëve, punonjësve social/psikologëve dhe palëve të interesuar do t'i vendoste në një pozitë me të mirë viktimat.

¹²¹ [Global study on homicide](#)

Gjithashtu shtetit duhet të marrë në konsideratë të gjithë faktorët që ndikojnë në shfaqjen e viktimizimit në vend, të studioj gjendjen aktuale të rasteve të viktimave, një pasqyrë e qartë të reagimit të shoqërisë ndaj viktimizimit, gjithashtu duhet bërë dhe identifikimi i viktimave potenciale. Të gjithë këto fusha mund të sjellin ndërmarrjen e masa që ndikojnë në uljen e viktimizimit në vend dhe në rregullimin e pozitës së viktimave në drejtësi. Kujdesi i vazhdueshëm duhet bërë ndaj grupeve potenciale për të qënë viktima si : të miturit, femrat, të moshuarit. Të cilët për shkak të disa arsye mund të bien lehtë viktima të krimit.

Viktimologjia si shkencë e veçantë

Puna në drejtësinë penale është një bashkëveprim i ndërlidhur midis palëve të interesuara, gjyqëtarëve, oficerëve dhe autorëve. Ka dhe një pjesë tjetër thelbësore të procesit, por që shpeshherë anashkalohen në përpjekje për të ndëshkuar autorët: viktima.

Vetë termi viktimë ka kaluar një evolucion. Ai e ka origjinën nga termi latin viktima që i referohet një kafshe ose qenieje njerëzore të ofruar si flijim për një hyjni. Gjatë shekullit të 17-të, u përdor për të përshkruar njerëzit që u plagosën, u torturuan, ose të vrarë. Aktualisht, termi viktimë i referohet një personi që pëson dëmtime ose lëndime në një shumëllojshmëri të rrethanave.¹²² Viktimat e krimit përfshinë çdo individ, pa dallim e racës, gjinisë, fesë, moshës apo dhe orientimit seksual.

Në studimet e hershme kriminologjike vihet re se para shekullit të 20 hulumtimet dhe informacionet për viktimat kanë qënë të pakta, por kjo nuk ka ardhë nga fakti që nuk janë trajtuar viktimat e krimit, por që fokusi dhe vëmendja primare ka qënë tek autorët e krimit.

Benjamin Mendelsohn, i referuar shpesh si babai i viktimologjisë, e përshkruan këtë fushë si "shkenca e viktimave dhe viktimitetit. Me viktimitet nënkuptojmë konceptin e përgjithshëm, fenomenin e përbashkët specifik që karakterizon të gjitha kategoritë e viktimave, pavarësisht nga shkakut i situatës së tyre". Me fjalë të tjera, vazhdon Mendelsohn, "ajo (viktimologjia) duhet të marrë

¹²² Nicky Ali Jackson, Kathryn M. Campbell, Margaret Pate, "The victimology of wrongful conviction- Innocent Inmates and Indirect Victims", Routledge, 2022, pg.11

parasysh të gjitha fenomenet që shkaktojnë viktima, në masën që shoqëria interesohet për to".¹²³

1.1 Fushat kryesore të studimit në viktimologji

Fushat kryesore ku është e përqendruar viktimologjia i përketë :

1. Studimi i viktimave të krimit dhe marrëdhëniet e tyre me shkelësit.
2. Eksplorimi i karakteristikave të cenueshmërisë së viktimës.
3. Ekzaminimi i gjendjes së rëndë të viktimës.
4. Një ekzaminim i përgjigjes së sistemit të drejtësisë penale ndaj viktimave.
5. Një ekzaminim i reagimit të shoqërisë ndaj viktimizimit.
6. Identifikimi i “viktimave” të reja të sjelljeve që nuk konsideroheshin më parë kriminale.¹²⁴

Mund të themi që viktimologjia është studimi i viktimizimit që përfshin analizën e marrëdhënies viktimë-shkelës si dhe përvojat e viktimës me sistemin e drejtësisë penale gjatë administrimit të drejtësisë.

Por në bazë të Deklaratës mbi Parimet Themelore të Drejtësisë për viktimat e krimit dhe keqpërdorimit të pushtetit , kuptimi viktimë në raste të

¹²³ Shelly Clevenger, Jordana N. Navarro, Catherine D. Marcum, George E. Higgins , “Understanding Victimology”, 2018, pg.11

¹²⁴ Nicky Ali Jackson, Kathryn M. Campbell, Margaret Pate, “The victimology of wrongful conviction- Innocent Inmates and Indirect Victims”, Routledge, 2022, pg.12

caktuara përfshinë dhe të afërmit në lidhje familjare ose farefisnore që kanë jetuar me viktimën ose kanë qenë të varuar nga viktimat.¹²⁵

1.2 Viktimologjia dhe rëndësia e saj si degë e vecantë

Fusha e viktimologjisë përfshin këto dy qëllime kryesore:

- të parandalojë që viktimizimi të ndodhë në radhë të parë
- të minimizojë dëmin pas viktimizimit, si dhe të parandalojë viktimizimin e përsëritur.

Autori Frederick Wertham nënvizon rëndësinë e viktimologjisë në kuptimin e përgjithshëm të krimit: *“Nuk mund të kuptohet psikologjia e vrasësit nëse nuk kupton sociologjinë e viktimës. Ajo që na nevojitet është një shkencë e viktimologjisë”*.¹²⁶

Studimi ndaj kësaj disipline jep ndihmesën e saj në të kuptuarit më qartë jo vetëm të shkaqeve që çuan një person të jetë viktimë, por edhe të analizuarit të efekteve psikologjike të krimeve mbi viktimat, ndërveprimet ndërmjet viktimave dhe sistemit të drejtësisë penale por edhe analizën e marrëdhënieve ndërmjet viktimave dhe autorëve.

2. Tipologjia e viktimave të krimit

Në fund të viteve 1930 dhe në fillim të viteve 1940, një avokat i specializuar në punën e mbrojtjes penale filloi një seri studimesh të krijuara për të ndihmuar: avokatët mbrojtës në përgatitjen e çështjeve në emër të klientëve të tyre. Avokati ishte Benjamin Mendelsohn dhe studimet e tij, veçanërisht ato për

¹²⁵ Halili, Ragip, “Viktimologjia”, Prishtinë, 2011, fq.47

¹²⁶ Po aty.

përdhunimin, arritën kulmin me përcaktimin e një tipologjie të viktimave kriminale.¹²⁷

Kjo tipologji përbëhet nga kategoritë e mëposhtme:

Niveli i fajësisë së viktimës	Shembuj
Plotësisht i pafajshëm	një individ i vrarë teksa fle në gjumë
Viktimë me faj të vogël	grabitet një individ pasi ka ekspozuar para
Viktima fajtor si shkelësi	një individ i vrarë gjatë një transaksioni droge
Viktima më shumë fajtor se shkelësi	një individ i vrarë pasi ka nisur një sherr fizik
Viktima fajtoresh plotësisht	një individ i vrarë gjatë kryerjes së një grabitjeje
Viktima imagjinare	një individ që pretendon se është viktimizuar

Tabela.1 Niveli i fajësisë së viktimave të Mendelsohn-it, me shembuj.¹²⁸

Kjo ndarje ka ndihmuar në fushën e viktimologjisë, duke u bërë dhe shembull kyç sesi studiues të viktimologjisë së hershme kanë shërbyer për të përcaktuar viktimën dhe nivelin e fajësisë së saj. Nga ndarja e paraqitur në tabelën 1, shihet se vetëm dy kategori lidhen me viktimat faji i të cilave është më i vogël se faji i vetë autorit, dhe vetëm një kategori i përket viktimës që konsiderohet plotësisht e pafajshme.

Nga ana tjetër kemi më shumë kategori ku përfshijnë viktimë që kanë faj sëbashku me autorin e krimit dhe viktimë që kanë faj më të madh se autori.

Mendelsohn mendon se për këto përfundime ndoshta qëndron fakti se analistët socialë të krimit kanë neglizhuar viktimën e pafajshme. Në përgjithësi shkencëtarët socialë që analizojnë krimin i fillojnë studimet e tyre me dy supozime:

1. Kërkojnë shpjegim për sjellje kriminale

¹²⁷ Sengstock, Mary C. , "The Culpable Victim in Mendelsohn's Typology", April 1976, pg.2

¹²⁸ Shelly Clevenger, Jordana N. Navarro, Catherine D. Marcum, George E. Higgins, "Understanding Victimology", 2018, pg.14

2. Ata supozojnë se ky shpjegim do të qëndrojë në faktorë social, në vend të faktorëve psikologjikë apo biologjikë.¹²⁹

2.1 Shkaqet dhe pasojat e viktimizimit

Nëse flasim për shkaqet ose pasojat e viktimizimit mund të themi që janë dhe të ngjashëm me shkaqet dhe pasojat e kriminalitetit. Shpjegimet mbi faktorët e viktimitetit mbështeten në teoritë e njohura mbi shkaqet e kriminalitetit.

Kryesisht kemi disa faktorë të jashtëm të viktimizimit që mund të jenë :

- Faktorë ekonomiko-socialë
- Faktorët politikë ose konfliktet politike
- Familja
- Media e shkruar
- Sëmundje sociale etj.

Por kemi dhe faktorë të tjerë që mund të merren si faktorë të brendshëm të viktimizimit që mund të jenë:

- Vetë dhe cilësitë biofizike
- Karakteri dhe temperamenti si faktorë i viktimizimit
- Inteligjenca si faktorë i viktimizimit
- Emocionet
- Motivet

¹²⁹ Sengstock, Mary C. , "The Culpable Victim in Mendelsohn's Typology", April 1976, pg.10

- Çrregullimet mendore etj.¹³⁰

Një nga fushat kryesore të viktimologjisë është shqyrtimi i faktorëve që e bëjnë një individ ose një grup individësh të ndjeshëm për t'u bërë viktimë e një krimi ose një sulmi të dhunshëm.

Disa autorë kanë kategorizuan disa elementë që mund të funksionojnë si faktorë rreziku dhe mbrojtës për viktimat e krimit:

- Faktorët mbrojtës individuale
- Faktorët mbrojtës familjarë
- Faktorët shtesë të mbrojtjes familjare
- Faktorët e fleksibilitetit.

Klasifikimi i lartpërmendur përfshin kryesisht elemente mbrojtëse individuale si "temperamenti, aftësia për të reflektuar, qëndrimet njohëse" dhe komponentët e familjes si aftësia e anëtarëve të familjes për të shprehur emocione si ngrohtësia dhe dhembshuria, marrëdhëniet ndërpersonale mes tyre dhe ndikim tek viktimë. Autorët gjithashtu shtuan një element shtesë mbrojtës të ofruar nga familja, që përfshinte anëtarë që nuk kanë lidhje gjaku, por që formojnë sistemin e mbështetjes sociale. Faktorët e fleksibilitetit marrin në konsideratë rolin e këmbënguljes dhe përbaljes së viktimës për t'u përballur me përvojat stresuese dhe duke pasur parasysh rolin e elementeve fizike, psikosociale dhe mjedisore në jetën e viktimës.¹³¹

Përveç kategorive të përmendura, ekziston një listë tjetër me shumë faktorë që ndikojnë në rrezikun e viktimizimit. Ato renditen më poshtë si:

1. Faktorët individualë

¹³⁰ Halili, Ragip, "Viktimologjia", Prishtinë, 2011, fq.118-125

¹³¹ Rejani Thudalikunnil Gopalan, Editor, "Victimology - A Comprehensive Approach to Forensic, Psychosocial and Legal Perspectives", 2022, pg.273

- Historia e mëparshme e (dhuna në familje/dhuna nga partneri intim).
- Gjinia.
- Moshë e re.
- Përdorimi i alkoolit dhe drogës.
- Sjellje seksuale me rrezik të lartë.
- Përvojat e fëmijërisë (të qënurit dëshmitarit ose viktimë e dhunës).
- Të qenit më pak i arsimuar.
- Papunësia.
- Në rastin e meshkujve, dallimet në përkatësinë etnike në partnerë shfaqen si faktor.
- Për gratë, niveli i arsimimit luan një rol veçanërisht
- Përsa i përket grave, prania e një partneri që shpesh është abuziv verbalisht, sjellja, xhelozia dhe posesiviteti duket se rrisin rrezikun.

2. *Faktorët e marrëdhënieve*

- Partnerët që kanë dallime financiare, arsimore apo profesionale
- Një çekuilibër i fuqisë dhe kontrollit në marrëdhëniet me një partner dominuese.

3. *Faktorët e Komunitetit*

- Varfëria dhe faktorët shoqëruar (p.sh. mbipopullimi).
- Kur ka një shkallë të reduktuar të kapitalit social në kushtet e mungesës ose mungesa e institucioneve ose e marrëdhënieve ose e parimeve të sjelljes shoqërore që janë përgjegjës për vendosjen e ndërveprimeve të shëndetshme shoqërore (si në mënyrë cilësore ashtu edhe në mënyrë sasiore) brenda një komuniteti, ai mund të funksionojë si një faktor rreziku potencial.
- Dhuna në familje dhe/ose dhuna nga partneri intim nuk ka gjithmonë sanksione të forta të komunitetit. dhe kjo ndonjëherë shihet në mungesë vullneti të policisë për të ndërhyrë dhe marrë masa.

4. Faktorët shoqërorë

- Normat gjinore patriarkale (p.sh. gratë duhet të qëndrojnë në shtëpi, të mos hyjnë në fuqinë punëtore, duhet të jenë të nënshtruara)¹³²

Siç u përmend më lart, viktimizimi ndikon jo vetëm tek viktima kryesore, por edhe tek anëtarët e familjes, miqtë, bashkëpunëtorët dhe shoqëria. Viktimat parësore dhe dytësore përjetojnë efekte afatshkurtra dhe afatgjata si rezultat i viktimizimit. Menjëherë pas një krimi, viktimat do të përjetojnë efekte fizike dhe/ose psikologjike – dëme ekonomike.

Sipas profesorëve Wallace dhe Roberson këto janë katër kategoritë e pasojave të dhunës fizike (llojet e dëmtimeve fizike të pësuar nga viktimat e dhunës fizike mund të mbulojnë të gjithë spektrin e sëmundjes, nga mavijosjet e thjeshta deri te plagët vdekjeprurëse me armë zjarri në kokë). Ato përfshijnë si në vijim:

1. *Lëndimet e menjëhershme*: mavijosje, kontuzione, prerje dhe kocka të thyera. Këto lëndime kanë tendencë të shërohen shpejt dhe për këtë arsye shpesh mund konsiderohen si të parëndësishme.
2. *Lëndimet që lënë shenja të dukshme*: humbja e dhëmbëve, humbja e gishtërinjve ose këmbëve, ose humbja e përkohshme e lëvizshmërisë. Këto lëndime mund të ndryshojnë jetën e viktimës, por shpesh nuk konsiderohen si katastrofike.
3. *Lëndimet fizike afatgjata të panjohura*: ekspozimi ndaj sindromës së mungesës së imunitetit të fituar ose sëmundjeve të tjera seksualisht të transmetueshme. Këto lëndime mund të jenë katastrofike pasi mund të rezultojnë në humbjen e jetës ose një rënie të ndjeshme të cilësisë së jetës.
4. *Lëndimet katastrofike afatgjata*: lëndime që ndryshojnë lëvizshmërinë fizike të viktimës. Këto lëndime janë katastrofike në atë që cilësia e jetës së viktimës mund të ndryshojë përgjithmonë.¹³³

¹³² Rejani Thudalikunnil Gopalan , Editor, "Victimology - A Comprehensive Approach to Forensic, Psychosocial and Legal Perspectives", 2022, pg.273-274

¹³³ Harvey Wallace, Cliff Roberson, Julie L.Globokar, "Family Violence: Legal, Medical, and Social Perspectives", 2019, pg.31-32

Autorët përmendin dhe çrregullimi i stresit akut , i cili është stresi akut që përjetohet menjëherë pas një ngjarjeje traumatike gjithashtu dhe çrregullimi i stresit posttraumatik i cili përkufizohet si zhvillimi i simptomave karakteristike pas një ngjarjeje shqetësuese psikologjike që është jashtë kufijve të përvojës së zakonshme njerëzore. Edhe këto janë pasoja të viktimizimit të cilat do të ndikojnë në risocializimin e viktimave.

Marrëdhëniet e punës shpesh ndikohet nga viktimizimi, nëpërmjet rasteve të uljes së produktivitetit të punëtorëve, humbjes së pagave dhe rritjes së mungesave. Viktimizimi ndikon gjithashtu në marrëdhëniet shoqërore pasi viktimat mund të distancohen nga ata me të cilët dikur kishin besim. Ata mund të mos lidhen më në të njëjtën mënyrë me të huajt – ata që nuk janë viktimizuar – pasi miqtë nuk mund ta kuptojnë atë që kanë përjetuar. Për më tepër, viktimat dytësore mund të vuajnë pasoja psikologjike të viktimizimit duke përfshirë humbjen e gjumit, depressionin, fajin, frikën dhe izolimin.

3.Viktima në procedurë penale

Gjatë pjesës më të madhe të shekullit të njëzetë, viktimat e krimit luajtën një rol të kufizuar në procedurat penale në shumë juridiksione. Vetëm në vitet 1970 dhe 1980 studiuesit dhe politikëbërësit filluan të sfidojnë rolin e zvogëluar të viktimave në procesin e drejtësisë.

Gjatë Mesjetës së Hershme, viktimat e krimit luajtën një rol të rëndësishëm në administrimin e drejtësisë penale duke marrë pjesë aktive si prokurorë privatë. Megjithatë, gjatë shekujve, viktima u marginalizua nga gjykimet penale si në juridiksionet e ligjit zakonor ashtu edhe në atë civile dhe roli i viktimës u bë kryesisht ai i një dëshmitari. Në këtë rol, viktimat kishin pak mundësi për të paraqitur pikëpamjet dhe shqetësimet e tyre gjatë procesit dhe për të marrë pjesë aktive në gjyq, përveç rasteve kur dëshmonin. Një nga studiuesit e parë që e pranoi situatën ishte McDonald (1975, 650) i cili e përshkroi viktimen si “njeriun e harruar” në procedurën penale. Diku midis fundit të viteve 1960 dhe fillimit të viteve 1980, perceptimi i viktimave dhe nevojave të tyre pësuan ndryshime të rëndësishme në shumë shtete perëndimore. Gjatë kësaj kohe, studiuesit fillimisht filluan të vënë re dhe të trajtojnë mungesën e viktimave nga

sistemi i drejtësisë penale dhe të nxjerrin në pah problemet që lidhen me trajtimin e tyre.¹³⁴

Debati akademik u përforcua dhe u rrit ndërgjegjësimi i publikut për viktimat dhe rolin e tyre në sistemin e drejtësisë penale kontribuoi në miratimin e një instrumenti ndërkombëtar. Në vitin 1985, Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara (OKB) miratoi unanimisht Deklaratën e OKB-së për Parimet Themelore të Drejtësisë për Viktimat e Krimit dhe Abuzimit të Pushtetit (Deklarata) në Rezolutën 40/34 duke theksuar se “miliona njerëz në mbarë botën vuajnë dëm si rezultat i krimit dhe shpërdorimit të pushtetit dhe se të drejtat e këtyre viktimave nuk janë njohur në mënyrë adekuate”.¹³⁵

Asambleja e Përgjithshme emëroi një sërë parimesh bazë të drejtësisë për viktimat (“parimet bazë”) që Shtetet Anëtare duhet të miratojnë në mënyrë që të reduktojnë viktimizimin dytësorë dhe të sigurojnë drejtësi dhe ndihmë për viktimat.

Deklarata përshkruan katër mënyra të dëmshpërblimit për viktimat e krimit: aksesin në drejtësi dhe trajtim të drejtë (pikat 4–7), kthimi (pikat 8–11), kompensimi (pikat 12–13) dhe ndihma (pikat 14–17).¹³⁶ Shumë parime bazë të përfshira në Deklaratë kanë të bëjnë me ofrimin e “shërbimeve” për viktimat. Të tilla “të drejta shërbimi” përfshijnë trajtimin e viktimave me respekt, sigurimin e tyre me informacion në lidhje me procedurat, si dhe përparimin e çështjes së tyre individuale dhe ofrimin e mundësive për të marrë dëmshpërblim nga shkelësi ose kompensim nga shteti për humbjet e pësuar nga një akt kriminal. Këto parime bazë “të lidhura me shërbimin” janë kryesisht të padiskutueshme në Shtetet Anëtare.

Një parim bazë i përfshirë në seksionin 6(b) lidhur me dhënien e zërit të viktimave në sistemin e drejtësisë penale, megjithatë, u debatua fuqishëm gjatë

¹³⁴ Braun Kerstin, “Victim participation rights-variation across criminal justice systems”, 2019, pg.2

¹³⁵ United Nations. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, November 1985

¹³⁶ Po aty

hartimit të Deklaratës. Seksioni 6(b) i Deklaratës përcakton në mënyrë eksplicite se:

Përgjegjshmëria e proceseve gjyqësore dhe administrative ndaj nevojave të viktimave duhet të lehtësohet nga:

(Pika b) Lejimi i paraqitjes dhe shqyrtimit të pikëpamjeve dhe shqetësimeve të viktimave në fazat e dhura të procedurës ku preken interesat e tyre personale, pa paragjykuar të akuzuarit dhe në përputhje me sistemin përkatës kombëtar të drejtësisë penale.¹³⁷

Gjatë procesit të hartimit të Deklaratës, Shtetet Anëtare reagojnë ndryshe ndaj propozimit për futjen e të drejtave pjesëmarrëse të viktimave në sistemet përkatëse kombëtare të drejtësisë penale. Disa Shtete Anëtare ishin të shqetësuara për rreziqet e mundshme për garancitë procedurale të të pandehurve nëse viktimave u lejohej të paraqisnin pikëpamje dhe shqetësime. Të tjerë argumentuan se viktimave nuk u ishte dhënë e drejta të paraqisnin pikëpamje dhe shqetësime në sistemin e tyre për të mbrojtur viktimat nga procedimet që përndryshe mund të ishte traumatike. Pavarësisht këtyre shqetësimeve, Deklarata u miratua unanimisht nga Asambleja e Përgjithshme në 1985 pa votim dhe pa asnjë rezervë nga shtetet anëtare.¹³⁸

3.1 E drejta Europiane për të drejtat e viktimave

Ndërsa komuniteti ndërkombëtar bëri përparim në të drejtat e viktimave, BE-ja filloi rrugën e saj drejt një zone të lirisë, sigurisë dhe drejtësisë, duke përfshirë edhe fushën e viktimave të krimit.

- BE-ja ndërmori hapin e parë në njohjen e rëndësisë së kompensimit për viktimat e

¹³⁷ United Nations. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, November 1985

¹³⁸ Po aty.

krimin me miratimin e “Vendimit Kuadër të Këshillit për gjendjen e viktimave në procedimet penale” në mars 2001. Ky vendim udhëzon shtetet anëtare të marrin masat e duhura për të siguruar që viktimat e veprave penale të kenë të drejtë të marrin vendim për kompensim në procedurë penale. Megjithatë, vendimi nuk përmend kompensimin shtetëror.

- Si hap tjetër madhor drejt krijimit të të drejtave evropiane të viktimave, në vitin

2004 u miratua “Direktiva e Kompensimit”¹³⁹. Direktiva imponon një detyrim të qartë për Shtetet Anëtare që të kenë skema shtetërore të kompensimit për krimin e dhunshëm të qëllimshëm, duke përfshirë krimin e terrorizmit. Instrumenti përfshin gjithashtu mekanizma për të lehtësuar kërkesat për kompensim në rastet ndërkufitare. Sipas nenit 1 të Direktivës së Kompensimit “Shtetet Anëtare duhet të sigurojnë që kur një krim i dhunshëm i qëllimshëm është kryer në një Shtet Anëtar të ndryshëm nga shteti anëtar ku aplikuesi për kompensim është rezident i zakonshëm, aplikanti ka të drejtë të paraqesë kërkesën. një autoriteti ose ndonjë organi tjetër në këtë shtet anëtar të fundit”.¹⁴⁰

- Në vitin 2012, BE-ja ndërmori një hap tjetër të rëndësishëm drejt garantimit të të drejtave

të viktimave të krimin me Direktivën e vitit 2012 që përcakton standardet minimale për të drejtat, mbështetjen dhe mbrojtjen e viktimave të krimin (Direktiva e të Drejtave të Viktimave)¹⁴¹. Kjo Direktivë forcon të drejtat e viktimave në krahasimi me Vendimin Kuadër të Këshillit të vitit 2001. Kjo direktivë horizontale përbën gurthemelin e politikës së BE-së për të drejtat e viktimave, e cila është e zbatueshme në Shtetet Anëtare që nga nëntori 2015. Direktiva për të drejtat e viktimave parashikon një sërë rregullash detyruese për

¹³⁹ Council Directive 2004/80/ EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims, available at: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>

¹⁴⁰ Po aty

¹⁴¹ Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>

të gjitha viktimat e të gjitha krimet. Ai përfshin të drejtën për t'u njohur dhe trajtuar në mënyrë të respektueshme, të ndjeshme, të përshtatur, profesionale dhe jodiskriminuese. Për sa i përket kompensimit, ai parashikon të drejtën për të marrë një vendim mbi kompensimin nga shkelësi brenda një kohe të arsyeshme gjatë procedimit penal dhe që Shtetet Anëtare do të nxisin masat për të inkurajuar shkelësit që të ofrojnë kompensim adekuat për viktimat (neni 16).¹⁴²

- Më 15 mars 2017, Bashkimi Evropian miratoi Direktivën (BE) 2017/541 për luftimin e

terrorizmit (Direktiva kundër terrorizmit)¹⁴³. Kapitulli V i kësaj direktive përcakton në mënyrë eksplicite dispozitat për mbrojtjen, mbështetjen dhe të drejtat e viktimave të terrorizmit. Këto rregulla të reja bazohen në rregullat tashmë ekzistuese horizontale të BE-së për viktimat e kimit, (Direktiva për të Drejtat e Viktimave dhe Direktiva e Kompensimit). Shtetet Anëtare duhet të krijojnë shërbime mbështetëse konfidenciale, pa pagesë dhe lehtësisht të aksesueshme për të ndihmuar viktimat e terrorizmit menjëherë pas një sulmi terrorist dhe për aq kohë sa është e nevojshme. Për sa i përket kompensimit, kërkohet nga këto shërbime mbështetëse që të ndihmojnë viktimat e terrorizmit me pretendimet në lidhje me kompensimin që është në dispozicion sipas ligjit kombëtar. Kjo direktivë ka hyrë në zbatim në Shtetet Anëtare vetëm në shtator 2018 dhe ende nuk është aplikuar plotësisht në Shtetet Anëtare. Komisioni po vëzhgon nga afër këtë proces.

- Në nivel Evropian gjithashtu janë miratuar një varg dokumentesh me qëllim të avancimit

juridik të pozitës së viktimës, ndër to vlen të përmendën: Konventa Evropiane mbi kompensimin e viktimave të kimit e vitit 1983, rekomandimet si: Rekomandimi Nr. (85) 11 mbi pozitën e viktimave në kornizën e ligjit penal dhe të procedurës penale, që rregullon pozitën e viktimës prej momentit të pësimit,

¹⁴² Po aty.

¹⁴³ Directive 2017/541/UE of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA

gjatë marrjes në pyetje për herë të parë si dhe mbrojtjen e saj në të gjitha fazat e procedurës penale. Si akte të tjera që përcaktojnë të drejtat e viktimave të kimit në nivel evropian janë: Rekomandimi Nr.4/85 Mbi mbrojtjen e viktimave në familje; Rekomandimi nr. 21/87 Mbi mbështetjen e viktimave dhe Parandalimin e Viktimizimit; Rekomandimi nr. 8/2006 Mbi ndihmën ndaj viktimave të kimit etj.¹⁴⁴

Viktimave (dhe dëshmitarëve) të krimeve shpesh u kërkohet të marrin pjesë në procesin e drejtësisë penale, pavarësisht nëse ata e kanë raportuar me dëshirë apo jo krimin. Pjesëmarrja në procedurat e drejtësisë penale mund të shtojë ndjenjat e ankthit, frikës, zhgënjimit, konfuzionit dhe zemërimit që viktimat ndjejnë si pasojë e viktimizimit¹⁴⁵, prandaj ndërmarrja e masave që të reduktohen përjetimet e pakëndshme për viktimën dhe duhet siguruar që nuk do të bëhet zvarritja e procedurës.

4. Viktima dhe të drejtat e saj, në Shqipëri

Në vendin tonë përkufizimi i termit ligjor që përdoret tani edhe në Kodin e Procedurës Penale të Republikës së Shqipërisë në lidhje me *viktimën* është ndikuar nga këndvështrime të ndryshme. Por, këtu mund të veçojmë disa prej tyre. Në përgjithësi konsiderohet si viktimë personi juridik, ose ai fizik, të cilit i janë lënduar apo atakuar të mirat e tij të garantuara me ligj, si: jeta, integriteti trupor a moral, liria, pasuria etj.

Në Fjalorin e Gjuhës së sotme Shqipe, me viktimë kuptohet ai që plagoset a vritet në një aksident, që dëmtohet a vdes nga termeti, përmbytjet etj, ai që vritet a plagoset nga dikush, ai që pëson pa të drejtë një të keqe të madhe nga dikush. Për mënyrën se si është përkufizuar ky term, në akte të ndryshme janë shtjelluar edhe argumentet pro tij, nga të cilat mund të veçojmë dy aspekte: *Së pari*, nga keto përcaktime është lënë hapësirë që të përfitojnë dhe të quhen të tillë edhe viktimat e krimeve të luftës, pavarësisht së në të shumtën e vendeve autorët e

¹⁴⁴ Avni Puka, "Mbrojtja Juridike e Viktimës së Krimit", fq.6

¹⁴⁵ Nicky Ali Jackson, Kathryn M. Campbell, Margaret Pate, "The victimology of wrongful conviction- Innocent Inmates and Indirect Victims", Routledge, 2022, pg.104

këtyre krimeve nuk janë evidentuar dhe nuk janë vënë para përgjegjesisë penale. Pra, në këto rrethana, ata vihen në një farë mënyre në një pozitë të mbrojtur. *Së dyti*, jo pa qëllim, sipas nenit 2 të Direktivës së Parlamentit dhe Këshillit të Europës, si të tillë janë nënkuptuar edhe të gjithë anëtarët e familjes së një personi, vdekja e të cilit është shkaktuar drejtëpërsëdrejti nga një veprë penale dhe që ka pësuar dëm si rezultat i vdekjes së atij personi.¹⁴⁶

Në Shqipëri të drejtat e viktimës janë të rregulluara në Kodin e Procedurës Penale, në nenin 9/a të tij theksohet se të gjitha organet publike duhet të garantojnë që viktimat e veprës penale të trajtohen me respekt për dinjitetin e tyre njerëzor dhe që duhet të mbrohen nga ridëmtimi.

Gjithashtu një sërë të drejtash tjera janë të parapara po në Kodin e Procedurës Penale në Shqipëri për të drejtat e viktimës së veprës penale :

- a) të kërkojë ndjekjen penale të fajtorit;
- b) të përfitojë kujdes mjekësor, ndihmë psikologjike, këshillim dhe shërbime të tjera të ofruara nga autoritetet, organizatat ose institucionet përgjegjëse për ndihmën ndaj viktimave të veprës penale;
- c) të komunikojë në gjuhën e saj dhe të ndihmohet nga një përkthyes, interpretues i gjuhës së shenjave ose lehtësues i komunikimit për personat me aftësi të kufizuar në të folur dhe në të dëgjuar;
- d) të kërkojë në çdo kohë informacion për gjendjen e procedimit, si dhe të njihet me aktet e provat, pa cenuar parimin e sekretit hetimor;

Por gjithashtu ka dhe pika tjera të parapara në Kod, ku viktimës duhet ti ofrohet dhe ndihmë juridike falas, që ka të drejtë ankimi në gjykatë ndaj vendimit

¹⁴⁶ Av. Prof. as. Dr. Fehmi Abdiu , Revista Avokatia, “Statusi i viktimës dhe padia civile në procesin penal nën optikën e ndryshimeve të K.Pr.P.”

të prokurorisë, të kërkojë shpërblim të dëmit, të informohet për arrestimin ose lirimit e të akuzuarit etj.¹⁴⁷

Për sa i përket të miturve është paraparë se duhet të shoqërohet nga një person i besuar, të ruhen të dhënat personale të të miturit, gjithashtu të miturit kanë të drejtë që me anë të përfaqësuesit të tij, të kërkojnë gjykim të zhvillohet pa publik. Për trajtimin e të miturve në procedurë penale nga ana e organit procedues të ketë parasysh moshën e të miturve, personalitetin e tyre që të shmangen pasojat e dëmshme për zhvillimin dhe edukimin e saj të ardhshëm.¹⁴⁸

Duke iu referuar atyre që u përmendën më lartë në një udhëzim nga Ministria e Brendshme e Shqipërisë për viktimat e dhunës në familje, thuhet:

Ju (viktima) keni të drejtë:

- të denonconi pranë çdo Stacioni Policie, ku jetoni apo ndodhëni;
- t'i drejtoheni Njesisë Administrative ose Qendrës Shëndetësore ku banoni;
- të telefononi (ju ose te afërmit tuaj) në çdo moment, për të raportuar dhunën në numrin e Policisë së Shtetit pa pagesë 112;
- të trajtoheni me dinjitet, pa diskriminim;
- të kërkontë plotësimin e kërkesë padisë për urdhër mbrojtjeje nga dhunuesi/ja;
- të bëni kallëzim penal për dhunuesin/en;
- të keni ndihmë ligjore falas;
- t'ju sigurohet mbrojtje e menjëhershme, ju dhe familjarëve tuaj;
- të kërkontë strehim në një Qendër për Viktimat e Dhunës;
- të keni kujdes mjekësor, ndihmë psikologjike, këshillim dhe shërbime të tjera të ofruara nga autoritetet, organizatat ose institucionet përgjegjëse për ndihmën ndaj viktimave të dhunës.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Kodi i Procedurës Penal i Republikës së Shqipërisë, Korrik 2017, Tiranë, Kreu VI - Viktima, Viktima Akuzuese, Paditësi dhe i Padituri Civil, Neni 58

¹⁴⁸ Po aty

¹⁴⁹ Ministria e Brendshme Shqipërisë, “Dhuna në familje- të drejtat e viktimave të dhunës”

4.1 Të miturit si viktimat të trafikimit

Viktimë trafikimi do të konsiderohet çdo person fizik që është objekt i trafikimit të qenieve njerëzore¹⁵⁰. Trafikim i personave sipas të Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë nënkupton “rekrutimin, transportimin, transferimin, fshehjen ose pritja e personave nëpërmjet kërcënimit ose përdorimit të forcës apo formave të tjera të shtrëngimit, rrëmbimit, mashtrimit, shpërdorimit të detyrës ose përfitimit nga gjendja shoqërore, fizike apo psikike ose dhënies apo marrjes së pagesave ose përfitimeve për të marrë pëlqimin e personit që kontrollon një person tjetër, me qëllim shfrytëzimin e prostitucionit të të tjerëve ose formave të tjera të shfrytëzimit seksual, të punës ose shërbimeve të detyruara, të skllavërimit ose formave të ngjashme me skllavërimin, të vënies në përdorim ose transplantimit të organeve, si dhe formave të tjera të shfrytëzimit, si brenda dhe jashtë territorit të Republikës së Shqipërisë.”¹⁵¹

Një vëmendje të posaçme mbi viktimat e trafikimit i kushtohet të miturve si viktimat të trafikimit. Në një udhëzim nga Ministria e Brendshme, tregohet se cilët janë profesionistët që bëjnë identifikimin e viktimës:

- *Punonjësit e policisë (përfshi, policinë e kufirit)* Duke qenë të profilizuar, punonjësit e policisë nisin identifikimin e viktimave të trafikimit që në kontaktin e parë, në pikat kufitare dhe në vijim zbatohet përpikmërisht Procedurat Standarde të Veprimit.
- *Punonjësit e shëndetësisë (punonjësit e shëndetit parësor (mjekë e infermierë) dhe të mjekësisë ligjore, të psikiatrisë, etj)* Në praktikë, profesionistët e shëndetësisë kanë pozitë unike për të identifikuar fëmijët viktimat, edhe kur këta fëmijë ndodhën nën shfrytëzim (fizik dhe/ose emocional), e për rrjedhojë, kanë një mundësi t’i shpëtojnë fëmijët nëpërmjet raportimit. Shpesh, për shkak të një ekzaminimi shëndetësor, mjeku mund të kryejë mbledhjen edhe dokumentimin e provave dhe të

¹⁵⁰ Ligji nr. 9642, datë 20.11.2006, “Për ratifikimin e Konventës së Këshillit të Evropës për masat kundër trafikimit të qenieve njerëzore”, Neni 4, pika e.

¹⁵¹ Ligji nr.7895, Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë, Neni 110/a

dhëname konkrete për një ndihmë të kualifikuar emocionale dhe ligjore. Bashkëpunimi ndërmjet profesionistëve të shëndetësisë, autoriteteve të zbatimit të ligjit dhe OJQ-ve për këtë arsye është e domosdoshme. Së dyti, "si rezultat i vuajtjeve të tyre të tmerrshme", fëmijët viktimë përjetojnë situata që kërkojnë diagnozë dhe trajtim të saktë nga profesionistë të trajnuar dhe të profilizuar. Shumë herë, viktimave iu mungon kujdesi shëndetësor adekuat. Një trajtim mjaft i kujdesshëm mund t'iu ofrojë një jetesë më të shëndetshme dhe eliminojë rreziqet vdekjeprurëse nga sëmundjet që shoqërojnë këto situata abuzimi dhe shfrytëzimi.

- *Punonjësit e shërbimeve sociale:* Njëpërmjet zyrave vendore dhe agjensive përkatëse, punonjësit e shërbimeve sociale përfshihen në mënyrë aktive përgjatë procesit të identifikimit, referimit dhe ndihmës e mbështetjes sociale për fëmijët si viktimë të trafikimit. Kjo ndihmë, sikurse sqarohet në vijim, përfshin ndërgjegjësimin dhe adresimin e shenjave dalluese, bashkëpunimin me strukturat e tjera si psh policia apo shërbimi shëndetësor për garantimin e nevojave të ndërhyrjeve urgjente ndaj rasteve specifike.
- *Punonjësit e sistemi arsimor si aktorë në procesin e identifikimit:* Mësuesit, edukatorët dhe kujdestarët në sistemin shkollor mund të jenë një faktor mjaft i rëndësishëm parandalimi. Fëmijët mund të bëhen viktimë të drejtpërdrejta, por edhe ndërmjetës dhe ndihmës të grupeve të trafikimit. Për këtë, puna fillon nga stafi edukativ: njohja e fenomenit të trafikimit, rreziqeve potenciale dhe formave të tij, do të krijonte mundësi konkrete për mësuesit në identifikimin e shenjave dalluese, apo sendeve me vlerë.¹⁵²

4.1.1 Shenjat që nënkuptojnë rastet e trafikimit të të miturve

¹⁵² Ministria e Brendshme e Republikës së Shqipërisë, "Udhëzues për Identifikimin dhe punën me viktimat e trafikimit", Tiranë, fq.14-17

Gjithashtu në këtë udhëzues që u përmend më lartë jepen orientime për profesionistët që të marrin në konsiderate veprime apo shenja që të miturit shfaqen dhe që mund të lidhen me trafikimin e tyre.

Disa nga shenjat që të miturit viktima të trafikimit mund të shfaqin janë:

- I mituri/e mitura informon se është keqpërdorur, abuzuar, kërcënuar, shfrytëzuar
- I mituri/e mitura që po kalon kufirin ilegalisht nuk udhëton me dijeninë e prindërve
- I mituri/e mitura nuk ka pasaportë apo ndonjë dokumentidentifikimi dhe rezulton si i paregjistruar (nuk ka pasur ndonjëherë dokument)
- I mituri/e mitura është i/e frikësuar apo i/e pakënaqur
- I mituri/e mitura duket i/e lënë pas dore: është i/e kequshqyer, i/e veshur në mënyrë të papërshtatshme për moshën apokushtet atmosferike
- Shfaqja e lodhjes ekstreme (rrathë te errëta nën sytë ose sy të fryrë, lëvizje te ngadalta të trupit), njolla të errëta/shenja në trup
- Varësia nga droga/alkooli.
- Shtatzëni të padëshiruara për shkak të shfrytëzimit të prostitucionit,
- Depresioni, ankthi, armiqësia, sjellja e nënshtruar
- Ekspozimi ndaj viktimizimit, apo problemeve të integritetit etj.¹⁵³

Në trajtimin e të miturve të cilët mund të kenë qenë viktima të trafikimit kërkohet një kujdes i veçantë për shkak të natyrës delikate që ato shfaqin, prandaj

¹⁵³ Po aty

kërkohej profesionalizë nga ana e personelit që merret me trajtimin e tyre në secilën fazë.

Konkluzione dhe Rekomandime

Viktimizimi në shoqëri është një nga faktorët negativ që pasohet me problematika në zhvillimi e saj, pasi që siç u përmend më lartë faktorët që çojnë në viktimizim janë dhe faktorët që sjellin kriminalitetin në vend. Përballja me rastet e viktimizimit është një sfidë më vete jo vetëm për profesionistët e fushës, apo shtetin por për gjithësecilin prej nesh, pasi në momente të ndryshme mund të jemi viktimë.

Është për t'u vlerësuar fakti që shumë shtete gjithmonë kanë si prioritet përkrahjen dhe ndihmën për viktimat e krimeve të ndryshme, duke filluar që nga momenti që ato i drejtohen organeve për të denoncuar padrejtësitë ndaj tyre dhe më pas kjo ndihmë dhe përkrahje vazhdon edhe gjatë procesit gjyqësor dhe nga shtetet synohet shumë që ndihma dhe përkrahja ndaj viktimave mos të ndalojë me përfundimin e gjykimit dhe dënimin e kryerësit, por të ofrohet e gjithë ndihma e nevojshme për viktimën edhe më pas, duke i ofruar një jetesë të sigurt, një vend pune në rastet e nevojshme, një vendstrehim, trajtim mjekësor/psikologjik .

Përgjegjësia e shtetit mund të shihet në disa faza:

- Parandalimin e viktimizimit
- Luftën kundër viktimizimit
- Identifikimin e viktimave të mundshme
- Mbrojtjen e viktimave
- Riintegrimin e viktimave

Duhet punuar më tepër në ndërtimin e instituconeve profesionale për trajtimin e viktimave, ose marrjes në konsideratë paraprakisht të personave që mund të jetë viktimat potenciale në të ardhmen.

Përgatitja profesionale e kuadrit të punonjësve që kanë të bëjnë gjatë ushtrimit të detyrës së tyre me viktimë, në mënyrë që ata të arrijnë më tepër të kuptojnë për qasjen që kanë viktimat e krimit dhe krijimin e besimit tek ato.

Ndërtimi i një politike afatgjate për trajtimin/mbështetjen e viktimave në procesin e risocializimit të tyre, sidomos kujdes i veçantë duhet vazhduar në punën e trajtimit të viktimave të mitur.

Referenca

1. Av. Prof. as. Dr. Fehmi Abdiu , Revista Avokatia, “Statusi i viktimës dhe padia civile në procesin penal nën optikën e ndryshimeve të K.Pr.P.
2. Avni Puka, “Mbrojtja Juridike e Viktimës së Krimit”.
3. Braun Kerstin, “Victim participation rights-variation across criminal justice systems”, 2019.
4. Council Directive 2004/80/ EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims.
5. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA.
6. Directive 2017/541/UE of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA.
7. [Global study on homicide](#)
8. Halili, Ragip, “Viktimologjia”, Prishtinë , 2011.
9. Harvey Wallace, Cliff Roberson, Julie L.Globokar, “Family Violence: Legal, Medical, and Social Perspectives”, 2019.
10. Kodi i Procedurës Penal i Republikës së Shqipërisë, Korrik 2017, Tiranë, Kreu VI - Viktima, Viktima Akuzuese, Paditësi dhe i Padituri Civil.
11. Ligji nr.7895, Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë
12. Ligji nr. 9642, datë 20.11.2006, “Për ratifikimin e Konventës së Këshillit të Evropës për masat kundër trafikimit të qenieve njerëzore”
13. Ministria e Brendshme e Republikës së Shqipërisë, “Udhëzues për Identifikimin dhe punën me viktimat e trafikimit”, Tiranë

14. Ministria e Brendshme Shqipërisë, “Dhuna në familje- të drejtat e viktimave të dhunës”
15. Nicky Ali Jackson, Kathryn M. Campbell, Margaret Pate, “The victimology of wrongful conviction- Innocent Inmates and Indirect Victims”, Routledge, 2022.
16. Rejani Thudalikunnil Gopalan , Editor, “Victimology - A Comprehensive Approach to Forensic, Psychosocial and Legal Perspectives”, 2022.
17. Sengstock, Mary C. , "The Culpable Victim in Mendelsohn's Typology", April 1976.
18. Shelly Clevenger, Jordana N. Navarro, Catherine D. Marcum, George E. Higgins , “Understanding Victimology”, 2018.
19. United Nations. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, November 1985.

ANALYSIS, MEASUREMENT AND MANAGEMENT OF BANKING RISK - CREDIT RISK MANAGEMENT PROCESS

PhD. Cand. Semra Bujari

International University of Struga (s.bujari@eust.edu.mk)

Abstract

Banking institutions are the oldest, most important and dominant participants in the financial market. In modern business conditions, banks manage economic processes and directly participate in finding optimal solutions for the accumulation and use of capital. In their work they face more and more types of risks that appear in different forms. This comes as a result of the fact that banks, in addition to their basic activity, have been transformed into financial companies, i.e. universal banks that carry out their operations through a portfolio of loans, investments and trade, in all segments of the world financial market.

In recent years, the conditions in which banks operate have changed (in terms of competition, products, regulation, liberalization, etc.) and the fact that banks operate in sharp competitive conditions in a continuous race for growth and creation of added value for shareholders. theirs. the issue of risk management is increasingly attracting the attention of a large number of subjects. All businesses, account holders, government, domestic and international regulators and financial

institutions strive to manage the risks to which they are exposed, whether personal, corporate or the wider community.

Taking into account the previous determinations about the importance of banking risks and the needs of their management, the object of research in this paper is focused on the most modern quantitative methods for measuring risks such as: Value at risk (Value at Risk), Profit during risk- EAR, GEP analysis, duration analysis, Monte Carlo simulation, simulation analysis, liquidity at risk (LaR), defining the framework for their administration, with special emphasis on harmonizing the administration of the risk faced by our banks with international regulations current using Basel II, Basel III standards and European Union directives have been translated into the most modern framework for their management.

Key words: *banks, bank risk, bank risk management, credit risks, profitability.*

Introduction

Credit risk is the oldest and most important of all risks in terms of the losses it can cause to a bank. Despite all the innovations in the field of financial services, credit risk is still the most important reason that leads to bank failure.

Credit risk means the risk of loss for the bank, due to the inability of its client to repay its obligations to it, in the agreed amount and/or within the agreed terms. Basically, credit risk is a current or future risk that will cause negative effects on the bank's financial result and capital, because the loan debtor cannot or does not want to fulfill the conditions and obligations set out in the loan agreement. Credit

risk, in addition to losses from non-service of credit-based obligations, in a broader sense includes the risk of a downgrade of the debtor's credit rating, which leads to a decrease in the market value of the credit-based claim, which in turn leads to loss of booking. . But today, banks are increasingly facing the credit risk that comes from non-credit financial transactions such as: guarantees, letters of credit, interbank transactions, buying and selling of currency and financial derivatives.

There are two basic types of credit risk, or as it is called counterparty risk:

1. credit risk included in standard banking operations, as follows: - credit risk for individuals or natural persons;

- credit risk of legal entities or corporate risk; - risk in short-term lending and

- risk during investment financing. 2. specific credit risks

- the risk derived from performing off-balance sheet operations;

- the risk of securities and

- state or country risk.

The following three dimensions are found in credit risk:

- the risk of default - occurs when the debtor partially or completely fails to fulfill his agreed credit obligations and when the market value of the particular loan falls below the value with which it was approved. This is essentially the most important dimension of credit risk;

- exposure risk - this risk arises from the uncertainty of the bank, how many loans it will approve in the future taken as a whole and/or for individual clients. This dimension of risk is expressed in the conditions when there are open credit lines, revolving loans or credit derivatives, so the size of the risk will depend more on the volume of credit debt of customers at the moment or market movements, and not on the activities. of the bank itself; AND

- the risk of loan recovery (recovery risk) is conditioned by the reason for its non-repayment, namely the financial condition of the client to repay the loan, the type of collateral with which the loan is secured, as well as its real condition. and market value. That is, even if the loan is not repaid on time or is not repaid at all, and is secured by easily receivable collateral, then the risk of loan repayment is small and the loss minimal or insignificant.

Credit risk management process

Credit risk management is essentially the identification of existing and potential risks, which are related to the lending process and taking appropriate measures and activities, to minimize or reduce it to an acceptable level for the bank. That is, the main goal of credit risk management is to create and maintain a quality loan portfolio that will enable the bank to operate smoothly and make a profit.

Although the reasons for poor performance and poor performance of a bank can be many, the main reasons for facing serious financial problems at work are often: poor credit standards or criteria for assessing the credit rating of customers, neglect of changes in the economy and other circumstances that may lead to deterioration of the credit rating of customers and poor portfolio management.

The main goal of credit risk management is to maximize the rate of return on capital, exposing oneself to credit risk within acceptable limits.

A fundamental prerequisite for good credit risk management is compliance with the rules when conducting the credit process. In the credit policy, as an integral part of the bank's business policy, the structure of the loan portfolio is defined, as a whole, the standards and procedures for making the decision on the loan are defined, the limits are defined and the risk tolerance is limited. . The elements of the credit policy determine the parameters of the loan portfolio, which determine: the percentage of bank funds that will be used for lending, the criteria for the benefit of the lending process, the types of loans that will be approved and their distribution by type. geographic structure of , lending criteria, credit risk tolerance, credit concentration restrictions, lending authorities, credit monitoring process, internal credit risk assessment systems, non-performing loan activities, governance practices and procedures and judicial in relation to loans, harmonization with lending legislation.

Effective credit process management means credit risk management at many different levels. The first level is the loan portfolio, the second level consists of individual customers and the third and lowest level is individual transactions.

Good credit risk management means:

- creation of a suitable environment for credit risk management;
- quality loan approval process;
- the qualitative process of credit administration, measurement and monitoring of credit risk; AND

- quality control of the credit risk management process.

Creating an adequate environment for credit risk management means defining the strategy and policy for credit risk management, creating the appropriate organizational structure and defining the responsibilities and powers of the Board of Directors, the credit board, the risk management function .

Most responsible for credit risk management is the Board of Directors. It is responsible for approving and periodically reviewing the strategy and policy for credit risk management, which must be consistent with the activities performed by the bank at all levels. The strategy defines the level of risk that will be taken and tolerated, as well as the rate of return that is expected as compensation for the risk taken.

The risk management function is responsible for helping to manage credit risk. This function is usually performed by the Credit Risk Management Department, which formulates the credit risk management methodology and is responsible for the daily measurement, monitoring and evaluation of the bank's overall exposure to credit risk.

The second component of the credit risk management process is the credit approval process. Front office staff, or credit "sellers" within the defined credit strategy and policy, are responsible for preparing credit analysis and making proposals for approving new loans or restructuring existing placements. Banks must have qualitative criteria on the basis of which they will approve loans, examine the market and target groups, fully define the customers, the purpose of the loan and the sources of repayment of the approved loan.

At the same time, it is necessary to clearly and accurately define credit limits, both for certain customers and for credit products, to determine the procedures for refinancing existing loans or restructuring problem loans.

Internal models for credit risk assessment - the IRB approach

Banks' internal models for assessing credit risk provide a methodological approach to credit risk, which are also recommended by Basel II standards, and for banks they are a goal they strive to achieve.

Internal models are defined as a process, a set of methodologies, controls, information systems and databases that help assess the debtor and credit risk, classify the debtor and its creditor into an appropriate risk category or group of characteristics similar risk. , determine the risk parameters, ie. default and losses for each rating category. The internal model as a tool of credit policy ranks the debtor according to its credit quality and therefore it is said that a well-structured credit rating framework is an important tool for monitoring and controlling risk. The internal model is an approach that helps to calculate the required economic capital in relation to the exposure to credit risk, which is determined based on the internal banking systems for the qualitative and quantitative measurement of exposure to this risk. It is important to note that this approach requires the application of very sophisticated methodologies and must be accepted by the supervisory institutions.

This approach is based on statistical models and for its implementation it is necessary:

- have a relevant and comprehensive internal database of losses based on credit risk exposure for at least 5 years;
- high reporting standards in the bank, which are subject to continuous audit and improvement;
- high security level of 99.9% in relation to the exposure during the calculation of the required capital;
- using the results of scenario analysis and data from external databases on recorded losses as a result of credit risk.

The models conceived in this way offer an enviable level of accuracy in the calculation of the required economic capital in relation to the banks' exposure to credit risk, due to which they are always strongly supported by the Basel Committee. Internal credit risk assessment models must be tested before they are put into operation under the supervision of national supervisors, who approve their application, and banks must comply with all quantitative and qualitative standards when applying for internal models for the calculation of credit risk. required economic capital before national supervisors.

The concept of the internal evaluation approach is based on three basic elements:

- assessment of credit risk components for each item of assets, performed by the bank or supervisors depending on the selected internal assessment method;

- the determination of risk weights, as a means by which risk components are converted into risk, and then capital requirements are calculated, and

- Minimum requirements that are defined qualitative and quantitative criteria that the bank must meet if it wants to change the approach of internal assessment.

Quantitative measurement of credit risk

Credit risk measurement is one of the important functions in managing this type of risk. In fact, the measurement of credit risk determines the quality of each individual transaction, then the quality of the bank's overall portfolio, as well as the probability of occurrence and the amount of losses that may result from the timely execution of loan obligations. The credit quality of each customer is a measure of the confidence that the bank places in its ability and willingness to perform all obligations within the agreed term.]

There are different methods for measuring credit risk, but the most commonly used are as follows:

1. financial and economic analysis of the debtor,
2. scoring models,
3. models that are the basis of probability distribution.

The traditional financial-economic analysis method is the basic and historically most present one. This analysis is still an integral part of the asset and credit risk management process. This classic methodology for assessing the creditworthiness of the debtor is based on the expertise performed by financial

analysts. Before deciding whether or not to approve a loan, financial analysts at the bank review two types of data: quantitative data (such as balance sheet data, income statement, cash flows, and other financial statements) based on whose financial power is determined by the debtor; and qualitative (eg: data on the quality of management, the situation in a certain industry, etc.), that is, on the basis of the obtained indicators, the business power of the debtor is determined. The main data from the statement of income and balance, which show the liquidity, solvency and profitability of the debtor, are first calculated and placed in relation to the averages of the specific activity of the branch.

The process of fundamental analysis is not limited to the control of some financial indicators, but it is necessary to make a detailed review of the basic characteristics of the subject such as: the competitiveness of the debtor, its position in the market, the quality of management, strategy, etc. Although this assessment is subjective, certain expectations are set for the degree of risk of the debtor. Each analysis begins with the analysis of the conditions in which the given entity operates, the opportunities for growth and development within that branch, the maintenance of stability, the assessment of competition, the sensitivity of the industry to technological changes, changes in legal regulations. Another important thing is to analyze the size of the firm, its market share, the diversification or concentration of its operations, the business success of its management monitored in terms of stability and reliability, the firm's corporate culture, the perception of the model of growth, business. strategy and its stability over time. Once the debtor's competitive position and business environment are determined, the financial statements are analyzed. This analysis begins with an overview of the accounting policy and its characteristics to determine whether the indicators and statistics presented in the financial statements can be used for comparison with such similar entities. Here are most often defined: the method

of consolidating financial statements, recognition of income and expenses, investment valuation, inventory valuation method, depreciation method, treatment of intangible assets and more.

The next step is the analysis of profitability indicators and the degree of transparency because the company's ability to realize adequate profits is crucial for protection against credit risk. In essence, the firm's profitability is the best test of its core quality and competitiveness. The most important indicators that are calculated in this step are: return on capital, return on assets and business profit rate, coverage of interest expenses with profit and other relationships.

The next step of financial analysis determines the capital structure or the use of financial leverage, and the most important indicator of financial leverage is the ratio of total debt to liabilities, but the proper assessment of assets is the key to a qualitative assessment of the firm's debt.

One of the most important components of this analysis is the determination of the adequacy of cash flows because interest rates and loan principal should not be served by income or profits, but by cash flows. Some of the most important indicators of cash flows are: the ratio of cash flow to total liabilities, the ratio of total liabilities to profit before tax, the ratio of net cash flows, interest expenses and taxes paid and total interest rates and others.

This analysis concludes with an analysis of the entity's liquidity. On the basis of the financial indicators and liquidity determined previously, a conclusion is reached about the general financial and creditworthiness of the debtor.

Measurement of losses due to credit risk

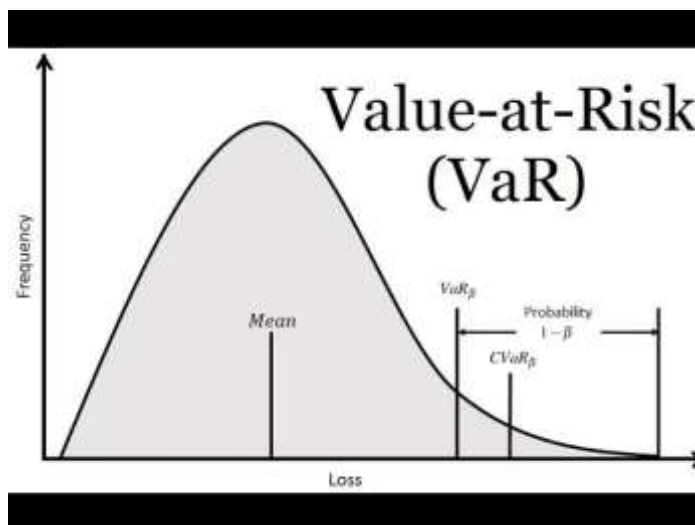
Like other risks, credit risk is measured by calculating losses that have a distinct and complex dimension. Losses as a result of credit risk can be expected and unexpected.

Expected losses (HL) represent the average expected level of losses that the bank expects to become real over a period of time, within its loan portfolio. Banks treat expected losses as a cost component for conducting their operations and manage them by calculating the average interest rate on loans (interest rate) and commissions. For this reason, it is considered that the expected losses are not a risk but the cost of securing the loan which should be covered by the price of the loan. These losses are covered by the provision for possible losses.

Credit losses don't happen on a daily basis, but when they do they can potentially be quite large. Losses that deviate from the expected level of losses are commonly called unexpected losses (UL). Unlike expected losses that represent the cost of conducting operations, unexpected losses are related to the bank's risk category. Because of this, one of the functions of capital is to protect the bank's shareholders from losses that may exceed the level of expected losses. Banks are often geared towards minimizing capital and by reducing capital they automatically free up funds they can invest for profit. However, if the bank has less than the required capital, there is a high probability that it will not be able to meet its agreed obligations on time, ie it will not be able to cover losses in a year of determined with profit. and available capital and in that case the bank becomes

insolvent. Because of this, supervisors and banks must very carefully balance the risk and return of the capital held.

Expected and Unexpected Losses: The expected losses are shown in the chart below:

The space under the surface of the curve represents the frequency distribution of potential losses, that is, the distribution of the density of the probabilities of the occurrence of a loss. The curve shows that losses that are up to the expected or average value of losses occur very often. The probability that losses will exceed the sum of expected and unexpected losses in which the bank will not be able to meet its credit obligations with profit and capital equal to the size of the shadow area at the right end of the distribution curve of probability; which is 100% reduced by the confidence level.

The time dimension is crucial in determining expected and unexpected losses.

There are two basic ways to choose the time horizon when determining credit risk:

- the first approach uses a standardized time period for all banking instruments. Most banks accept a one-year loss measurement period and this period is recognized by regulatory authorities;
- the second approach is based on the time needed for liquidation, i.e. the time period that coincides with the maturity time for loan collection.

Conclusions

In accordance with the methodology for research-scientific activity, the concluding observations, which are the result of the analysis and research done on the problem related to the measurement and management of banking risks.

1. Banking institutions, as the most important and dominant participants in the financial market, face a number of risks every day in their operations. Risk is actually a deviation or deviation from expected results and is characterized by two characteristics: uncertainty and possible losses under conditions of that uncertainty. Risk taking is one of the main functions of the bank in the modern economy. Because risk and profit are two inseparable components, banks must carefully identify and define the different types of risks, measure them and implement a management process. In fact, the primary goal of risk management is to optimize the relationship between risk and return.

2. Increased competition, deregulation, the penetration of information technology, the appearance of numerous products and services significantly influenced changes in the banking environment and generated risks that increased due to product innovation, process innovation, the transition from commercial banking to the universal one, market growth. orientation and the elimination of old barriers that limited the breadth of banking operations. These changes have increased the need for advanced risk measurement, management and monitoring.

The rapid development of the mentioned products and instruments in the financial markets (which were in function of diversification and risk transfer in the financial-real sector ratio) accompanied by a low level of the risk premium led to an increase in attention to understanding and managing risks. In particular, the emergence of global crises followed by increasing market volatility has imposed the need for greater vigilance in risk perception, which in turn has led to the development of common approaches to risk management techniques, modeling and control in such situations.

3. The types of risk and the degree of risk to which a bank is exposed are determined by its size, the complexity of business activities and the scope of operations. Banks usually face the following types of risks: credit risk, market risk, liquidity risk, currency risk, interest rate risk, operational risk, strategic risk, and reputational risk.

4. Credit risk arises from the traditional performance and at the same time the most profitable banking operations and as such is the greatest risk faced by any bank. Despite all the innovations in the field of financial services, credit risk is still the most important reason that leads to bank failure. Credit risk management is essentially the identification of existing and potential risks, which are related

to the lending process and taking appropriate measures and activities, to minimize or reduce it to an acceptable level for the bank. That is, the main goal of credit risk management is to create and maintain a quality loan portfolio that will enable the bank to operate smoothly and make a profit. Effective credit risk management means adopting an adequate strategy and policy for credit risk management, setting up the appropriate organizational structure and defining the responsibilities and powers of the board of directors, the credit board, the risk management function. In addition to strategy and policy, an important element in the process of managing this type of risk is the determination of credit exposure limits through which credit approval is actively managed and credit risk exposure is controlled for each debtor or group of related debtors. . Setting limits prevents the bank from relying too heavily on one large borrower or group of borrowers and prevents them from dictating the bank's operations.

5. The most used methods for measuring credit risk are: financial-economic analysis of the debtor, scoring models and models based on probability distribution. Credit risk cannot be measured directly because there is not one but several indicators of credit risk, so it is measured indirectly by measuring, controlling and managing its components. For these reasons, Basel II has identified four basic components of credit risk: probability of default or default (PD), loss given default (LGD), exposure to default (EAD) and maturity (M). Based on these parameters, the expected losses (EL) of the loan portfolio are calculated.

Risks arising as a result of banking operations must be recognized, monitored and controlled in time. One of the key factors for maintaining stability and confidence in the financial system is banking supervision, which is based on the continuous analytical review of the bank. Other important factors necessary for the stability

of the banking and financial system and the market include a sound and stable macroeconomic policy, well-developed financial sector infrastructure, continuous market discipline and an exemplary banking sector safety net. The analytical review of the bank takes place in several stages where the results from one stage represent the input to the next stage. The end result of this process is a series of recommendations which, if properly implemented, will enable the safe, healthy and fair operation of the banking system.

Referenced literature

1. Allen, S.L., Financial Risk Management: a Practitioner's Guide to Managing Market and Credit Risk, Wiley New York, 2003
2. Barton, T.L., Shenkir, W.G. i Walker, P.L., Making Enterprise Risk Management Payoff: How Leading Companies Implement Risk Management, FT Press, New York, 2002
3. BIS, Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk, BSBS, 2003
4. BIS, Operational Risk Transfer Across Financial Sectors, BSBS, 2003
5. BIS, Internaciona Convergenda of Capital Measurement and Capital Standards, BSBS, 2006
6. BIS, Basel III: stronger banks and a more resilient financial system, BSBS, 2011

7. BIS, Sound Practices for the Managing Liquidity in Banking Organisations, BSBS, 2000 8. Brar, R., Liquidity Risk and Impact od Treasury, Lepus, 2005
9. Caric, S., Bankarski poslovi i hartije od vrednost, Naucna knjiga, Beograd, 1987 10. Chapman, C. i Ward, S., Project Risk Management: Processes, Techniques, and Insights, Wiley, New York, 2003
12. Chapman, C. i Ward, S., Project Risk Management: Processes, Techniques, and Insights, Wiley, New York, 2003
13. Crouhy, M., Mark, R. i Galai, D., Risk Management, Mc Graw-Hill, New York, 2001
14. Crouhy, M., Galai, D. i Mark, R., The Essentials of Risk Management, McGraw-Hill, New York, 2006
15. Culp, C.L., Risk Management Process, Business Strategy and Tactics, Wiley, New York, 2001 16. Culp L.C., The revolution in Corporate Risk Management, Journal of Applied Corporate Finance, broj 14, 2002
17. Curak, M. i Jakovcevic, D., Osiguranje i rizici, RRIF plus, Zagreb, 2007

18. Davkov, I., Metodologija za utvrduvanje na stabilnosta i efikasnost na bankite i nejzina primena vo bankarskiot system na R Makedonija, Skopje, 2000
19. Deželjin, J., «Poduzetništvo, neizvjesnost i rizik», RRiF, br. 8-9, Zagreb, 1998
20. Deželjin, J., «Upravljanje rizikom i mjerenje izloženosti riziku», RRiF, br. 7, Zagreb, 2007
21. Doherty, N., Integrated Risk Management: Techniques and Strategies for Managing Corporate Risk, McGraw-Hill, New York, 2000
22. Dorfman, M.S., Introduction to Risk Management and Insurance, Prentice Hall, Upper Saddle, River, NJ, 2004.
23. Dvorski, S., «Rizici u vanjskotrgovinskom poslovanju», Suvremeni promet, časopis za pitanja teorije i prakse prometa, broj 26, 2006
24. Dukić, D., Bjelica V. i Ristic, Z., Bankarstvo, CID Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2004.,
25. Froot, K.A., D.S. Scharfstein and J.C. Stein, A framework for risk management, Harvard Business Review, broj 72, 1994.

26. Froot, K.A., D.S. Scharfstein and J.C. Stein, Risk Management: Coordinating Corporate Investment and Financing Policies.
27.
URL:http://www.people.hbs.edu/kfroot/oldwebsite/cvpaperlinks/risk_management_coordinating.pdf
28. Fusek, G., Identifikacija u procjeni rizika, Svijet osiguranja, casopis za pravo, ekonomiku i praksu osiguranja i reosiguranja, broj 3, 2000.
29. Galorath, D.D. i Evans, M.V., Software Sizing, Estimation, and Risk Management, Auerbach Publications, New York, 2006.
30. Haffernan, S., Modern banking, City University, London, 2004
31. Harrington, S. i Niehaus, G., Risk Management and Insurance, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2003
32. Hertz, D.B. i Thomas, H., Risk Analysis and its Applications, John Wiley and Sons, Chichester, 1984
33. URL:
http://www.google.com/search?hl=en&biw=1040&bih=847&q=http://www.poduzetna.hr/definiranje_rizika/definiranje_rizika_disperzija_prinosa.html&btnG=Search&aq=f&aqi=&aql=&oq=
34. Orlic, N., Rizik bankama u uslovima svetske ekonomske krize, "Pravno-ekonomski pogledi", broj 1, godina I

35. Pelajic, Z., Smanjivanje rizika:

moderna teorija portfelja,

36. Peltier, T.R., Information Security Risk Analysis, Auerbach

Publications, New York, 2001 37. Petrovic, P., Globalizacija kapitala

I uticaj na devizni kurs, Finansije, Beograd, 1-2/1999

38. https://www.bankofalbania.org/rc/doc/6_STRUKTURA_E_SISTEMIT_FINANCIAR_12700.pdf

ALBANIA SO CLOSE TO EU

PhD. Cand. Fahri Bajgora

Abstract

The topic of the paper – Albania inclusion in the EU, with comparative cases with other post-conflict countries from former Yugoslavia, Macedonia and Serbia as candidates in the future is current and quite interesting for several reasons as they are all going from accelerated membership in the European Union - EU. Albania as a candidate for membership together with the states in the same transition - Macedonia and Serbia is fulfilling the criteria set forth by the member countries of the European Union. Current developments in the system of our democracy is also the acceleration in the Accession of democratic Albania - is fulfilling the presented criteria.

One of the necessary conditions for success in the restatement of this matter is also citizens' participation in the process of fulfilling the main criteria of democracy in the establishment by the decision-making institutions as a helping factor in building up the confidence regarding this issue.

One of the necessary conditions for success in the restatement of this matter is also citizens'

participation in the process of fulfilling the main criteria of democracy in the establishment by

the decision-making institutions as a helping factor in building up the confidence regarding this issue. Albania membership is our priority.

The treatment of this topic is still one of the biggest challenges of the practice in many fields of scientific interest.

Key words: *EU, Albania, dialogue, mediation, etc.*

Introduction

One of the most difficult aspects of my work - as a researcher for a Scientific Paper for a candidate country membership - Albania - is finding the right way to explain the essence of what the EU really is. - This is because the EU represents a variety of things for different people - from the common European identity and the community of common values, to the common market and without internal borders, from solidarity to bureaucracy.

For me, the European Union is first of all related to the quality of life, in a community that cares for all its members, regardless of whether they are strong or weak, ambitious, talented, challenged, young or old. - is an extraordinary historical undertaking which brought lasting peace, stability and prosperity that the European continent had never known before. This is a joint effort of different states and peoples who have decided to stay much stronger together than when they are alone, in order for this community to stay strong, it must be based on two basic premises, Predictability and Solidarity. predictability does not mean that we all have to adhere to the same agreed rules and standards, so that trust is based on the concrete implementation of these studies, which are the same for everyone. Solidarity is the greatest strength of our union - and the basic philosophy of what we represent - this has been proven time and time again, from the cases of natural disasters to the financial crisis.

The European Union has shown that solidarity is not only a noble human value, but also a smart strategic choice. The recovery and stability of our neighbors make us even stronger and more stable.

The EU enlargement policy has proven to be one of the most important and valuable security and development policies ever implemented.

Albania is part of this great enterprise, a country which has been clear since the first moment of freedom after the fall of one of the communist regimes in Europe. We love Albania like Europe, cheered the students in 1991, a vision which has never been questioned, has not been transformed or changed.

Today I am very happy and honored to be working on this research, scientific research - very important and proud of the EU.

There are many elements that are important for achieving this goal, but knowledge is the key.

Knowledge about processes and standards..

- It is important to try to inform everyone what they offer for each member of the society.

The EU- is a better key for every human life, so it is the possibility of equal opportunities - so it is very important to make citizens aware of this perspective, and to help them seek and support all the reforms that will enable this process.-Knowledge is the most powerful tool, so we all want to work even more to strengthen the change that will bring Albania towards EU membership.. I am sure that this research paper will help you to better measure and search for all the possibilities that the enlargement process brings for Albania, your country - candidate.

Object, purpose and importance of the paper

The subject to which I refer in this scientific study has to do with membership - How close is Albania to the EU - changes and forms - the path to be taken in the future, taking as a basis other countries that have gone through approximately the same path to membership, and which in their own framework have had the same problems.

- Even to explain the essence of what the EU really is. This is because the EU represents a diversity of different things - from the common European Identity and the community of values and the common market without credible borders and from solidarity..

The aim of the study of this topic is precisely the fact that the inclusion of Albania's membership in the EU as a notion or even as a social phenomenon, even though it has been known since the 50s, the treatment of this issue is still one of the biggest challenges integrity and practice in many fields of scientific interest.

Today I am very happy and honored to write this paper like many young and smart girls and boys so that together we can work hard to change Albania to the point where it becomes an important and proud member of the EU. - that There are many things that are important for achieving this goal, but knowledge is the key. Knowledge of processes and standards, analytical understanding of needs and opportunities, etc.

The importance of this work is based on the fact that bringing provisions, treaties, etc. of the EU, of these developed countries with the most advanced democracies, we will contribute by giving the conclusions - the relevant recommendations, in the completion and completion of the questions posed by the EU for the shortest possible membership of Albania - for economic and political development etc. as well as for the advancement of institutions in this country, etc.

Through this paper, it is very important to make the citizens aware of this perspective, and help them and together seek and support all the reforms that will enable this process.

The importance of this paper is to try to inform everyone what membership in the European Union means, and what it offers to each member of society. What will it bring for industrialists, for small businesses, for farmers, for people in need, for better education of children, for the consumption of clean food and water, and to live in a clean environment - not polluted - EU it is a better quality for every human life and through this, it is the possibility of equal chances.

We all want to work even more to strengthen the change that will bring Albania to EU membership, as well as make it possible for the EU to benefit from this, etc.

The methodology of the research work

- Based on the nomination and the presented structure of the theses of the work, the methodology of the work and the approach to this paper have been determined. So, the study methods will be adapted precisely to the achievement of the goals of this paper and the scientific research methods used in this case are used depending on the research questions and the raised hypotheses. Therefore, during the work on this topic, normative, historical and literary methods were used.

Through the historical method have been researched the birth and historical development of the EU, the importance and role of the EU, for the place of the foundations of democracy or the development of the modern state.

Historical method enables the examination of a multitude of problematic issues and the development of this institution which was born in different periods and countries, etc. -During the elaboration of this topic, an important role has been dedicated to the analytical method and explanations from the relevant

literature, which had dealt with complex questions from this field, from the EU - as in the contractual aspect, etc. Also, I did a more in-depth research using legislation-normative literature such as basic treaties, conventions, directives, etc. of the organization and research while EU. .

I have consulted the relevant Legal Acts of the countries that are objects of study of this topic, etc.

Research questions and Hypotheses

As it was emphasized, the methodological issue is inevitably imposed taking into account the purpose and objectives of this scientific paper. In this aspect, the research questions have essential role in a scientific paper like this one and they clearly express the purpose of the preparation of the paper while directing the entire research process, therefore the research questions are of particular importance for research studies, because they are which give us the direction of the reviews.

The road of Albania to the EU

Scientific paper - Albania as close as possible, within the EU –

This scientific paper, apart from other literature, is based on official sources and reports. As general information of the European Commission, as well as in the evaluations of Progress Reports for Albania - as well as in other sources.. as well as in the national plan for European Integration - of Albania, etc.

Albania's road towards EU membership.

Albania submitted the official request for membership in the EU in April 2009 - while the European Commission in the opinion of November 2010 assessed that Albania was still not in full compliance with the membership criteria,

emphasizing in particular the fulfillment of some key priorities before that the membership talks were officially opened. In October 2012, the European Commission recommended that Albania be granted the status of a candidate country, with the conditions that it completes the key measures related to the reform of the Judiciary, public administration, as well as the revision of the parliamentary regulations - in June 2014, Albania was granted the status of a candidate country and is currently awaiting the opening of membership talks.

Membership criteria in the European Union – EU the criteria that must be fulfilled are-

Political criterion-

- To have sustainable institutions, which guarantee democracy, the rule of law, human rights and respect for minorities.
- the Economic criterion
- To have a functional market economy and the capacity to face the competition of the European market.
- Legal and administrative criteria
- -Acceptance of obligations arising from *acquis communitare*, adaptation of administrative structures and ability to harmonize and adapt laws and obligations arising from EU membership.

Which state can join the European Union - EU.

Any European state can apply for membership if it respects the EU's democratic values and is committed to their promotion. The path to membership in the EU is a process which, in addition to respecting democratic values, also includes the adoption of EU laws, *ASCUIS COMMUNITARE*, the preparation to apply and implement these laws, as well as the implementation of a series of

reforms necessary to complete all known conditions such as membership criteria set at the summit of Copenhagen-1993- and that of Madrid-1995, etc.

Chronology of relations with the European Union

In 1992, the Trade and Cooperation Agreement between the EU and Albania was signed and Albania became eligible for financing under the EU program.

In 1997, the Council of Ministers of the EU created political and economic conditions for the development of bilateral relations between Albania and the EU. In 1999, the EU proposed the new process of Stabilization Association -psa- for five countries of South-Eastern Europe, including Albania. Since 1999, Albania benefited from autonomous trade preferences with the EU, in 2000, tax-free access to the EU market was granted to products from Albania. In June 2000, during the European Council, it was stated that all countries are "possible candidates" for EU membership, in November 2000, at the Zagreb Summit, was officially approved by the EU. and the countries of the Western Balkans - including Albania - 2001 is the first year of the new program -cards- specially designed for the countries. In June 2001, the commission recommended the engagement of negotiators for the Stabilization Association Agreement SAD with Albania. European Council the Gothenburg -June 2001 invited the commission to present the negotiation directives for the negotiation of a SAA. In October 2002, directives were approved for the negotiation of a union with Albania on January 31, 2003. On January 31, the president of the commission Prodi officially begins negotiations for an SAA between the EU and Albania. In June 2003 at the Thessaloniki summit, psa it was confirmed as EU policy for the Western Balkans and the EU's perspective for these countries was confirmed -

the countries participating in the psa began to be eligible for admission to the EU and would join the EU as soon as they are ready.

In December 2005, the council decided on the principles of a revised European partnership for Albania. On June 12, 2006, the msa was signed in the Council of General Relations and External Relations in Luxembourg.

On November 9, 2006, the European Commission decided to start negotiations for visa facilitation with Albania, and on April 13, 2007, the visa facilitation agreement was signed in Zagreb. the EU drafting committee - Franco Frattini was quoted as saying that this is the first step towards the complete removal of visa requirements and the free movement of Albanian citizens in the EU. On January 1, 2008, the Visa Facilitation Agreement entered into force, and on March 7, 2008, EU Commissioner Franco Frattini opened a dialogue in Tirana to liberalize the visa regime between Albania and the EU. On January 14, 2009, focused the process of ratification of the MSA by all member states and on April 1, 2009, the MSA entered into force.

On April 28, 2009, Albania officially applied for membership in the European Union. On November 16, 2009, the EU Council asked the European Commission to prepare an assessment on Albania's readiness to start accession negotiations. The commission submitted the questionnaire for the preparation of admission to the Albanian government. On April 14, 2010, Albania submitted an answer to the European Commission's questionnaire, but the candidacy status was not granted in EU in December 2010 due to the long-term political row in the country.

On May 27, 2010, the European Commission proposed travel non visas for Albania to travel to Schengen countries without the need for a short-term visa. On November 8, 2010, the Council of EU approved visa-free travel in the Schengen area for Albanian citizens. On December 15, 2010, visa-free entry into

the Schengen area came into force, and on October 10, 2012, the European Commission recommended that Albania be granted EU candidate status, depending on the completion of key measures in the designated areas.

In August 2012, the Parliament rejected a proposal to remove immunity for members of parliament, ministers and people in some other official positions. The EU requested that this be repealed along with 11 other key issues, so candidate status was further postponed. However, in September 2012, a constitutional amendment was approved which limited the immunity of parliamentarians.

In October 2012, the European Commission assessed Albania's progress in fulfilling the 12 key conditions to achieve official candidate status and to begin negotiations. Four key priorities were found, while two were in high development and six others were in moderate progress. The report concluded that if Albania managed to hold a fair and democratic parliamentary election in June 2013 and also to implement the remaining changes in accordance with the eight key priorities that have not yet been fully completed, then the Council of the European Union will recommend the granting of Albania's official candidate status. On June 23, 2013, Albania held a general election, generally characterized as free and fair. The EU ambassador in Albania said on July 17 that Albania had met many of these conditions, and could be an official candidate until in December 2013.

On October 16, 2013, the European Commission released its annual reports for future member countries, which concluded that the elections in Albania were held in a regular manner and that progress was made in fulfilling other conditions. As such, he recommended the granting of candidate country status to Albania. On December 5, 2013, in a meeting of deputies, it was recommended that,, the council should accept the progress made by Albania by giving it candidate status without unnecessary delays. However, some countries,

including Denmark and the Netherlands, remain opposed to granting candidate country status to Albania until it shows that its recent progress could be sustainable. As a result, the Council of the European Union, in its meeting in December 2013, agreed to postpone the decision on the status of the candidate until June 2014. On June 24, 2014, under the Greek presidency of the EU, the Council of the European Union agreed to give the candidate status of Albania, which was approved a few days later by the European Council. This coincided with the 10th anniversary of the "Agenda 2014", proposed by Greek government in 2004, as part of the EU-European Balkans summit in Thessaloniki, to increase the integration of all the countries of the Western Balkans in the EU.

In March 2015, at the fifth high-level dialogue meeting between Albania and the EU, the EU enlargement commission - Johannes Hahn - announced to Albania for the setting of an initial date for the accession negotiations to begin still necessary to fulfill these two conditions-

1. The government must reopen the political dialogue with the Parliamentary Opposition.
2. Albania must offer quality reforms for all the 5 areas identified earlier, which have not yet been completed - public administration, the rule of law, corruption, organized crime, fundamental rights.

This official position was fully supported by the European Parliament through the adoption of a resolution commented on in April 2015, which essentially agreed with all the conclusions drawn from the 2014 commissioner's latest progress report for Albania. The Albanian Prime Minister said that the government in the future, he had to present a detailed progress report on the implementation of the 5 reforms of the commission in the fall of 2015, he said, then he expected the accession negotiations to begin immediately after the end of 2015.

The Albanian Parliament approved the constitutional amendments on the Justice Reforms on July 22, 2016. Albania hoped to open membership negotiations by December 2016. The Commission recommended the start of negotiations on November 9, 2016.

Germany announced that it will put itself to the talks for the principle until 2018. At the beginning of 2017, the European Parliament warned the heads of government that the parliamentary elections in June must be free, etc.

From the candidate country, Towards the opening of membership talks

The decision to open negotiations for membership, was taken when the European Union assesses that the country has met the political and economic criteria - that is, it is a functional democracy and a free market economy. Negotiations for membership cannot begin until all countries of the EU to agree, with a unanimous decision of the EU Council, on a framework or methods for talks - negotiations, with the candidate country - with Albania - the framework for talks determines the guidelines and principles for the negotiations for membership with each country candidates. the negotiating framework is drawn up by the European commission and approved by all EU member states. while - later, the next presidency of the European Council presents them to the candidate state at the beginning of the membership negotiations.

Talks for membership are important, as they not only help the candidate countries to fulfill the obligations of membership in the European Union, but also create an opportunity for the EU to prepare for the next expansion. The talks have to do with the approval and implementation of all EU acquis, which are divided into 33 Chapters and the progress in each of them is monitored and evaluated by the European Commission. Each chapter is discussed separately and based on the

situation or progress, measurable standard criteria can be defined for the removal and closure of each chapter - the council and the candidate country analyze the national laws and those of the European Union to determine the differences between the two. after determining the opening of negotiations for "chapters" of laws, for which he thinks there is a common and sufficient basis for negotiations. The negotiations are the opportunity in the candidate countries to convince the EU that their country's administrative ability is ready to implement European laws. The chapter is called closed when both parties have agreed on how it has been sufficiently implemented.

Talks for membership are held in the bilateral intergovernmental conference between EU members, represented by the minister or ambassador to the EU of the member state that has the residence of the EU and the candidate country - Albania, which is represented by the deputy head of the delegation of the candidate state, the minister responsible for EU affairs or the chief negotiator. Meetings are held at least twice every six months. For each of the chapters, common discussion points are defined.

Where the talks and accompanying reforms have ended in a satisfactory manner for both parties, the country can join the EU. After the closing of the negotiations for all chapters, the results of the negotiations are placed in an Accession Treaty. As the case may be, the system of tax measures allows for closed discussions even if the has not been fully realized ascquis adoption.

Steps of negotiation for membership

Conversations - negotiations, for each chapter, are based on the following elements

Review - screening.

The European Commission, together with the candidate country, performs a detailed policy check - each chapter, to determine the preparation of the candidate country. The review for each chapter is held in two stages.

Explanatory phase

- The phase where the candidate country learns about the requirements that you must fulfill. the European commission presents ascquis based on a list of legal acts, explanatory meetings can last from 1 to 3 working days for more voluminous chapters, such as agriculture - chapter 11/ or Environment - chapter.

Bilateral review

The phase where the candidate country is tested for the level of understanding and readiness of the administration to undertake the obligations. The candidate country expresses its position if it accepts or not ascquis and if it will be able to implement it immediately or in the future. Experts from the Ministries , as well as the members of the working groups, present the level of harmonization of the legislation decided by the Ascquis. During the presentations, possible problems for the implementation of the ascquis may be identified or the European commission may request additional information in written form.

The meetings are held in Brussels. in the case of Croatia, the review for all chapters lasted 11 years.

Review report

The commission presents the findings for each chapter to the member states for approval in the form of a review report. They contain recommendations on whether the talks can be opened directly, - the short procedure, or if some conditions will have to be met first - the second procedure.

Standards for opening and closing the chapter

- They usually refer to the legal or strategic framework necessary for the further approximation of legislation, while the standards for closing a chapter refer to the level of implementation of the approximated legislation.

After confirmation by the European Commission and the member states that the opening standards have been met, the EU Presidency sends a letter to the candidate state to present its negotiating position for the respective chapter. The same principle applies even when opening and closing standards have been set. of the chapter, as well as when there are no additional standards.

Positions – negotiation - attitudes

Before the start of the negotiations, the candidate country must present its negotiating position and the EU must adopt a common position on it. For the preparation of a final draft of a negotiating position, the engagement of all possible expertise and resources is required, the consideration of all comments and suggestions to provide a complete overview of all the main issues of national interest and how to harmonize in this chapter I will reflect on the national policy, informal consultations with the European commission, especially if the standards for openness are met.

Negotiations - Integration of the Republic of Albania into the European Union what are the negotiations for membership

Membership in the EU requires the fulfillment of the Copenhagen criteria which are required from the candidate country.

- To provide institutions to guarantee democracy, the rule of law, human rights and the respect and protection of minorities - a political criterion.

- To ensure a functional market economy capable of facing competition in the EU market - economic criterion.

-To have administrative and institutional capacities and able to implement EU legislation -acquis and to be able to assume obligations arising from membership.

Another criterion for membership is the ability of the EU to absorb new members. the European commission regularly monitors the fulfillment of these criteria while the membership process goes through several key stages until the candidate country is considered fully able to become part of the union.

Membership negotiations stand at foundation of this process. They include the taking over by the candidate country of the full approximation of the legislation of the EU-acquis, its implementation, as well as the implementation of other reforms, political, economic, administrative and other reforms to mention the criteria for membership.

The content of the membership criteria contributes to the comprehensive political, social and economic development of the country.

Negotiations take place in intergovernmental conferences between the ministries of the governments of the EU member countries and those of the candidate country. the candidate country does not negotiate on the EU legislation in itself - on the acquis and the standards of the union - on the modalities of its progress and effective implementation.

Membership of a country within the EU

After the treaties are signed, the candidate country becomes a country in the membership,-acceding country,- which means that the country is expected to become a member with full rights on the specified date in the treaty after it has been ratified. Meanwhile, the country benefits from special agreements, such as

being able to comment on draft EU proposals, communications, recommendations or initiatives, as well as having the status of an observer country in EU bodies and agencies. with the right to speak, but without the right to vote.

Stance project for further negotiations

Stance project-based on the negotiating position of candidate country, the European Commission prepares a Stance project of EU which is approved by all EU member states. This document could also contain and determine the standards for closing the chapter, determined by the commission or amended by the member states in the council. For most of the chapters, EU will set the closing standards - closing benchmarks - the third procedure, which must be fulfilled by the candidate country before the talks in that chapter are closed.

Bilateral intergovernmental conference

Here the two negotiating positions are officially exchanged during the intergovernmental conference.

The EU's joint closing position - after confirming that all the closing standards have been met, the candidate country prepares a report on the content of the obligations for the respective chapters, while for the other party, the European Commission prepares a joint EU closing position, i which must be approved by the member states in the council. these documents are exchanged during the intergovernmental conference and thus the chapter is temporarily closed.

For chapter 23 and 24, the commission has decided that these chapters should be opened based on an action plan with temporary standards, - interim

benchmarks - the fourth procedure, which must be completed before the closing standards are established.

Closing the chapters - the talks for each separate chapter are not closed until every government of the EU countries is satisfied with the progress of the candidate country in that field - sector, according to the analysis and evaluation by the European Commission.

The entire process of talks - negotiations - is connected with the closing of each chapter.

In the case of Croatia, the negotiations for membership are extended for 6 years. Also, the pace of the negotiations depends on the speed of reforms and harmonization with EU laws, therefore the duration of the negotiations varies and there is no guarantee that they will be closed. What is needed is that the chapter 23 and 24 will open first and close last, which will determine the progress of the membership process.

Treaty of membership

This is the document that decide the membership of a country in the EU. It contains the conditions and detailed topics of membership, all the arrangements and transitional deadlines, as well as the details of the financial agreements and any protective measures. This process is not final and binding until –

- -To gain the support of the EU Council, the Commission and the European Parliament,
- To be signed by the candidate country and the representatives of all EU member countries.
- To be ratified by the candidate country and every EU country, according to their constitutional rules
- -etc. approval by the relevant parliaments, referendums, etc.

Other issues that are discussed

Financial agreements –

They determine how much the member country will pay, contribute and how much it will receive - benefit from the EU budget - in the form of transfers.

Transitional arrangements-

Sometimes some rules are implemented gradually, to give the new member or the existing member to adapt.

Positions and attitudes for negotiations

Positions-stances, negotiating-before the start of the negotiations, the candidate country must present its negotiating position and the EU must adopt a common position on it. For the preparation of a final draft of a negotiating position, the engagement of all possible expertise and resources is required, the consideration of all comments and suggestions to provide a complete overview of all the main issues of national interest and how to harmonize In this chapter, I will reflect on the national policy, informal consultations with the European Commission, especially if the standards for openness have been met. Negotiating positions are a delicate process, both procedurally and substantively. They are prepared jointly by the members of the working groups, aiming at the broad inclusion of the exhibition by the public administration or civil society, before they are finally approved by the government. After the approval of the final version by the government, the negotiating position is sent to the presidency of the EU council through the mission of the candidate country in Brussels.

Stages of negotiations sice-

1. screening process,

2. opening and development of negotiations,
- 3 closing of negotiations etc.

The next steps for Albania, how to become a member country of the European Union

After Skopje - after Skopje resolved long disagreements with its neighbor, Bulgaria, North Macedonia and together with them and Albania, the green light was open for the start of the accession talks leading to EU membership. This was a key move towards the inclusion of the Western Balkans in the EU. But the question arose - what are the next steps that should be taken on the path straight to full membership.

How candidate countries become members.- before the start of membership negotiations, the candidate country and the European commission decide the so-called,, Pre-accession Strategy, which is the drafting of a negotiating framework by both parties.

Negotiations cannot start until the mandate is unanimously approved by the bloc's member countries, etc.

In this process, the European Commission must be satisfied that the candidate country fulfills three conditions, the so-called Copenhagen criteria. To start the negotiations, the candidate country must fulfill only the political criteria, while the others can be fulfilled during the negotiation phase. The first step involves a rigorous process of reviewing the legislation of the candidate country to see to what extent it complies with EU laws or the *acquis communautaire*. The *acquis* is divided into 33 negotiating chapters, gathered in six groups, which cover every legislative aspect, which individually can only be closed with the unanimous blessing of all EU member states. Negotiations of several chapters can take place simultaneously. After all the chapters have been closed, the

commission recommends candidate countries for membership and the country signs the accession treaty that specifies a day for membership, making it an acceding country.

The treaty must be ratified by all member countries and the European Parliament, which must approve the text with an absolute majority. The pace of negotiators depends on the speed of reforms and alignment with EU laws in each country, and their duration may change. The European commission describes the progress of the candidate countries in the annual reports, in reality, the closing of the chapters may take several years, as happened with Serbia or Montenegro.

Conclusions

We love Albania like all of Europe was the early call of the Albanians in 1990, when the government systems were changed. 28 years later, we still seek to become like Europe, or more precisely to become part of the big European family - the European Union. A process that must be done in several directions and that is not turning out to be easy. Today, when talking about the possibility of opening negotiations, Albania has challenges with the reform of justice, self-sufficiency, corruption, although for the moment, it seems to have passed into the background, economically, are you close or far from the European Union.

Albania realize today the largest part of trade exchanges with EU countries. This applies to both imports and exports. According to the data of the Institute of Statistics, in January of this year, trade exchanges with EU countries accounted for 67.1/ of all trade. Exports to EU countries comprised 81.5/ of all exports and imports from EU countries accounted for 59.5/ of total imports, INSTAT states that three of Albania's main partners are EU countries, such as Italy, Greece and Germany. Thus, the main partners of our country in January

2018 are Italy with 35.6/ of the total commercial exchanges, Greece with 7.2/ per person, Germany with 6.2/ of the total import-exports that we realize.

The countries of the European Union turn out to be in the list of the main foreign investors of Albania. According to the data of the Central Bank, in the last 28 years, the main investor of Albania is Greece with 25/ of the total foreign investments. Italy is also an important investor with 11 of the total. A large number of factories and companies, mainly call centers, etc., originate from this country. Austria is another important investor in Albania, with 8/ of the total foreign investments. Developed European countries have already announced their intention to invest in the Western Balkans, seeing it as a region with untapped potential. Albania, as part of this area, is competing for the absorption of this capital with other neighboring countries, mainly with Serbia and Macedonia.

For several years now, the EU has been providing funds for agriculture for all countries that are on the path of integration. What is intended through these financings is the development of agriculture and through this sector, also the economy of these countries with the aim of reaching the appropriate stage.

Albania benefits from two large projects for agriculture, financed by the EU - ipa and ipard funds. The program of funds - ipa started in 2012 and until now, 23.3 million euros have been allocated in different projects. While the ipard funds program captures a total value of 71 million euros.

However, we are close, but also far - unfortunately we are still very far.

First, because politically we suffer a lot for visionary leaders with a state-forming culture. On the other side, the lack of political dialogue. Then not to overcome of party interests - not placing national priorities on them and not having a professional and apolitical administration. Institutions must be not only functional but also respond to the challenges of the process and European

standards. Failure to establish the basic institutions of a state, which are those of the independent justice system - without completing them, it is difficult to see the flowering of institutions such as central and independent ones.

-While economically, it would take a very long time, not knowing what our choice will be to become part of the Europe of several speeds. The economic criteria require a deep reformation of the financial sector and a different salary standard. But even the key sectors of economic development in the country do not talk about a green light in the near future, etc.

Bibliography

Milo-Paskal,, Bashkimi Evropian,, - Publishing house alb-.Paper-Tirana-2002.

Drejt Bashkimit Evropian - University texts - Blerim Reka

Secondary sources

In official sources and reports, such as general information of the European Commission-2016,
etc.

ABSTRACTS

RREZIKU I KRIJIMIT TË NJË SHTETI HEGJEMON DHE PASOJAT PËR KOMUNITETIN NDËRKOMBËTAR

PhD. Guximtar Rushani

(g.rushani@eust.edu.mk)

MSc. Armand Braho

(a_braho@yahoo.com)

ABSTRAKT

Historia e botës në arenën ndërkombëtare, njeh krijimin e disa shteteve të ndyrshme hegjemonë të cilët krijuan kampe të rrezikshme për sigurinë dhe stabilitetin. Gjithashtu e njëjta pasiguri pasqyrohet edhe sot. Pas përfundimit të luftës së dytë botërore, kampet fituese të saj, ku përfshihej dhe ish Bashkimi Sovjetik, të cilat rezultuan triumfatore nga përplasja ushtarake me miliona të vdekur, do të vendosnin fatet e shteteve humbëse dhe shteteve të tjera të përfshira direkt ose indirekt në luftë.

Fati i shkruar nga fuqite e medha për shtetet e tjera pas luftes së dytë botërore do të linte të pakënaqur vendet e vogla dhe ato humbëse të luftës. Në këtë moment u krijuan shtet hegjemone të cilat deri në këto momente shtrinë influencat e tyre edhe tek vendet e tjera. Njëkohësisht këto shtete janë aktorët kryes ndërkombëtar të cilat krijojnë fatet për shtetet si Shqipëria, etj.

Krijimi i shtetit hegjemon është një problem tepër i madh për stabilitetin, për shkak se fitimi i një lufte nga një superfuqi, tregon forcën ushtarake dhe potencialin agresive të tij. Ky mund të përdoret si një kërcënim i mëtejshëm në marrëdhëniet ndërmjet shteteve, pra dominancë ndaj më të dobtit. Në një perceptim të përgjithshëm, shtetet hegjemone me influencat e tyre ndikojnë direkt edhe tek shtetet e tjera. Fuqitë fituese në emër të fitores mund të abuzojnë duke vazhduar të rrisin influencat e jashtme të tyre dhe kontrollet mbi shtetet e vogla.

Shembull tipik është Rusia, dikur Ish Bashkimi Sovjetik, që ka një shtrirje të influencës në të gjithë botën dhe është një prej faktorëve që mund të krijojë një destabilitet. Sidomos dhe perjudhën e fundit, ku ka rritur aspiratat për agresion dhe pushtim ndaj territoreve Ukrainase dhe po përgatit përplasje ushtarake. Pra thënë më thjeshtë Rusia konsiderohet plotësisht një shtet hegjemon dhe mbart një rrezikshmëri të madhe për shtetet e tjera.

Fjale Kyçe: *Hegjemon, Fitues, Marrëdhënie, Shtet, Gjeopolitike, Influcë.*

**ПРОБЛЕМАТИЧНИ (НЕФУНКЦИОНАЛНИ) КРЕДИТИ И
НИВНОТО ВЛИЈАНИЕ НА ЕКОНОМСКИОТ РАСТ НА
РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА**

PhD. Candidate Elmedina Shuajibi

e.shuajibi@eust.edu.mk

Абстракт

Истражувачките трендови во делот на банкарскиот систем во земјите на транзиција како и влијанијата на банкарските политики и активности врз целовкупната економија на една земја е главната основа на оваа емпириско–теоретска истражување со кое на концизен начин се анализира поимот на проблематичните кредити и кредитниот ризик во Република Северна Македонија во периодот од 2006-2020 година потпирајќи се врз функционирањето на самиот банкарски систем, теоретска конфигурација на концептот на проблематичните кредити па до импактот на овие кредити врз целовкупната економија на Република Северна Македонија.

Врз основа на податоците од Народна Банка на РСМ и Заводот за Статистика на РСМ, со детални описни статистики прецизно се потенцираат статистичките трендови на стапките на проблематичните кредити во РСМ, потоа на Бруто домашниот производ, Активите на банките, Инфлацијата, Невработеноста и вработеноста како и Стапката на вкупна продуктивност на економијата на РСМ како показатели или макроекономски показатели за целовкупната економија на Република Северна Македонија. Потоа, со конклузивни статистики е покажано и каузалноста и импактот на проблематичните кредити врз економијата на Република Северна Македонија.

По обработените податоци, во оваа студија е констатирано дека проблематичните кредити имаат позитивен импакт на Вкупната стапка на продуктивност на економијата на РСМ ($R=.858$ со $sig.=0.006$), но исто така е констатирано дека проблематичните кредити немаат поврзаност со стапката на Бруто Домашниот Производ на РСМ.

Клучни поими: *Проблематични кредити; Банкарски ризик; Макроекономски показатели; Бруто домашен Производ; Продуктивноста на економијата;*

PROCEDIMI PENAL DHE GJYKIMI SIPAS LEGJISLACIONIT PENAL TE REPUBLIKËS SË SHQIPËRISË.

Phd. Firdusi AJAZI

Msc. Elton Kanapari

Abstrakt

Në këtë temë do të mundohemi që të trajtojmë të gjitha fazat në të cilat kalon një çështje penale sipas parashikimeve të legjislacionit penal në Republikën e Shqipërisë.

Fillimi i procedimit penal është një veprim procedural gjatë së cilës bëhet regjistrimi i njoftimit të veprës penale dhe i autorit të dyshuar të saj. Gjatë kësaj periudhe duhet që të bëhen vlerësime të shpejta për të bërë të mundur veprime të tjera hetimore, kufizimin e lirisë, dërgimin e personit në gjykatë për të caktuar masën e sigurisë dhe kur vlerësohet se nuk kemi të bëjmë me një veprë penale, mosfillimin e procedimit penal.

Në fazën e fillimit të procedimit penal duhet që nga ana e autoriteteve proceduese të respektohen të gjitha të drejtat e autorit të dyshuar të veprës penale por edhe të viktimës ose viktimave të veprave penale duke i dhënë letrën e të drejtave të tyre. Në këtë fazë është e rëndësishme që personat e arrestuar ose të shoqëruar t'i mundësohet mbrojtje efektive duke i dhënë mundësinë që të sigurojë një avokat ose në rast të pamundësisë së personave të arrestuar ose të shoqëruar, t'i mundësohet nga ana e autoriteteve një avokat kryesisht i cili do të mund ta mbrojë atë.

Me ndryshimet që janë bërë në vitin 2017 përrsa i përket legjislacionit penal në Republikën e Shqipërisë, një trajtim të veçantë marrin edhe rastet kur kemi të bëjmë me autorë të veprave penale persona të mitur ose kur viktima të veprave

penale janë të miturit. Në këtë rast legjislatori ka parashikuar specifikiisht sesi duhet që të veprohet dhe masat e dënimit janë gjithmonë më të ulëta se në rastet kur autorë të veprave penale janë persona madhorë.

Megjithëse kemi të bëjmë me ndryshime ligjore të cilat favorizojnë në mbrojtje viktimat e veprave penale ose autorët e veprave penale të cilët janë të mitur sërish këto të drejta në shumë raste nuk respektohen pasi neglizhohen si nga autoritetet ligjzbatuese po ashtu edhe nga vetë viktimat e veprës penale ose mbrojtësit e tyre, duke mos kryer një mbrojtje efektive dhe të jenë pjesëmarrës aktiv në gjykim. Pavarësisht se këtë të drejtë ja ka njohur ligji sërish kemi mangësi në këtë pjesë pasi në të shumtën e rasteve viktimat është thjeshtë pjesëmarrëse në gjykim dhe nuk merr pjesë aktivisht në gjykim duke ja lënë këtë të drejtë përfaqësuesve të organit të akuzës.

NDËRKOMBETARIZIMI I TERRORIZMIT

PhD. Edlir Ajazi

Msc. Av. Elton Kanapari

Abstrakt

Mund të themi se terrorizmi modern ka filluar më 1968, kur Fronti Popullor për Çlirimin e Palestinës, rrëmbeu një avion dhe i ndryshoi drejtimin për në Romë. Megjithëse avionë ishin rrëmbyer edhe më parë, ishte hera e parë që nacionaliteti i të rrëmbyerve (Izraelit), dhe vlera simbolike që ata përfaqsonin ishte qëllimi i objektivit. Gjithashtu ishte hera e parë që përdorimi i pasagjerëve si pengje bëhej për të fituar publicitet dhe njekohësisht përdorej si një armë kundër Qeverisë Izraelite. Kombinimi i të gjithë këtyre faktorëve çoi në ndërkombëtarizimin e kësaj çështje e cila fitoi një vëmendje të madhe në media. Themeluesi i FPCP, Dr. George Habash tha se niveli i mbulimit nga mediat i kësaj ngjarje ishte shumë herë më i madh se të gjitha betejat e bëra deri më sot me ushtarët Izraelit.

“Të paktën bota është duke folur për ne tani”¹⁵⁴

Është e ditur se strategjia e përbashkët e të gjithë terroristëve është të kryejnë akte dhune të cilat do të tërheqin vëmendjen e publikut, qeverive dhe botës ndaj aspiratave të tyre.

Publiciteti për hir të kauzës është ndoshta çështja kyçe dhe natyrisht media luan një rol të rëndësishëm në strategjinë e tyre. Shumica e njerëzve e shohin aktin e

¹⁵⁴ Gjate nje koference per shtyp te Dr. George Habash

dhunshëm të terroristit si iracional dhe të paarsyeshëm. Nëse shqyrtohet nga afër cilido akt terrorist, do të shikoni se kjo nuk është zakonisht e vërtetë. Vetë akti nuk është i rëndësishëm, por rezultati dhe reagimi ndaj dhunës, terroristit pothuajse i garantohet publiciteti për kauzen e tij. Kjo është gati absolute në një demokraci dhe ndoshta më pak e vërtetë në një formë totalitare të qeverisjes. Në shumë vende të botës, terroristi duhet të bëhet me i dhunshëm dhe më spektakolar që të fitojë hapësirë në lajmet kryesore, gjë që fitohet me lehtësi në të kaluarën, por edhe në ditët tona. Megjithatë, duhet thënë se tani shtypi ndërkombëtar nuk raporton për shumë akte që ndodhin në çdo shtet të botës. Terroristi e kupton plotësisht situatën dhe mënyrën për të zënë hapësirën e dëshiruar. Një shembull i ekstremitetit të dhunës për të fituar lajmin kryesor demonstron më së miri duke kryer akte. Duhet të kuptohet qartë se viktimat e një sulmi terrorist shpesh nuk është shënjestra e vërtetë. Shënjestra janë zakonisht spektatorët, shteti, bota. Sulmi mund t'i drejtohet një sektori të veçantë të shoqërisë. Duke kërcënuar dhe duke zbatuar akte të dhunës ekstreme kundër një viktime, terroristi përpiket të krijojë frikë te viktimat, por çështje më e rëndësishme tek ata që shikojnë. Të dy varen nga qeveria për mbrojtje, nga ajo që duket e pakuptimtë dhe nga aktet terroriste, të cilat duken të rastësishme. Kur qeveria nuk ofron këtë siguri, ajo mund të duket e paaftë. Terroristi do ta përdorë propagandën e organizatës së vet dhe do të përpiket të shfrytëzojë këtë dobësi deri në fund. Terroristi mund t'ua tërheqë vërejtjen autoriteteve para një shpërthimi ose një krimi tjetër, nëse autoritetet dështojnë të veprojnë dhe të parandalojnë terrorin, atëherë propaganda e terroristëve për paaftësinë e qeverisë fiton terren. Nëse sulmet terroriste ndodhin për një periudhë të gjatë kohore, gjithnjë ekziston rreziku që qeveria ose publiku të lodhen. Pavarësisht nga nevojat strategjike ose humane për intervenim, sulmi mund të ndikojë në ndryshimin e axhendës botërore ndërsa në kursin e marrëdhënieve ndërkombëtare një individ mund të luajë rol qënësor.

KONTIBUTI I ORGANIZATËS SË KOMBEVE TË BASHKUARA PËR RUAJTJEN DHE ZHVILLIMIN E PAQES DHE SIGURISË GLOBALE

PhD. Gezim Rushiti

(ge-zim1990@hotmail.com)

ABSTRAKT

Problemi i paqes dhe i luftës është një nga problemet më thelbësore që i shtrohen njerëzimit. Trajtimi shkencor i luftës dhe paqes është po aq i vjetër sa edhe vetë shkenca. Paqaja paraqet marrëdhënie të mira ndërmjet njerëzve, pa grindje e pa armiqësi. Gjendje pa shqetësime e një njeriu a e një mjedisi, qetësi, gjendje e qetë në një vend a ndërmjet dy a më shumë shteteve, pa luftëra e pa ndeshje. Marrëveshje ndërmjet dy a më shumë shteteve për të pushuar luftën. Siguria është nevojë dhe gjendje të cilën në mënyrë të drejtpërdrejtë e kanë ndier shumë popuj dhe kombe të botës. Fuqia dhe rëndësia e saj për qytetarin e zakonshëm dhe për shtetin i motivon njerëzit për gjetjen e korrelacionit të sigurisë me ekzistencën e njeriut dhe me mbijetesën e shtetit. Çdoherë kur gjendja e sigurisë ka të bëjë me bashkësinë globale ndërkombëtare, ne këtë e emërtojmë si siguri ndërkombëtare, globale ose universale. Siguria ndërkombëtare, jo vetëm që e përcakton sigurinë kombëtare individuale të përgjithshme por, gjithashtu, është edhe opsion i vlerave të marrëdhënies ndërkombëtare në kornizat e kombeve-shtete. Organizata e Kombeve të Bashkuara mbijetoi në kohërat e vështira dhe u afirmua si qendër e politikës botërore, institucion i cili ka dhënë kontribut për paqen dhe sigurinë si dhe për zgjidhjen e çështjeve globale të planetit tonë. Qëllimi kryesorë i OKB –së dhe institucioneve të saj është që të ruaj dhe zhvillojë paqen dhe sigurinë globale.

Fjalët kyçe : *Paqja dhe siguria globale, Organizata e Kombeve të Bashkuara, Kontributi i OKB –së për ruajtjen dhe zhvillimin e paqes dhe sigurisë globale, Paqeruajtja, Misionet paqësore të OKB –së.*

GUERNICA, A DOCUMENTARY OF WAR

PhD. Bledar Kurti

Lecturer at Albanian University (bledarkurti77@gmail.com)

Abstract

The painting *Guernica*, by the Spanish painter Pablo Picasso has become a symbol of the terror of war, of human pain and violence against life. It is the postcard of every war around the world, and it even transcends time, symbolizing both the human loss in archaic and modern warfare. It speaks even today, and it remains the most unmasking or unwanted image by the masters or pioneers of war. *Guernica* is a documentary, a nation's lament, a political and human manifesto, a symbol of Cubism and the brilliance of Pablo Picasso's mind and brush. It is not beautiful. It is a masterpiece of pain, a reflection of death, terror, and above all a statement and manifesto written by the hand of humanity. During the Spanish Civil War of 1936-1939, Guernica was just an ordinary town, but the experiment of destruction that was planned for it exceeded human mercy and integrity. On April 26, 1937, fighters of the German Condor Legion, together with Mussolini's Italian forces, bombarded Guernica for more than three hours. Low-flying planes dropped bombs and machine-gunned the residents hiding in the fields, killing two thousand innocent people.

In this paper I will explain the historical background, artistic symbolism, the usage of imagery and literary frame from Nietzsche's "madman", in some concepts of his works, and from the myths of Perseus, Pegasus and Medusa. I will interpret how the composition conveys the human tragedies. The paper provides detailed explanation on the lantern, the stigmata, and the bull who looks furious at the center of the work; and how fury and beastliness are manifest through the bull, the soul of Spain.

This paper deals with how *Guernica* is a symbolic provocation, a tragic documentary, and a strong message of indignation and personal anger, and why has become the symbol of anti-war movement and stance.

Key words: *Guernica, Picasso, Nietzsche, Hitler, Franco, Spain, Bull, painting, war, terror, documentary, art.*

MARRËDHËNIET TURQI-BE, MBI 50 VJET NË DYERT E UNIONIT

PhD.Cand.Robert Dauti

robertdauti@outlook.com

ABSTRAKT

Marrëdhënia e Turqisë dhe Bashkimit Evropian ka qënë gjithmonë një nga çështjet më të diskutuara dhe më të komplikuar në historinë e Bashkimit Evropian, që nga fillimi i zgjerimit të tij. Prej vitit 245, kur Turqia aplikoi për anëtarësim në Bashkimin Evropian, marrëdhëniet midis tyre kanë qënë sa të afërta aq shpesh edhe të ftohta dhe tepër të tensionuara. Turqia ka punuar për të realizuar zhvillimin dhe përshtatjen e duhur, për të siguruar anëtarësimin në BE, por ngjarjet e ndryshme, faktorët e brendshëm dhe të jashtëm, shpesh e kanë cuar shumë pranë anëtarësimit dhe shpesh e kanë bërë tejet të pamundur, sa përpjekjet për anëtarësimin e Turqisë të zgjasin për më shumë se 50 vjet.

Studiuesit e kësaj marrëdhënie kanë menduar si zgjidhje më të mirë, partneritetin e privilegjuar në vend të anëtarësimit të plotë edhe pse mënyra se si Bashkimi Evropian ka verpuar ndaj Turqisë, është ajo e anëtarësimit të privilegjuar. Turqia, si një vend me 97% të territorit në Azi, me një popullsi shumë të madhe dhe besim muslyman, por dhe me një ekonomi mjaftueshëm të zhvilluar, nuk e ka të nevojshme anëtarësimin në BE, por cilat janë arsyt që një marrëdhënie reciproke mes tyre, është e domosdoshme? Ky punim ka si qëllim, të studiojë historinë e Turqisë ndaj Bashkimit Evropian, faktorët që kanë ndikuar në mosanëtarësimin e saj, problemet aktuale të Turqisë, ku përmendim atë me Qipron, konfliktin në detin Egje, apo çështjen e refugjatëve Sirianë, të hedhë dritë në përparimet që ka bërë Turqia dhe kriteret e Kopenhagenit. Gjithashtu, në fund të tij analizohen përfundimet dhe mundësia e një anëtarësimi të ardhshëm.

Fjalë kyçe: Turqi, BE, anëtarësim i privilegjuar, faktorët e brendshëm, Qipro

COMMUNICATIONTECHNIQUES IN THE RECOGNITION AND REASSESSMENT OF CULTURAL HERITAGE

PhD. Dhurata LAMÇJA

Abstract

A culturally sensitive curriculum is best suited to a multicultural society. Schools that recognize the variety of their student body appreciate the value of developing cultural understanding. Teachers who want to create cultural awareness in their classrooms should actively show their pupils that they care about their cultural, emotional, and intellectual requirements. To that end, there are various tactics you may employ in order to develop trusted connections with different kids. Anthropologists and biologists define culture as the combination of characteristics that distinguishes one group from another. There are two options: either fierce competition between distinct cultures or an evolutionary growth spiral in which traits and innovative impulses are readily shared between otherwise distinctly different cultures. As a result, new knowledge would be accumulated. Education is defined as "the tool for both the whole development of the human individual and that person's engagement in social life."⁶ It may happen at any age, thanks to the acts of multiple institutions such as family, community, and the workplace. It can also happen through engagement with nature, especially when that interaction is socially and culturally defined. Despite these numerous influences, the school remains the most visible educational institution, and its role is critical to the evolution of society. It strives to enhance learners' potential through knowledge transfer and the development of competencies, attitudes, and values that will prepare them for life in society. As a result of this paper there have historically been two ways of understanding human culture, cultural creation, and cultural heritage: as an indivisible complementing whole, the outcome of social actions, or merely as a matter for the individual, ultimately bound by human nature. The aim of the paper is to examine the importance of cultural heritage and its adoption in the curriculum of education.

Keywords: *cultural, heritage, education, teachers, communication, techniques*

SFIDAT E MAQEDONISË TË VERIUT NË POLITIKËN E JASHTME

(A është gati RMV për një “*Marrëveshje të dytë të Prespës*” me Bullgarinë?)

PhD. Senada Laçka

International University of Struga (s.lacka@eust.edu.mk)

Abstrakt

Duke pasur parasysh faktin që Republika e Maqedonisë të Veriut sapo ka përfunduar një konflikt diplomatik 27 vjeçar me Greqinë duke e përmbyllur me sukses kontestin nëpërmjet Marrëveshjes të Prespës, sfida e rradhës me Bullgarinë në pragun e realizimit të procesit e Berlinit, konsiderohet një sfidë e vështirë për të cilën Maqedonia e Veriut do të duhet të deklarohej nëse do të jetë gati për një “*Marrëveshje të re të Prespës*” me Bullgarinë ose palët do të mbështeten në Marrëveshjen për miqësi të mirë me shtetin Bullgar, të lidhur në 1 gusht 2017. Me përfundimin e Samitit të Sofijas në 10 dhjetor të vitit 2020 , i realizuar për herë të parë nga një shtet anëtar i BE-së, Bullgaria dhe një shtet kandidat për antarësim në BE- Maqedonia e Veriut, si një moment historik dhe për vetë faktin që dy shtetet fqinje ndodhen para një sfide të rëndësishme politike, historike dhe diplomatike që mund të bllokojë më tej rrugën e integritit të Maqedonisë të Veriut në BE.

Duke analizuar vështrimin historik të marrëdhënjeve bilaterale mes palëve, ky punim shkencor do të vendos theksin mbi çështjet e pazgjidhura dhe sfidat dy shteteve si pengesë serioze në hapjen e negociatave për antarësim të Maqedonisë të Veriut në BE duke u mbështetur në Marrëveshjen për Fqinjësi të mirë mes palës bullgare dhe asaj maqedonase.

Fjalë Kyçe- Marrëdhënie bilaterale, Maqedonia e Veriut, Bullgaria, BE, Marrëveshja për fqinjësi të mirë.

KONCEPTI JURIDIKO-PENAL I BASHKËPUNIMIT NË OPTIKËN HISTORIKO-JURIDIKE SHQIPTARE.

Xhenis Sina

Abstrakt:

Në këtë artikull bëhet një prezantim i konceptit juridik të Institutit të bashkëpunimit sipas një rendi kronologjik historik sipas të Drejtës në Shqipëri. Në veçanti analizohen kodet penale që kanë vepruar nën pushtete të ndryshme politike dhe ndryshimet thelbësore që ka pësuar bashkëpunimi në secilin prej tyre. Nën lupën krahasimore shqyrtohen format nëpërmjet të cilave shfaqet ky institut i rëndësishëm i të drejtës penale dhe evoluimi i tyre.

Fjalë kyçe: *E drejta zakonore; Kanuni i Lek Dukagjinit; Kodi penal otoman; Kodi penal i vitit 1928; Kodi penal i vitit 1952; Kodi penal i vitit 1972; Kodi penal i vitit 1977; Kodi penal i vitit 1993; organizatë kriminale.*

PARALLEL LEARNING OF TWO OR MORE LANGUAGES

PhD. Edi KELA

Edikela17@gmail.com

ABSTRACT

There are various theories about how to teach a child to simultaneously use two languages. Many scientists agree that a child who is exposed to a parallel study of two languages in early childhood will naturally learn to use both languages. The child in this period will certainly go through different stages of intermingling in languages; borrowing words from the other language to express an idea, sometimes even in the same sentence. This is because a particular word can exist in one language, but not in the other one. Although, more specifically the meaning of a particular word in one language, can give a message that is not easily translated into the other language.

Children can experiment with languages to make a special effect or to focus themselves in certain situations. For example, one language may have less significance and it will be used to transmit information related to one's home or family, while the other may be used more formally in communication outside the home. However, there will still be periods where one language will be used more.

With this paper I will try to examine the obstacles and problems that arise in the parallel learning of two languages.

Key words: *two languages, obstacles, problems*

VIKTIMOLOGJIA DHE RËNDËSIA E STUDIMIT TË SAJ (POZITA E VIKTIMAVE NË SHQIPËRI)

MSc.Albina BERISHA

International University of Struga (a.berisha@eust.edu.mk)

Abstrakt

Kriminaliteti ndër vite ka pësuar një rritje të madhe gjithashtu është sofistikuar në metodat e tij. Me rritjen kaq të madhe të numrit të krimeve, rriten edhe numrat e personave që bien viktima të krimit. Trajtimi i këtyre rasteve kërkon një përkushtim shumë të madh të aktorëve shtetëror dhe jo-shtetëror dhe një bashkëpunim ndërkombëtar për minimizim të rasteve të viktimizimit.

Shoqëria është një hallkë shumë e rëndësishme e zhvillimit të një shteti, përballja e saj me fenomene negative si kriminaliteti, korrupsioni, varfëria, problemet e shumta në brendësi të strukturave familjare, çon në një probabilitet shumë të lartë që kategori të veçanta të bien pre e viktimizimit në vend.

Identifikimi i faktorëve bazë që ndikojnë në shfaqjen e viktimizimit dhe analizimi i këtyre faktorëve dhe pasojat që ato sjellin mund të ndikojnë në uljen e rasteve të viktimizimit.

***“ANALYSIS, MEASUREMENT AND MANAGEMENT OF BANKING
RISK - CREDIT RISK MANAGEMENT PROCESS”***

PhD. Cand. Semra Bujari

International University of Struga (s.bujari@eust.edu.mk)

Abstract

Banking institutions are the oldest, most important and dominant participants in the financial market. In modern business conditions, banks manage economic processes and directly participate in finding optimal solutions for the accumulation and use of capital. In their work they face more and more types of risks that appear in different forms. This comes as a result of the fact that banks, in addition to their basic activity, have been transformed into financial companies, i.e. universal banks that carry out their operations through a portfolio of loans, investments and trade, in all segments of the world financial market.

In recent years, the conditions in which banks operate have changed (in terms of competition, products, regulation, liberalization, etc.) and the fact that banks operate in sharp competitive conditions in a continuous race for growth and creation of added value for shareholders. theirs. the issue of risk management is increasingly attracting the attention of a large number of subjects. All businesses, account holders, government, domestic and international regulators and financial institutions strive to manage the risks to which they are exposed, whether personal, corporate or the wider community.

Taking into account the previous determinations about the importance of banking risks and the needs of their management, the object of research in this paper is focused on the most modern quantitative methods for measuring risks such as: Value at risk (Value at Risk), Profit during risk- EAR, GEP analysis, duration analysis, Monte Carlo simulation, simulation analysis, liquidity at risk (LaR), defining the framework for their administration, with special emphasis on harmonizing the administration of the risk faced by our banks with international regulations current using Basel II, Basel III standards and European Union directives have been translated into the most modern framework for their management.

Key words: *banks, bank risk, bank risk management, credit risks, profitability.*

“ALBANIA SO CLOSE TO EU ”

PhD. Cand. Fahri Bajgora

Abstract

The topic of the paper – Albania inclusion in the EU, with comparative cases with other post-conflict countries from former Yugoslavia, Macedonia and Serbia as candidates in the future is current and quite interesting for several reasons as they are all going from accelerated membership in the European Union - EU. Albania as a candidate for membership together with the states in the same transition - Macedonia and Serbia is fulfilling the criteria set forth by the member countries of the European Union. Current developments in the system of our democracy is also the acceleration in the Accession of democratic Albania - is fulfilling the presented criteria.

One of the necessary conditions for success in the restatement of this matter is also citizens' participation in the process of fulfilling the main criteria of democracy in the establishment by the decision-making institutions as a helping factor in building up the confidence regarding this issue.

One of the necessary conditions for success in the restatement of this matter is also citizens'

participation in the process of fulfilling the main criteria of democracy in the establishment by

the decision-making institutions as a helping factor in building up the confidence regarding this issue. Albania membership is our priority.

The treatment of this topic is still one of the biggest challenges of the practice in many fields of scientific interest.

Key words: *EU, Albania, dialogue, mediation, etc.*

The Heritage 26

ISSN 1857-7482, Nr. 26, 2022

<https://iust.edu.mk/research/#heritage>

The Heritage

Çmimi 15 Euro

